॥८०॥श्रीवीतरागायनमः॥उपमानस्यशक्तिग्रहकत्वनशाब्दोपजीव्यत्वाच्चरूपणंनंतरंशाब्दोनिरूप्यतइत्याहशब्देतियदृच्यतिदत्र।
वाक्यरूपशब्दस्यापित्रयमानाप्रजीव्यत्वंनवापिनसर्वस्यतस्यतत्वंउपमानस्यतुसंकेतमात्रविषयतयासर्वस्यैवशाब्दोपजीव्यत्वं
अतश्चादवडरस्कृतमितिध्येयंयत्तुकीदृग्गवयइतिश्रोतुर्नंतरंचित्रलेखादिनायत्रतादृशपिंडप्रदर्शनंतत्रंतविनापित्रयमाना
प्रवृत्तिश्चशाब्दोनाप्रजीव्यातएवेतिकिंचिन्निगमनंकांतारेणेतितत्तुवोपवेह्यरूपमानस्यापिशाब्दोपजीव्यत्वेनस्यात्प्रकारांतरे
णशक्तिग्रहउपमानंविनापित्रशब्दप्रवृत्तिः।तत्रापीदृग्गवयइत्यातिदायिकशब्दोपक्रांतियमाश्रुत्यन्यतरस्वीकृतादन्याद्य
नश्यमसुपमानंनिरूपणमित्यवसरलक्षणेवात्रसंगतिरि त्याहुः।प्रत्यागतिअत्रार्थतत्त्वज्ञानंवाक्यार्थतत्त्वज्ञानंतद्वावो
त्यवाक्यार्थतत्त्वज्ञानरूपपरामेश्वरज्ञानजन्यतयात्यागृ शाब्दतिव्याप्तिरणायप्रायागदुच्चारणंतिविशेषणंतर
र्थापित्रयागहेतुतावच्छेदकावच्छिन्नत्वंतत्रावश्यमा नविषयकवाक्यार्थज्ञानतद्धेतुत्वाद्वाक्यार्थज्ञानत्वंय
त्रजनकतावच्छेदकाकांतिप्रविष्टतादृशतत्त्वज्ञानजन्या त्वंपर्यवस्यतिएवंचेनाक्रोतिपदसंगःपरंश्यामरज्ञानस्या
त्तनरूपणतत्रार्जननातयद्वाक्यार्थज्ञानत्वाद्वाक्यार्थज्ञा नन्वेयत्रजनकेनवयोगादुक्तवाक्यार्थतत्त्वज्ञानजन्य
त्वमवविवक्षितमितिनोक्तदोषःनत्ववलक्षणमिदंमितरासेदसाधकंनस्यात्तद्रूपदस्यसमभिव्याहृतपदोपस्थाप्यतया विष
रूपाग्न्यशाब्दोद्वार्थतयात्वाज्ञानाप्रसिद्धोतदर्थंतावस्यासत्त्वातअतएवइतिनिराकांक्षतत्त्वारणाजन्यसंसर्गविषयगा
गतावस्यसिद्धसिद्धिपराहतत्त्वादिवतकेवलान्वयिन्येनविपक्षेतत्तत्तावतोनस्यात्तत्रतादृशतत्त्वज्ञानप्रसिद्धादिप्रकृत
लक्षणेपरलक्षणात्मकंनस्यवतिनन्वन्यत्रलक्षणात्मकस्यतस्यानालिंगितत्वतथानिर्णयतत्रावश्यार्थतत्त्वज्ञानजन्याज्ञाणश १

लालत्रवर्तकत्वायागएवेति।कथमवमितिचेत्।पश्वाकर्त्तव्यादिनाप्रत्ययस्यरूपगामनसर्वस्यापपात्रःअतएवैकादशाद्यतोथवसिष्ठभा
तिवदतिनउतियाज्यत्वमनुपस्थितेःकथमन्वयप्रकारइतिचेतनायागपदावेदकेनप्रकारेणोपस्थितएवेतराक्यइतिघटेलिंडंतस्यत्रा
स्यायागपदाबलादनुपस्थितेःसंसर्गरूपतयैवतज्ज्ञानमित्याहुः।वाक्यमितिबोधजनकंवमित्यर्थः।कामनायाःसाक्षात्साधनबोधापयोगः
बोधात्तद्द्वारमादायचेतिसाक्षाज्जनकंवबोधद्वारानुपस्थित्याकामनायातद्धीसंबंधीतोद्वारोपस्थितिर्वाच्यद्वारंचेष्टसाधनताज्ञान
तदसत्त्वविरुद्धयागप्रयुक्ताज्ञानविरुद्धइत्यर्थः।तदवादएवचेतियागप्रयोगप्रयोगताज्ञानमित्यर्थः।अत्रयेतियागप्रयोगताबललक्षत्वयत्नियोगित
येत्यर्थः।अत्रचायरूपतयेत्यर्थः।ईदृत्वंपर्यवसितंभातअपादानिकं तत्रशाब्दत्वंथाप्फपोदानींसदृक्षंतशब्दजन्यतयाशब्दत्वंस्फुरण
मादेतदुक्तस्वर्गतिमाक्षात्स्वर्गसाधनतादीमित्यर्थःअन्यथाकि यातोत्यादौथातोत्यापत्तेरित्यवधेयंएतदेकम्पस्वालविधीष्ट
साधनताज्ञानंविनापिनित्यंतंभातकार्यतालुद्देनीयज्ञिप्रा त्वयस्यवत्वाद्वितिप्रत्ययनत्विति।तेथाचनयागप्रयोगताज्ञानवि
रुद्धइत्यर्थः।आद्यतिथ्यथाविर्तत्रथाव्यारव्यातायागप्रयोगताबल णप्रकृतेवतिप्रथमतत्तत्तानस्यासत्त्वादितिनावः संक्षो
रस्यावतिअयोग्यस्ययोग्यताउपलक्षबोधशक्यइतिनावःअयो ग्यवइतियोगादिक्रियायाअयोग्यवेतज्ञोवारायतयोमानस्य
त्रयोसोचिफलइत्यर्थः।ईश्वरस्यतत्कार्यतावाबोधनायंपूर्यासाविफलइत्यर्थः।इत्यद्यनवेतितथावयागःस्वर्गकरणमंवनेत्यर्थः
यागइतिरागःस्वर्गादिफलेलक्षणयात्तत्साधनेप्रवृत्तिरागवेधोविधिरप्रवृत्तदर्थितयागप्रवृत्तिरितिवेदुक्तेनताचेवविरोधादि
त्यर्थः।स्वर्गसाधनेनाज्ञातज्ञप्तिविकीर्षारागइत्यर्थःन्येनउन्यायनायद्यप्रवृत्तिर्थितयेवागप्रवृत्तिरसंदाप्रथमतदवपस्थि
तोरुकत्वमगबोधकविरोधःस्यात्तत्स्वर्गार्थितयावेतत्तदोयोगनाविशेषात्तविनिगमनाविरहादगत्वनस्यांतरंतिचेत्तत्स्वर्गो
र्थत्वाविशेषपिफलसमभिव्याहारेणयत्रविधिवाक्येप्रवृत्तितत्तत्प्रधानमितिनिर्णयादित्येकेप्रथमसाधनत्वेनइष्टसाध।

नत्वनवा॰विधिप्रवृत्तावपूर्वकल्पनोत्तरमपूर्वरूपेसाधनताज्ञानादंगप्रवृत्तिरित्याद्यनुत्तरमंगविधिप्रवृत्तिरित्यधाऊनत्वविशेषा
विनाऽनुसामान्यज्ञानंकथमित्यतआह॥वस्तुगत्यतिविशेषनानामात्म्यवविशेषरूपेणज्ञाननियमोसिद्धवत्यतएवघटत्वेननीलघटादौ
विशेषस्यज्ञानमितिनावःनतुनीलघटत्वादितिनावःरिक्तघटत्ववत्तज्ज्ञत्वंयातिरिक्तंसाधनत्वेनास्येवेत्यतेआहयदिवेतियोगंमयोगंवेति
नचविरहपदमत्यंतावधारणंनिश्चयस्यात्राऽकल्पादितिनावःअशंकाऽतिनवनित्यनिर्दोषत्वेनवेदेतदनुमेयंतदस्यैवप्रथमंज्ञेयंवात
वस्तुतःसर्वत्रेतिनिश्चयात्संशयवानसौयागंप्रतितावःप्रसंगादितितन्मतेसंसर्गाग्रहेपिन्यायनयमंस्पृशेत्याऽनुज्ञायागंप्रतासंशयः
नाऽस्यादृष्टद्वारत्वेपसतीवायागंप्रतापमाहेत्यरुवराऽकिंच तिसामीन्यघटितविशेषंज्ञेयमध्यविशेषोविधेःलिङर्थस्तरत्वप्रकाशाऽकघटज्ञानवदेत्यर्थःअत्रेदंवित्यंयथालिङ बाधेविघ्नस्तरत्वेनघटधीर्संसाक्षात्वाबाधतदितरकारणत्वेन
र्थाराऽनुपस्थितावपितथारिक्ततस्यापिविशेषत्वात्किंवपा रूपसाधनत्वेनापितेनधीरक्तलिङर्थस्तरत्ववाद्यागंप्रतानुप
रत्वतन्मातंतऽनुपस्थितिसंसर्गत्वात्नचपरपराघटकाऽपूर्वस्यप्र गंनतुतत्वात्रानुपस्थितिरितिवाच्यंनहितन्मतेज्ञेयघटितया
गिनोवानुपस्थितिरित्रयबोधांगंअपूर्ववाच्यत्वेपितदनन्वयप्रसंगा तत्कार्यत्वेनघटगोदोहवैशक्रियाऽविषयत्वेनपदार्थस्मरणात्
स्यैवविषयत्वात्तत्रयाचपरपरासाधनत्वघटकारकोपस्थितिर्वाव्यासमानंप्रकारणदेवत्वात्मावेनंऽलंतावत्कार्यतानकोले
वयागंप्रतावालात्परपराक्षिप्तापूर्वमवश्यासतींकिमपूर्ववाच्यतयानचपदाज्ज्ञप्तयोसापिस्थितिर्नागंविघ्नेतरोपस्थितावपिउच्य
त्वादितिनऽसंमतंनिरस्यतिणेतानतिसंस्कारस्यापिसर्वस्यनतथात्वमतआह॥पाटारितिप्रथमक्षणएवेतिऽपत्पत्त्याद्यिमक्षण
एवत्पर्थःतदपिनिर्विकल्पकानापक्षक्षणपाठकेविघ्नप्रथमद्वितीयक्षणाद्यतरक्षणएवत्पर्थःतिनाऽमिस्पनतरपरामर्शाविघ्नत्व २
सोमसंस्तवऽध्याऽनुनान्योन्याश्रयःयथास्वर्गकामाद्यायाऽपवस्मालिङःकार्यशक्तिसंस्थातत्पवधर्मिकल्पनातत्प्रतिस्मा

यांक्रियायाएवस्वार्थिकत्वंकल्पतामित्यरुवराऽलाकऽतिक्रियातावत्फलपर्यंतव्यापारःफलंवावेष्टदकंतत्त्वयाजःस्वर्गसंसृतितंत्राऽपायज्या
र्थःसिद्धःक्रियातरवदितिलाकसिद्धक्षणिकत्वायाःक्रियायानास्तेयंकल्पतेधर्मिग्राहकमानबाधादित्यर्थःइत्याऽनुतयाचप्रमाणांतरबाधः
नधर्मिणापिकल्पनाविज्ञायमानेत्रद्यस्यप्रतीतेःसंसानामपिलाकेतिरासावमात्रकल्पनासाम्यमंतप्रवऽतिनावःएवमनुनवस्थापिद्वि
त्वसंस्कारापिनकल्पतेतथाचसंस्कारस्यवेद्यप्रफलेस्यादित्यपिबोधंतत्स्वरूपकतेनविति पिष्टत्यादद्यात्रैध्यासुपासीतत्यादावपि
वतांघीतिस्वाध्यत्रावधृतावधारणमित्यनिमाननुमानांतरत्वात्स्यादित्याशंक्यादानवतिनवविगीतवादिविशेषितस्मृतिवाक्यदोषेनीन
मयऽतिवाक्यऽनुकूलतर्कोनावादितिनाकःयत्रावतिनचयत्रवि ासारित्यादिहितत्रकागतिःतत्रमानांनावादित्याऽनुनवरुणाघ्रीति
रित्यादिकागतिःतत्रापिपीतिविशेषवाचकंत्वकल्पनातवस्कः दर्शपूर्णमासयागादवतापीतिरित्यंतरोहऽपदविनाकेयन्निर्वाहःतदर्
ऽतत्वजनितसंस्कारस्यस्वजन्यस्मृत्यादिनाज्ञाफलांता वप्रसंगऽतिबाध्यत्रान्योन्याश्रयादितिस्वजाकर्यकर्यज्ञत्व
यसतिद्ववतावित्यसिद्धेस्त्रिद्वोचेप्रजायेकर्यज्ञत्वयऽर यद्याद्योश्रेयादित्यर्थःउत्पद्यायंतयाज्ञाकांतनेतिआनयो
ष्टाकपालोनुवत्यमावास्यामेऽदक्षिनुवत्यमावास्यायाऽत्यादय यहुत्पत्तिविधयःदर्शपूर्णमासाम्नायज्ञातिविधिर्वाक्यार्थीत्व
तऽधानाऽपूर्वधतिदधिहोमादीनांसाधनत्वबोधयंतिप्रतीतेत्वतेषांतत्साधनत्वंतन्निर्वाहायपऽर्थंपूर्वाणिकल्पंतएवंसर्वत्रऽधा
नीऽतमपूर्वंवाच्यंऽतएवपूर्वाणिकल्पानीतितत्रिवेतःसनस्पांक्रमिकपक्षधर्मानापूर्वंप्रतिक्षणिकांनांत्राग्नयादिकर्मणोमयोग्प
तयासाधनत्वंयदासंनवादित्यर्थःकाम्यऽतिफलस्याकेवलगोवरतयातत्रापूर्वेहेमाफलत्रिरुक्तापूर्वबोधकेकाम्येपक्षधर्मा
विधिरवतयावश्यमपूर्वज्ञातसतसमोदपूर्वघतीतिपूर्वद्वारंस्वर्गप्रतियोगस्वर्गऽनियोगेऽपूर्वमग्नेयादीनांकारणतोन्विति
नीतावेचाग्नेयादीनांनियोगसाधनताधीरुदेतितावत्यर्थेनस्वार्थिव्यापारवत्वरूपायोग्यतायांसानांनिर्नऽपूर्वमुत्पत्तिविधि

Digitized with financial assistance from the
Government of Maharashtra
on 11 June, 2017

इष्टविशिष्टिनावश्याङ्गातविलम्बनदिच्छति इच्छासाधनत्वेनयाचष्टे कारीरीष्टेतावद्वृष्टिपस्थितोस्त्वायिव्यापारत्वरूपायाग्यतानिश्चयसंपन्नइतिवा
क्यंतऋतीयसंस्कारद्योपस्थितावुक्तायाग्यतानिश्चयसंपन्नवेश्वानार्थस्यापिवाक्यंवानापान्नःतन्नतऋतीयमितिविचनसर्वथासाजात्य
स्यइक्षतियसंपन्नवात्यागवादिनासाजात्यस्यतत्रापिसंपन्नवात्यइक्षतेर्वतन्नयोग्यतावद्कमितिश्रुत्राऊःदहीतारापरोग्युच्चर्गश्राद्धवि
नाशिक्रियायात्मालाभसाधनताबोधेउक्तइत्रयोग्यतांज्ञानविरहेऽइक्षतवपरमाहर्षप्रतिसोल्लादएवेसोदहेइंसंपन्नवेयोग्यतोज्ञाना
संपन्नवःनवयोग्यपद्यातांवात्रतयात्रविशिरकदानिकिःक्रियांमाणाःनायोगंपद्यांसोपिनावातश्रेयवसामकर्दकवेष्टसिंधानेथि.
मायिनसमायश्रयमानाश्रादेउपपत्साश्रयमदृष्टीतसाधनंनता। निर्वादार्थेउल्यंपर्वकेल्पेतऋतिनदिदेर्दृष्टंतेष्टाराततीत्यतीत्ये
त्यर्थःश्रुतिबेदिमाशंकतेनविनिशेतयोशेतयीतनानरकविशे षःतर्थावात्रतवयागतिःसाममापीतिनोदःनियतमितश्रन्य
यासिद्धिचउइर्यरहितनियतापावोपर्यमित्यर्थःतत्तनमध्य वत्रिकल्पननिर्वदतिश्रन्यथादडरूपादोतकल्पनापात्ते
रितिनावःनत्रेतेर्प्याश्रविनाशिनीमध्यवत्रिज्ञानंविनायोग्प तायाउर्गहाश्रन्येयासिद्धिपैवकेरहितनिणोचोयर्थविसेन्नस्य
कारणत्रस्यदेबाधकालावाऽक्रितीनेयायिकिःपतानाकेस्यमध्य वत्रिज्ञानिविनोत्यदसंत्वेपिर्दृसाधनेताउर्गहासादीदृसदृनाव
निमितातत्रदृनावश्चनक्षेणिकास्तिव्यापारनिमितशरीरमिवयागस्यस्वर्गसाधनेत्रतकर्यव्यापाराश्रतीतीयतीमकदेत्रास्या
परिचयादितिपरासूणवमनप्पनैन्यथासिद्धनियतेर्पूर्वसत्वादिरूपकारणत्रबोधकानत्तिर्धानादितिश्रत्राऊःउक्तलिडानियतापोर्वो
पर्यमात्रेबोध्यतेतस्मात्रवश्रुतव्यमितितिनिषधकोवदन्नागेनावागारेणनोदा विषयकापूर्वकार्यत्रबोधितेतदन्यथाउपन्नावागारणस्य
शतयातनादउच्चनिबंधनंदृवत्रमित्रउमीयतेनत्रयवगोरणस्यानिष्टसाधनेत्रविनातदनावविषयकापूर्वकार्यत्रसुपपद्यतेऽक्तरागी
यानमवश्यंगोरणमवऊर्यत्तेतथावेतिरकालाउमितकारणत्रनिर्वादायउश्रुतकल्पनयागउनेवमितिनशतिनश्रुतिबेदिरितिदिऊऽ

इष्टविशिष्टिनावश्याङ्गातविलम्बनदिच्छति इच्छासाधनत्वेनयाचष्टे कारीरीष्टेतावद्वृष्टिपस्थितोस्त्वायिव्यापारत्वरूपायाग्यतानिश्चयसंपन्नइतिवा
क्यंतऋतीयसंस्कारद्योपस्थितावुक्तायाग्यतानिश्चयसंपन्नवेश्वानार्थस्यापिवाक्यंवानापान्नःतन्नतऋतीयमितिविचनसर्वथासाजात्य
स्यइक्षतियसंपन्नवात्यागवादिनासाजात्यस्यतत्रापिसंपन्नवात्यइक्षतेर्वतन्नयोग्यतावद्कमितिश्रुत्राऊःदहीतारापरोग्युच्चर्गश्राद्धवि
नाशिक्रियायात्मालाभसाधनताबोधेउक्तइत्रयोग्यतांज्ञानविरहेऽइक्षतवपरमाहर्षप्रतिसोल्लादएवेसोदहेइंसंपन्नवेयोग्यतोज्ञाना
संपन्नवःनवयोग्यपद्यातांवात्रतयात्रविशिरकदानिकिःक्रियांमाणाःनायोगंपद्यांसोपिनावातश्रेयवसामकर्दकवेष्टसिंधानेथि.
मायिनसमायश्रयमानाश्रादेउपपत्साश्रयमदृष्टीतसाधनंनता। निर्वादार्थेउल्यंपर्वकेल्पेतऋतिनदिदेर्दृष्टंतेष्टाराततीत्यतीत्ये
त्यर्थःश्रुतिबेदिमाशंकतेनविनिशेतयोशेतयीतनानरकविशे षःतर्थावात्रतवयागतिःसाममापीतिनोदःनियतमितश्रन्य
यासिद्धिचउइर्यरहितनियतापावोपर्यमित्यर्थःतत्तनमध्य वत्रिकल्पननिर्वदतिश्रन्यथादडरूपादोतकल्पनापात्ते
रितिनावःनत्रेतेर्प्याश्रविनाशिनीमध्यवत्रिज्ञानंविनायोग्प तायाउर्गहाश्रन्येयासिद्धिपैवकेरहितनिणोचोयर्थविसेन्नस्य
कारणत्रस्यदेबाधकालावाऽक्रितीनेयायिकिःपतानाकेस्यमध्य वत्रिज्ञानिविनोत्यदसंत्वेपिर्दृसाधनेताउर्गहासादीदृसदृनाव
निमितातत्रदृनावश्चनक्षेणिकास्तिव्यापारनिमितशरीरमिवयागस्यस्वर्गसाधनेत्रतकर्यव्यापाराश्रतीतीयतीमकदेत्रास्या
परिचयादितिपरासूणवमनप्पनैन्यथासिद्धनियतेर्पूर्वसत्वादिरूपकारणत्रबोधकानत्तिर्धानादितिश्रत्राऊःउक्तलिडानियतापोर्वो
पर्यमात्रेबोध्यतेतस्मात्रवश्रुतव्यमितितिनिषधकोवदन्नागेनावागारेणनोदा विषयकापूर्वकार्यत्रबोधितेतदन्यथाउपन्नावागारणस्य
शतयातनादउच्चनिबंधनंदृवत्रमित्रउमीयतेनत्रयवगोरणस्यानिष्टसाधनेत्रविनातदनावविषयकापूर्वकार्यत्रसुपपद्यतेऽक्तरागी
यानमवश्यंगोरणमवऊर्यत्तेतथावेतिरकालाउमितकारणत्रनिर्वादायउश्रुतकल्पनयागउनेवमितिनशतिनश्रुतिबेदिरितिदिऊऽ

कतयाप्रागवसिद्धस्वरूपमानयाद्यातत्प्रत्ययोनवस्तिद्रूपकारकद्वारकत्वादिवादकत्वमितिवाच्यंसमानविषयत्वेनतथात्वमितिमत
नाक्रुद्धातवक्रातानवमत्वादकत्वेऽप्यघातन्मतयापाद्यकार्यत्वादेःकदाचिदनुमितास्वेवतःप्रतीतिःयदिवनियमतस्तद्वारावाद्वारा
वारकत्वंतदाकत्वंतदाप्रकृतिपिण्डत्वंतस्मात्यथमद्रव्यगवतात्पर्यंप्रसिद्धतिद्रव्यवद्द्वारादरनावादितिनावःअरूपवेतिशाब्दावुत्तवा
त्प्रथमानांतरविषयत्वमवाप्यवंतघादन्यतरत्प्रत्ययःअवाच्यवितिशकारातरणातल्लोतेतदेवद्वारमादाययागसाधनवाव्ययसंसर्व
क्रियाकार्यत्वामवुलिद्वाच्यंतत्प्रथमनन्यलभ्यत्वेवंशब्दार्थत्वादित्यर्थइत्यवाच्यकार्यइतिनवेवमिष्टसाधनताबोधसतिस्वर्गका
मनिमाज्यावयवयोगपद्यंज्ञानंस्यातसर्वघटादौवप्रत्यक्षवानाद्योव शब्दात्सोऽपस्थितोऽन्यथाक्रियायोगतदन्वयनकिमपूर्वाद्यभि
तिचेतननित्यस्वलक्षत्वयागविषयकंकार्यमित्यर्थंतवेजाते तदादार्थत्वंगकोमाव्यायोगपूर्वाऽद्यामहोवाक्यार्थज्ञानाद्
रूफपगमादित्याऊःयागविषयंकमितिविषयत्वंनपुंकाः किंतुयागकार्यंयोविषयस्तावःसंसर्गइतिवाक्यनउ
स्थायित्वाऽपस्थितोनियोज्यावयाऽपत्तिसदकंस्वेवेत्यत शादयोग्यत्वेवेतिनउक्तमानप्रकारकंत्वमात्रेनतत्रकिंअस
मानविषयत्वंमप्यत्रेनशादर्शनोदितिचोकानिराकेरोतिन त्वतिशक्तियहतियेद्यपिशक्तियहस्यशाब्दाउनवदऽवेमा
नावस्यथापिपदार्थस्मरणंप्रतिहेउत्वंबोध्यगोपदोदितिसामान्यलक्षणानाक्षीत्यनिमानेगवमर्थेपितदेवऽदृयिऽशाकात
नवितिव्याप्यावानतिपरमतनोक्तंअपिवतिनहरूफपगमेनार्थःक्रियातत्रऽरूफपगमेनवानिर्वार्यतऽतिनावःसुतरामितिव
त्राक्रुद्धोपानाचादितिनावःनादवविहरणातिकार्यत्वेनेतियागसतितथावविशाप्यश्रवोप्रतीतेत्वमश्रवत्वमितिनावःनवेतिन
ऽक्रुंकाम्यकृत्सशक्तिलिङादिर्नित्यनिषधेवाश्रवमाहितिनावनहीतिनवनात्पर्यान्नियमःनमातास्पर्यामानानावादिद्यश्रा
विवादन्यथाविवादत्याऊः॥ कृतिरूपाशक्तिजन्यजननकनावाःसंसर्गइतिमातानदवक्तेतःकार्यत्वेवनात्पर्यविकोषोऽरो

क्षेनतत्प्रकारकज्ञानस्यैवशब्दत्वंकत्वादितिवदऽतिविधिर्नऽईत्यर्थःतानवद्यादित्यादोनादोषःनवासुकपाऽश्रयकामागैगायान्नायादित्यादोक्ति
ध्वंसकामस्यस्वादिविधोवानाश्रवंद्वारगोरवादितिनक्रियातिरिक्तावयऽतिवाच्यंतत्रिनलिंडातथात्वादित्याऊःनउशक्तियहक्रियाऽवशात्वाद्या
ग्यापिक्रियायदिनात्वितितदाश्रवंमपितथास्यात्तस्यापिप्रागजपस्थितावनतदश्रवेशात्यदिवसमानप्रकारकत्वनादउत्वात्तदर्थविष्टस्यात्रयबोधऽ
दाक्रियायामपिउत्पन्नतश्चादा॥ तदियदितितथाचक्रियात्वयाऽपऽपत्त्याक्षेकाल्यनादयायाग्यापिक्रियानावितिउक्तनियमांस्फपगमादऽपवलिं
ऽतरत्वंवत्क्रियातिरिक्तकार्यत्वेमेवात्वयाबोधप्रकारऽतिवदंतिअश्रवेऽनेवंमऽपऽपत्तिरितिनावःनवेवमपिनिषधांश्रवेनानेनस्यात्क्रियाति
रिक्तनिषधकार्यतावाबोधेनाप्युपपत्तावश्रवंकार्यागमानमानानावातान चयागलावरूपेनिषाधकार्यत्वंस्यवाधानिवमितिवाच्यंक्षिमासाधर
णस्यतस्यैवत्वंकात्वनप्रायंऊक्तवातत्तस्यैवावाधादितिचिंत्यालक्षणा तिविशिष्टशक्रूपदास्यैकादशलाक्षणिकत्वादित्यर्थःनउघटादिका
र्यावनयदिलिऽशक्तियऽसदानाश्रवंलानःघटाद्यतिरिक्तंका र्यावनाचतदाशक्तियऽपवंनस्यातंतस्मादुपस्थितिरित्याद्या
घटादिस्थितिकार्यत्वमात्रंऽउरस्कृत्यतत्रशक्तियऽऽत्यस्फपगमा तत्रऽन्वयोऽनेयंयागोरवादित्यर्थःयत्सकाश्रिकांच्छीतिएका
विशेषबाधविनत्यर्थःतनछिऽतरत्वादीनप्रसेक्तिःनवतीत्वादा॥ प्रसंगःसेवाक्तिप्रतिपत्तिरित्यर्थात्याऽऽकृतिर्नप्रकारऽतिमतेन
दंसाम्नादावितिर्यद्यपिप्रतिपाद्यमात्रवृत्त्यवंप्रवृत्तिनिमित्याऽरूपोनउयावत्येतिपाद्यमात्रवृत्तिनावत्तद्वाचव्यापकत्वंनिचारोयमऽक्त
ऽसंवापितवंनप्रवृत्तिनिमित्तत्वंप्रयोजकंसामोनादोतवेपितथावोनिवादितितात्पर्यऽऽतावेत्यंस्यात्तिदऽपमादिक्रियानिनऽतिऽशा
दिलोकलिडःकार्यत्वंऽशक्तिकल्पनेपिवेदिकार्यऽशक्तिकल्पनसमयेलाघवंतलिडंत्वावठेदनंक्रियानिनेकार्यलोकिकीलिङ्॥
लाक्षणिकीत्यर्थः॥ कविद्धउनयाशक्तिकोल्पनेगोरवात्लिाकलक्षणानचलोकेकार्यत्वेऽशक्तायालिडोवेदेवंकार्यलक्षणास्तुवि
नागमकालावादितिवाच्यं॥ अश्रवंनउनत्वापात्तरित्यंस्फुटमित्याऊःनउलोकेपिनलक्षणंकिंचश्रवंवोधएवास्तुतऽनाचतिकि

यति। एतेवास्फपगमवादेनञ्यर्थेनित्यस्वलक्षणावस्तुनिर्वाध्यतत्राऽर्थेनिर्गीकर्तृमतऽदमित्यर्थेक्रियायाशक्तिस्तन्मूलस्तयानतत्रताद्यर्थेतदं
नावावस्त्वप्यवस्तुनिष्ठत्वेशक्तिकृतोविशेषोघटऽइत्यादीनीलपदंनीलमात्रपरस्यात्रतुधर्मिपरमतन्यस्यवादितिवाच्यंतुल्यविनाशा
क्तिकृपातियदिकार्थसायाऽतदात्वर्थास्यैवंवर्क्यत्वसिद्धेवादित्याऽऽकाङ्क्षाऽउपपत्तस्यथावमित्यत्रनञविशेषणस्यकार्यत्वस्यविशिष्ट
त्वविशेषतयानशक्यसंबंधस्तस्यतेदाधिष्ठानत्वादित्यतआहाविशिष्टायेतिनचकिंतुकार्यत्वमात्रस्यायतेनविरोधस्तस्यास्फपगमरीत्याक्रियार
निरासपरत्वादित्येकेमतातेषांतदित्याद्येसुस्थंतिनञघटार्थेनदंडेनगमनन्याजेत्कदाचपिलक्षणासिद्धातायदिवतत्रावाक्येकंवाक्यतयाक्रिय
ननिराकाङ्क्षत्वंतदाप्रकृतेपिनत्यमितिचेतत्रत्राऽऽहाविदेर्द्यायकं ल्येतांत्यर्थमितिलाघवात्तत्रनैयायिकायोजनात्रयस्तीत्यर्थेनावाद
त्रलक्षणालाकन्यायोविषयेपितांत्यर्थेऽनुपयन्तत्रतदेविरोधेऽ नयावैयाविरोधान्नलक्षणेतिदिक्नञउलोकेक्रियांकार्यत्वं
वादत्वसर्वकार्यत्वलिङर्थेशक्तिर्वाक्यत्वेविरोधाऽइत्यतआहन त्वेतिनत्वेकमपितत्रकार्यत्वत्रधर्मेणेतिविरोधएवेत्यतआ
हानत्वेतितस्यापवर्गेशक्तिःक्रियेतिरिक्तेधर्ममात्रविषयत्वेकल्प तत्नतत्रुरागऽस्त्यर्थेनञउक्तंत्यर्थेवितेत्याद्यर्थेबोधकत्वेऽस्म
यानावाक्यत्वन्नचयागादिनकार्यत्वलिङादेबोधतऽइतिवाक्यमेतिविरो धएवेत्यपसंहारेनेवंनिरस्यतितस्मादितिक्रियेतातिक्रियोप
लक्षितकार्यत्वेऽस्त्यर्थेनचऽएवंमपिघटादिनिमित्तेनदंडादेनानाशक्तिरितिऽएवंतेदृशतिवाच्यंतत्रकार्यत्वेशक्तेरवातिरिक्तेधर्ममात्रेवि
षयत्वकल्पतेनतुशक्यतेरामवत्याशयात्तयाघटेवंनानार्थेतिवनञउक्तन्यायेनसंघापिशक्तिरवच्छेदकतेदात्मथावालोकिकत्वादिकवि
धिनिष्ठत्वेवाढादनशक्तेरेदात्मनानार्थेऽनिवेमित्याऽऽहाकविनुनानार्थेपरस्परासंकीर्णार्थेऽथेशक्तिव्यामित्रत्वेकल्पशक्तिवि
षयकार्यत्वघटितविशिष्टस्यवशक्तिरितिन्यायेनोथोन्मीयतेलिंधानमित्याऽऽहानत्वेवंपरीत्यादावपितस्यैःस्यादित्यतआहालिङितिशक्ति
रवकल्पनेत्यतआहासामान्यंतियथाघटपादननीलघट्यर्थेःशक्त्यन्तरंविनेवंतिनावःऽस्तएवेतिधाऽउनेवंरात्रेमानत्वादिवि

शिष्टालिधानंलिङादिकंऽतात्पर्यग्राहकमितिनावःआकार्यत्वंतिकार्यत्वेऽप्रकारकज्ञानाऽनुपपत्तिरितिभावार्थेःअतएवघटपादनेनीलघट्यर्थेनंनीलघट्यत्वेऽप्रका
रिकेतिनावःलक्षणयातत्रास्यादतआहाऽनुपपदितिनवेऽप्रकृष्टंजयत्कार्यत्वंविशिष्टपाकेलक्षणास्वीकवल्स्यविशिष्टस्तिनेत्वादितिवाच्यंऽनुपपत्ति
व्यर्थीकर्तृमतेनकर्थंचिन्नस्यापपाद्यत्वात्तद्विरोधात्रूपगंऽमतेत्वात्रतदतिप्रायणेवादेदिगितियाप्यतादिवलानस्वाश्रित्वादिलाभऽतिमातनक
ल्पंकल्प्यतरमादयंऽतिएतन्मतेकार्यत्वंसाधनत्वंवाक्षेपिशाब्देनविरुद्धऽइत्यपिबोधत्वात्कार्यत्वादितिज्ञानस्येतिशेषःशक्यणवंशक्तेरुचितत्वादितिनाव
ऽर्थस्यऽशक्यज्ञानविषयंतयाशक्यत्वादितिरितिध्वयस्थापित्वेतिस्थापित्वादिप्रकारकस्थाप्यादिज्ञानेशक्तमित्यर्थःअतएवाहस्थाप्यतिऽएकमि
तिशेषःणकोकतिविशिष्टस्यप्रागनुपस्थितेरितिनावःऽप्रमाणालावोनेति ऽप्रकृतेस्वर्गकामावयानुपपत्तेरवमानत्वात्अतएवनगोरवदोषाये
तिनांदःऽप्रकृतेतानाथत्वेनबलादेवतत्प्रवेशंऽत्यर्थेतेषांपीतिशक्तिरऽ कालऽवस्थाप्यादीनांविशिष्टज्ञानमनेदृज्ञानंस्यादित्यर्थःयद्यस्था
यित्वादीनाणकस्मिनधर्मिणिसामानाधिकरण्यंज्ञातंनस्यादित्यर्थ यद्यपिर्वृत्यकंमप्यप्रसिद्धानामाकांक्षादिवेशसंसर्गबोधः
संनवतितद्वाप्यस्फपत्यंत्रमातेनसामाधत्तेसांकाङ्क्षेतिऽएवंतीतासंसर्गत्यर्थःसंसर्गेदोषविशेषनत्वेनित्यस्वर्गलोकागतिःतत्रेस्वर्गजा
नकंकार्यमितावाक्यवाक्यिर्वलीतऽतिवेनत्रयोगंतयास्वर्गजननकत्वा ज्ञानएवाहास्थाप्यिकार्यमपित्येवंघटयादिस्थेकेलक्षणयातथानोध
ऽस्त्यत्रतत्रविद्यकलिङादेकांगतिःतत्रधात्वसामर्थ्यात्साधनत्वज्ञानाक्रियायामेवकार्यत्वांवयादिविवार्थंतदतिरिक्तलिङोवऽक्रऽश
क्तिंयदादित्यत्रेलक्षणयातयातथात्वयाऽऽश्रयेऽऽएऽतीतासंसर्गतिरिक्तेकस्मिनधर्मिणिएऽतीतांसामानाधिकरण्येपवित्यर्थःएतन्नविशेषणं
स्वरूपसन्नऽशक्तिपदार्थेऽतिधर्मेयेऽऽएऽतीततितंत्यावित्रिशिष्टज्ञानंक्रियादावित्यत्रेतेतोविशिष्टज्ञानाविरोधशंतिनावःएवमितिऽउत्प
न्नायत्वादितिनावःएतन्मतेयनञःस्वरूपेनत्वायऽवादस्योऽमाणत्वंनततःस्वःसुखत्वंविशिष्टाऽनुपस्थितेऽएऽतीतांसंसर्गत्वरस्कारणंवा
शक्तियदाऽऽश्रयेत्यर्थःनऽलिङःकार्यशक्तिकल्पनेसत्यऽएवोपस्थितिऽसेऽनुपस्थितेचशक्तिकल्पनमित्यन्योन्याश्रयमितिऽत्पाद्यत्वं
तिकार्यऽत्फपलक्षणास्वर्गजननकस्थाप्यादिकंवाधकंकार्यशक्तिरितिऽएवंमातशक्तिकल्पनमित्यप्याऽऽहानदीतियातान्यत्वंतस्मिन्दि

गयतत्वमिहद्दिति३पमेहरतितकितितिनत्वर्थापत्त्याशक्तिग्रहोनत्वरा कर्त्यनाश्वंविषयीकारतिनत्मयीसत्वात्मनहितन्मातकल्पज्ञानमपिहरुपी
णतइतिचित्यनत्वज्ञाष्टबोधत्वादिकार्यत्वयएवकर्त्यतत्वादयागतिनत्वश्रवमपिघटत्वत्रिचिषयकमावितिकथंतथत्वतस्माद्विष-त्वंचा
तिनद्विषयत्वेवत्यर्थःज्ञानतिघटैज्ञानास्यवत्यर्थःनत्वत्वंसावसंबोधाविषयादिसाध्यरणाऽत्वतआहतन्निरुपणातियागनिरुपणाधीतनिरु
पणमित्यर्थःएतदपियागज्ञानादावतिप्रसक्तमतआहतत्त्वमानतियेदाकदाचित्संमानवित्तिसंविन्त्वंवेधदादावपिनियमेनश्रुतप्रो
संतवीत्यतआहाव्याहृतेतिव्रीहृतेसाधनत्वयागस्यविषयत्वंनत्वाध्यत्वमएवंसविषयत्वमित्यर्थःगतत्वंगतत्वणस्वितमपिसंसर्गमर्यादा
यासासातश्रुतिमतव्यव्याहृत्यश्रुपपादयतिश्रुस्विदीतिश्रुतिसंहितेपरश्रवापत्तिफलत्वागायागःअस्तिसंहितपरश्रवापत्तिफलत्वा
गादानदेशविशेषगतश्रुत्वंश्रुकोपोपोद्विकंस्यागादोमेइत्या ऊःकल्पतियोगःसर्वस्पदोनादिस्त्रीश्रुत्वोयोगःकारणमेवमश्र
त्वापीत्यर्थःयद्यप्यनदपितऊःश्रुत्वंगादावपिश्रुक्तंतथापितश्र १श्रुतेनिर्वाच्यंतदितिश्रुक्तिर्नदोषायत्वप्यूःवस्कृतःश्रुना
वसंबंधविशिष्टएवतरतस्याश्रुत्वंसदितिवोध्यश्रुत्रेश्रुदंसंमति मादृतऊक्तमितिविशिष्टणतिश्रुन्यतोव्याश्रुत्याश्साधा
रणेनत्यर्थःसिनातिबऊभ्रातिजनयतीतियावत्तत्रवेदपि लिङःकार्यवमात्रएवशक्तिरश्रुधर्मिणोग्रहेस्वश्रुदिन्या
शंकतेनश्रुतिनयाश्रुक्त्यश्रुविराधापीतिनावःयनेरुपेणश्रुत न्मतेशक्तिःस्वनरुपणलक्षणयाकार्यापत्तिरितियोज्यंन
श्रुलक्षणास्मरणेकथलक्षणेत्यतआहकार्यस्मरणमितिश्रुन्यथाशक्तिग्रहेप्रतीकारइतिनावः१रस्यैवतीस्मारकत्वमि
तिमतेनाहपदार्थानतिनश्रुकार्यत्वापत्तिरशक्योवतिश्रुगंयश्रुतिर्वयंविराधःविशिष्टस्यकेवलस्यश्रुश्रुतयापिश्रुक्षश्रु
यश्रुत्वदरूपगमात्ततद्विगगीयायोषश्रुत्यश्रुकागतिरित्यंतआहलक्षणायास्त्विति३श्रमनिदितनतिश्रुनासात्रानत्यर्थः
पदजाद्यापत्तिरवासत्रिश्रुदत्रपदापदार्थस्मिवोपस्थापकंवास्फुपगमादितिनावःनश्रुत्वन्मातश्रुध्यादोरवदासनश्र
मितिरपदेनाश्रुनवा१स्यात्किंचितरस्पश्रुद्दोनबोधविषयत्वमवश्यंवाच्यमन्यथाविनस्तत्मर्थानश्रुयापत्तेस्तथाचयथातत्रा

१श्रुत्वंतद्वाश्रुक्तपिकार्यस्मरणेसतिसमानश्रुकारकत्वस्यनियामकत्वनायागपतयाश्रुश्राश्रुत्वाश्रुर्वमादायपर्यवस्यदित्यरुवेरादकिंवतिलक्षणयामि
तियद्यपिमवाःक्रांशंतीत्यादोव्यभिचारस्तद्वापिव्यभिचारस्तव्ययादिमंवाश्रुत्यादिनाश्रुष्टनछलतायश्रुकारणएवविनावयिष्यातीतिबोध्यातत्क्रियमि
त्यतआहनावतिःकृतिसाध्यत्वाश्रुकारकत्वादियाज्ञातविंत्यकार्यंशंकार्यत्वश्रुकारश्रुस्यविराधातत्समाश्रुत्वयंकामबोधकंयागविषयकंकार्यः
मितिकार्यविशेष्यकज्ञानस्यिवश्रुवर्त्तकत्वंवास्फुपगमात्वदनाकांक्षितमितिमंतव्यं।नत्वश्रुर्गकामिकार्यमित्यिवज्ञानंकार्यविशेष्यकतयाश्रुवर्त्तक
मस्त्वित्यआहनचेतिश्रुापतितोस्फुपगमवादेनादृतहीतिनविवंबोधकत्वमदृश्यायमत्वयबोधापत्तिःश्रमापुंदस्यनिश्चयपरत्वात्साक्षमिति
श्रुत्वयबोधजनानाजननदृश्यायासाकांक्षमनाकांक्षएवंस्मरणंस्म रणदृश्यायामसन्नमनासन्नंवित्यर्थः।नत्वेवंशाष्टश्रमाश्रयोजकत्वो
गतासत्वेकथंशाष्टत्रमइत्यतआहश्रुत्वंतियद्यपिन्नीतश्रुतारकत्वा कंकरणापाटवजन्यत्ववाक्यदोषजन्यत्वेपिश्रमाजनकंतार
वापिचकृत्यमार्थत्वाकार्यत्वानश्रुणाःतदनावोदोषइतिभा तोत्यर्थतथाचयागश्रुसाधनत्वायानायागर्पतापरा
दृतइतिनावःअत्रशंकतेसामान्येतित्रयासतीतियद्यपिश्रुगप दृतिहियागीकेक्रमतेश्रुक्रेष्टजन्यत्वनत्वेननानंनवतितथापि
यत्रनतथातात्पर्यतत्रयोगपतादिज्ञानसंवेशाष्टबोधापपात्तेलक्षण २कल्पनमानानावात्तंतथात्वेनज्ञानमित्यत्वातात्पर्यतन्मतेयो
यागंगतीरत्वेननशाष्टबोधआकांक्षाविरहेतियाश्रुकृतेपीत्यत्वेसावतिसंस्कारसहकृतसंघटपदास्यवतऊयस्वापकंवास्फुपगमा
त्रस्यापिश्रुकृत्यर्थत्वलिङेनरत्नावबोदनेविनक्रियार्थीत्वयश्रुत्यर्थीत्वयईत्यर्थः।नवश्रुत्याश्रुकृतिप्रतिपाद्यंवश्रुकृतार्थत्वंगो
रवादित्यर्थः।शाष्टेतिदृष्टेतिशेषःअन्यथोक्त्यायनतीरपिसप्तम्यर्थत्वयसंनवेलक्षणोछेदःस्यात्पदाश्रमवायसंबंधनाकांक्षो
पस्थितोतदत्वबाधापत्तिस्थितिबोध्यतावत्तावत्तास्मरणनियमनवेप्यन्वयानुनवंश्रुवेशतादृष्टरुक्तःनचोपस्थितेपरित्यागीबीजा
नावानियातापस्थितंशाष्टाश्रयत्वमादायिवाउक्तवशतिचार्थीलिङेतरत्वेपितथात्वापत्तेःयदिवंतंनानियतोपस्थितिकंदतदाहदृष्टश्रु
तिरिक्तश्रुव्याहननाक्रियादेशाष्टाश्रयत्वस्योपतथाश्रुत्वानावोउत्पदृष्टश्रुउपास्त्वापितस्याप्यत्वेपीयुक्तदोषाश्रुदृष्टस्फुपस्थापिनत्व

वत्रियमतऽत्यादरणित्यत्वाज्जकत्वकल्पनागौरवंकिंविवेकाग्राह्यादिकपिशाद्याश्रयत्ववत्त्रग्राह्यत्वादित्यत्रसादादश्रुतिसद्भावेतत्कल्पनागौरवात्किंचपरबाधकघ्रमानिश्चयेत्रबाधकत्रमाविरहात्
एवकल्पितमादायेवत्रयत्रोधःलिङादेरत्रैवनतत्रप्रतितावत्कियमानेतिनत्रषऽत्यादिरिक्तऽत्रव्यतिरेकव्यभिचारोपस्थितत्रनियतोपस्थितिरतएव
ऽपदंतावेववक्ष्यतितद्वाचकशब्दतत्रवक्ष्यतत्रऋक्रिरितिवृतत्रत्राक्तनियमतोऽपस्थितावपिग्राह्यार्थयत्वेऽपवृत्तिनिमित्तैविनिगमकाभा
वादग्राह्यादिपदवत्त्रनार्थावृष्यपपत्तेःनचैकस्यव्यक्तेनानेकऽवृत्तिनिमित्तमितिवाच्यंअत्रयोजकंवातकिंचवृतलोमुख्यार्थत्वनोप
पत्तावपवरितार्थत्वमानानावादितिवस्तुतस्तुलाघवाऽद्याश्रयत्वमवऽवृत्तिनिमित्तंनत्रषऽत्यादिरिक्तऽपत्यत्वादिकमपिगोस्वात्काक्षा
विरहयात्रनत्रक्रियत्रमाऽपस्थितेःअन्यथाकत्रुयीवादिनाऽक्रियत्रहातत्तत्रऽपस्थितौतत्तेदपिग्राह्यंस्यात्।यदिवैनीघवीतघट्यत्रम
वतथेतिनत्रत्रक्रियाहात्रमस्यदांऽक्रातेपिर्ब्रूल्यमितिनैनानार्थ तितिनत्रवैयर्थ्यंऽतस्तिवदाकाङ्क्षासत्रग्राह्याश्रयऽतिसद्भा
योगोनस्यात्तत्रऽतत्रग्राह्यादसदेतिश्रीकांक्षापदेवाच्यमितितदर्थ ऽत्यर्थंवस्तुतस्तिङितत्रोचनियतंतेऽपस्थितेस्यापिग्राह्यत्वं।
विनिगमकाभावेनानार्थत्वंमन्यथानीतथेत्यत्रयदेतेदिति तावत्।ग्राह्यत्वतावपक्षेसंस्कारस्यैकदाविदत्तऽर्धमस्क
पत्यादग्राह्यंचेतितत्रकाङ्क्षापदाद्विःप्रकारकामवाकाङ्क्षा स्मरणेस्मृतेर्विशिष्टज्ञानत्वमितिनियमोसिद्धेनवेतितावत्न
वाकाङ्क्षोऽत्यमित्यादौनित्रप्रकारापस्थितिविनीकथमनदाहृत्य ऽतिवाच्यविनेक्षापनीतसख्यामादायतथात्वादित्याऽक्षात
वापीतिनत्रायप्रकारतयासाधनत्वग्राह्यमितिवीम्सार्थंहितसाधनतयाज्ञातमोवत्तिचपाणाग्रागनिश्चनतेरिरोधःमतांतर
णास्रोक्तत्वादित्यकेविशेषरूपणायिमंबाधमस्तिचत्सदमित्यद्यनचिंपादानिकत्रस्वर्गसाधनत्वंपाक्षकथपाक्षकथायाग्पीतायत्रः
यागविषयाकंकार्यमित्यऽनवानेतारमऽपपत्तिश्चनत्वंदृष्टसाधनत्वज्ञानेसतिस्वर्गकामवोहृकयागविषयकंकार्यमित्यऽनवादि
त्याऽऽकाङ्क्षाकार्यत्वमात्रेनित्यस्थलवन्नाऽपपत्तस्वर्गकामकार्यत्वंतदाश्रुतीतामावेतिकथमऽपपत्तिश्चनत्वंतदज्ञानमितिचिंत्यंनत्वादोष
स्यात्रामाण्यंग्रायाजकत्वेसोम्पतापाक्षेसुक्तवन्नातश्तारकवाक्येतदाता वादसुक्त्याश्रयकयोग्यतापमात्वापमात्वान्मास

वापपत्तावक्रुयथार्थवाक्यार्थज्ञानतदभावयोर्दोषत्वेहेतुत्वकल्पनागौरवात्किंचपरबाधकघ्रमानिश्चयेत्रबाधकत्रमाविरहा
तन्निश्चयदशायामभिनदशाघ्राधीरितितद्विरहोपियाग्पतांतत्तत्रऽत्यरुचेरादवस्कतस्त्रितिश्रुत्यापतिविशेषदशानिपिसंशयोवत्तेश्रुतिम
त्यानाऽपतऽतिमातेदमित्यकसंदेहादवरक्षणेयत्रस्मरणामवपरामर्षत्रदतिग्राह्येणेदमित्यंशेऽपवृत्तिनिमित्तैविनिगमकाभावा
ऽन्तवानतरमोपादानिकत्रस्वर्गसाधनताबोधमतिस्वर्गकामवयऽतिवाच्यंस्वर्गकार्यत्वास्पेवाऽपपत्तर्तयातिऽपपादकत्वेनतत्कल्पनान
ऋन्यत्रानित्यपिकार्थत्रमात्रेऽपपत्तानतत्कल्पनेतितिऽपिचेतियद्यपियटमानायत्यादिघटत्वस्यावछेदकतयावासत्त्वीदवद्व्यपदवाच्यत्व
त्वावासत्त्वीवापलक्षणतयात्रयोयाग्पएवतथापिविशेषणतयात्रये यागपत्रबोधऽतएवाहविशिष्टमितिवस्तुतस्तुस्वर्गादोषएवेतात्पर्य
तत्पेतियद्यपिसंस्कारपाऽरणवेत्यादावयोगव्यवछेदादोषपदार्थ कोदशेपारुरत्वाद्यवायादृष्टपदृष्टसंस्कारप्यनन्यगत्यातत्रतथात्व
मत्रऽनतथात्वाज्ञायःनत्रकविशेषाबाधसामान्याज्ञानमप रश्रकारनियतमवश्यवाच्यंऽन्यथाकत्रुकारबाधसामा
न्यनिश्चयेपरश्रकारसंशयःकदाचित्मानत्रिवर्तयेवाऽर्ववाच्ये तातिमिवैतादृशसामान्यस्यापरश्रकारव्याप्यतयातन्निश्चाया
स्पेवविशेषदर्शनत्वादित्याऽऽहुरन्येत्रितिऽत्रवंयविरोधत्रमत्र। यात्तावाव्याप्यत्रतदाकेवलान्वयव्याप्तारितिऽर्थंऽऽकृतकयाग्पर
तापरत्वस्पष्टवाविशेषईत्यानत्रिमितिबीजमत्रित्याऽऽहायाग्पेतियद्यपिबाधकघ्रमाविषायत्वादेरनीद्रियस्याप्यत्रव्यविरोधित्वात्तद
भावोशक्यनिश्चयाएवतथापियोग्पमात्रानिश्चायेणेदंत्रयोमवैवाश्वरसात्रबोधःअतएवश्रुतिर्वेसंकृतस्योदशफलजनकत्रसत्वा
दित्यर्थःव्यभिचारादितिज्ञानेप्यत्रयाबाधात्तावादित्यर्थःऽक्रतेऽनायादोषऽत्यादाऽत्रव्ययेतिकामीकाम्योदेन्यादित्यर्थान्वि
काम्येतिऽत्रछमेतिबाऽल्पऽत्कर्षरूपेविजातीयेसंबंधेसर्थःविशिष्टकल्पकोत्तावादिलक्षणावेनसामान्यतःकल्पंकमबाधितंविषा
यीकारातीतिबोध्यऽरुत्रमरुगमेमतःप्रतिबंधकांतरमाहाऽऽश्रेतिबलेवदृष्टविषयऽःखजनकंत्रज्ञानमित्यर्थःबोधकात्तावा

दितिनवज्ञानपदज्ञापमानपरंशाद्दबोधदशायांचतत्रनवत्वावच्छिवावंतदाव्यासेरप्ययोजकत्वात्ततदोषादानिकत्वपाद्यादोषतादवस्थ्यात्वा
यद्वाअव्यवहितत्वाशबोधकालावत्ततघाव्यमितिनावःअतएवतिवह्नंमाणादवेत्यर्थःअप्रयोजकत्वेतात्पर्यंकमात्रिरिविरहमादनुचति।
नेदीतिपाठेऽक्रेविषयत्वेनसंनवतीतिनावःअथतिसंधानेघटीत्यत्वंयाउपपेस्योघतिसंधानेनउअप्रतिपाद्योघंटाद्यत्वाव्यपिकार्यत्वंस्ट
त्तिनिमित्तत्वात्पत्वेत्यक्रंतदाश्रयत्वायवघटादिरपिक्यत्वंस्यादित्यतआहउपपेतिसंधानेनत्वज्ञाद्दवो
धेनस्वोत्तानवैष्टीपत्तिरिउनवविरोधात्तदघतिसंधानेक्रियायांमपिकार्यत्वंवीर्यंस्यसुखावत्वमित्यपिबाध्यएवंचेतिनउसामान्य
लक्षणास्फंपगमपक्षेकार्यत्वनोपस्थितेपूर्वंशक्रियद्दोस्फंपग याचनापूर्वंवृक्षेतिसंथायाप्रयुक्तमितिचेतन्नतन्मातपूर्वंदोषण।
वतात्पर्यतोनहीतिनउविशेषरूपेणबाधितंसामान्यतःका र्यत्वेनतोत्रवशक्रियंद्दोस्फंअन्यथानिवृक्षिपत्वरूपंवीततर
दृतिवक्रिरत्नासीतिज्ञानेउमितंनिर्विषयत्वंपत्तिरिति। त्वतनविशेषंबाधस्यापिदोषत्वात्ययाविन्नयाउमानम
कारणविपत्तिमस्यातिरितिएतेनतियद्यपिरागपितादवनि। रसंतेथापिपूर्वंघटत्वादितिनापस्थितेकार्यत्वंशक्रियदस्प
पासंमिदानीकार्यत्वेनापस्थितेकार्यत्वंशक्रियंदृश्यत्वापासंमिदा नीकार्यत्वेनापस्थितघटादेःशक्रियंद्दोशतिनिरसंमितिनावः।
यद्वेत्यादिमतदूषयतिनिरस्यतिअटंहीतितिनज्ञानद्वितियंद्यपितथापिकामवज्ञानद्वाउक्ततथोपिव्यक्तिनिप्रायकंवऊगमादिति
नावःएकपदसंपातायातमतएवाग्रेपूर्वमनउन्नवादित्यत्वंवक्ष्यतीतिाध्ययनत्वपूर्वमादायतथाबाधःस्यादतआद्यविषयात्वात्व
तिनउतावद्धर्मविशिष्टशरीरादेस्तथात्वमक्रतथावाग्रेपूर्वंस्यतद्वावाग्रेपूर्वंस्यतदविषयत्वंकार्यमग्रेपूर्वंत्वंव्याघातःनवक्रियानुतर
त्वाविन्नमपिविवक्षितंपारणाग्रेपूर्वंनियतपूर्वंशक्रियद्दोस्फंपगमादितिवाच्यंद्वयंशरीरादीतेयाप्तिग्रशक्तेरितिचेतत्रअ
वहितोनतर्यस्यविवक्षितत्वात्। सत्वेउपस्थितेत्वेतन्मातानवादृष्टकेतिनउसउदायमतिरिक्तंनत्वमंगाकिंउस्थायित्वादिकु

मिवतघावाबाधकसमानजातीयावज्ञावरंसमूहालंबनमपूर्वंस्मरणंतादृवसस्कृतिविषयत्वमित्यतआहस्मरणंचेतिअयतस्मात्रविषयात्वंवाग्रुताउ
पायागणवेतिरहस्यतन्नियतत्वाद्देतिसाक्षात्कारोद्दोधर्मिगोचरकज्ञानाहुत्वस्यविशिष्टनियतेत्वाद्देत्यर्थःएतेनतन्नतेज्ञानानांवकालेपिविशिष्टस
त्वेनपादितमितिाध्यर्थंएतानतिस्वर्गस्यंवाक्यंधीरागावरत्ववादिनस्वूत्मातस्वूगपिदेयंवशक्रियेदोनिरसइत्यर्थःउन्मतेप्यपूर्वंशक्रिक्लप्ती
नमस्तंतासगतमित्यादअस्तितिनावमपूर्वंनावीयतलाक्षणिकस्यांनउसांवाकत्वादित्यतआहयादीतिएवलक्षणायामिनरयदस्यादि
पाउक्तव्याप्तिोव्यभिचारप्रयोजकवेरुचितेशतिमंतव्यंनउउरुसंस्कारोउपतिष्टतेनत्वउत्पत्यतइत्यंतआहापागतिएतत्वपरमतोस्फपगमोनि
वचनवतत्रापिकथमतउपस्थितस्याउत्पत्तेःउरुषाद्वादिसामान्यप्रकार कस्मरणेमतियोग्यतावलाद्दिशेषाउत्पत्तीवसमानप्रकारकत्वनियत
स्यहत्वास्फपगमात्यद्यपिस्वर्गार्थादृष्टनरूपेणज्ञानेनउवति लक्षणानवेदकार्यत्वादृष्टनरूपेणातउपस्थितिःतथाप्यक्रनि
यमोप्रयोजकःअतएवनीलोघटइत्यादौनतेषांवलक्षणेति। परास्फंपगमाउसारणादउक्रमितिनउविधौनीलक्षेणात
उक्तंनविस्मैपरःशब्दार्थइतिवेतन्नतस्यमतांतरत्वात्अतएवा परस्यालोकिकीलिंगलाक्षणिकीयंजिपदेनिस्वार्थविशेष्यंकंशा
नस्यादित्यादित्यत्रेष्टापत्तिमाहाअस्तुवेतियर्थांतयथाबोधेस्तुअप वलानुपरंरूपंग्यतइतिनावःअत्रत्वंयप्रकारतयाअत्रयद्यदुक्ततया
नावेतादृशाबाधानाकांक्षितःकार्यविशेष्यकंसानास्त्येवप्रवर्तकंवास्फपगमादित्यंतआहाायदतिनित्यनिश्चेयोरपितादवनिडानि
धीयेतइतिपाउक्तदृष्यतिकिंवेतितेयावेषांसाधनत्वेशक्तिःनास्त्रवइतिनावःतितदलावइतिइष्टसाधनलिंगकंकार्यतानुमानस्यप्रवृ
त्तिकत्वादितिनावःफलमितितयावातदेवफलमादायेष्टसाधनत्वसत्वान्नाक्तदोषाइतिनावःगोणतितघावसदोषत्वंतदवच्छेएवसप्रयो
नत्वेवंसतिगोपत्वंगवित्वनप्रयोजनंस्यातोलोकेतथावृनवगमादित्यतआहालोकिकयोरितिनउवदेनथास्यालोकएवंतथोद्गमा
दतआहाावदेपीतिलिरुतिवृन्मतइतिशेषःअतउपयोगामवाद्दप्रवृत्तेरितिप्रवृत्तावुपयोगग्रंकोपिशाम्यनाथेवोपपत्तेरितिनावःपरम

तनादकार्यत्वितिचन्नातनेवादकाम्यतिनवकाम्ययागतथाक्कनित्यत्वप्रयास्यादित्याहानवितितथाचान्यत्रगत्यातिदेशवासामर्थ्यमपिकल्प्यतितिनाय
तवेतितद्यवाप्यागम्यवानतद्बोधशतिस्तावकातर्हिकार्यताज्ञानेरूपंसामर्थ्यंतरजनितंमिवबासाबाधयद्वित्यतआहाअतोपीतिर्यद्यपनागतस्यादि
ज्ञाक्षेनबोधनेनदोषस्तथापिनिडवत्रासामर्थ्यमिवमूलदूषणंबोध्यंनित्येष्टफलेक्षणेनिषेधशत्यर्थेदृष्टव्यंअतएवश्रुतिदेवस्माहाअग्नेर्व
तिकाम्येतिकाम्यंवतदर्शवंचेतिकाम्यादर्शवंमित्यर्थःकाम्यादर्शवंहीतिकाम्यंवलादर्शवंहीत्यर्थःनवेतिनत्वनिषेधविषेयंकार्यंवेदकार्यताज्ञानवो
नित्येदोषेदृष्टेकल्प्यमानानावातात्पर्यग्राहकाद्याद्यवोपपद्यवादितिचेन्नरागासाक्ष्योर्बलवत्त्वेनिगमकानांवादिएरीत्यामवस्थि
तत्वाद्रागतिश्चन्यथाशास्त्रवैयर्थ्यस्यात्तनफलबलातथाक ल्पतेशतिस्तावकानिषेधईत्यर्थःअप्रमाणमितिनेव
फलत्वमाईजायमानाश्रुतिमादायश्रुतिसाम्यात्तुमबाधितमितिा नत्वोधकंप्रमाणमावश्यकमितिवाव्यंमभेदंकार्यमितिदिशानं
तथावयंस्मनतेथार्यस्मनंतत्रमस्मप्रतिमेदंशावितेक्रते बधितंतथात्वंमित्याज्ञःउपसंहरतितेस्मादितिन्यवेवमप्र
र्वमप्रमाणकंस्यादतआहाप्रतीतावितिनवयादिदृष्टंसाधना नानिश्चयात्तावित्तनिश्चयात्तवर्तितनवेष्टापत्तिःबेऽविद्वि
व्ययायासस्तासाध्यंसेवेदप्रहत्वंउपपात्रःविदिकिकेर्मणिफलनि श्चयादेवप्रवृत्तरिरुक्तत्वाद्वितिवित्तंत्रत्राज्ञःसागाविदकर्मः
णश्रुतिन्यायादंगोक्तंपहितयागादेवरूपफलमितिनिश्चयादवयागप्रवर्तितवकर्मनाज्ञापारंगमनादिकेरीक्यात्प्रथमंफलनिश्च
येशिक्यएवेतिवाव्यअतीडियापाधिशंकापिशावावत्ताद्दशाशंकापिशामाअकिंचित्करत्वात्तावत्ताद्दशाशंकाविरहेकालेएवप्रवर्तक
तश्सोयंनत्रप्रवर्तस्वेतस्यावाक्यत्वकल्पत्वविवादास्पातत्तदेवंउनाक्षिमानानावादितितत्रस्थःशंकतेनेवितित्रन्यथेतिपदिसद्दा
वारमात्रादर्थसिद्धिस्तदेतत्यीएवंदुग्धादावप्यतीडियोव्यापारःसिद्धप्रयोजकतानउल्पतितावःप्रायश्चित्तादिनाश्रुत्यासंस्व ए
ल्पादिसाशक्यादाप्रायश्चित्तादीनांचेतिनवतत्त्यागनावास्यात्पतितानावत्त्वापत्तिःपापनाशेचपापांतरमासाज्ञतउत्पत्तेर्नतथा

वमितिवाव्यंनिषेधक्रियाविशेषस्यिवशतिवृद्धात्तक्रियांतरमादायतत्रतवादितितावःउपस्थितावानतिपदार्थांतरकल्पनागोरवादितिना
कःदेवदत्तशरीरमितित्रदेवदत्तपदमत्रेदंयावरीरांशबाधवारणायंआद्यत्वमपिशरीरविशेषणंबोध्यंयद्वाशतःसिद्धसाधनंतद्दोषस्त
शाश्वरणमादायार्थांतरमाहूदतउक्तसाध्योदवदत्तेतिसंख्यादिनातेनारेणायविशेषतिनवसंस्कारेणार्थांतरंसंस्कारार्थेतिविशेषणा
दित्यकेसंस्कारएवद्यावत्पदार्थविशेषणमितिसाध्यायेनुसंस्कारस्यैवरूपत्वानावात्तत्प्रेरितपदेनवतत्रारेणमितिवित्वाप्रेरितत्वहिसदकृत
त्वंतत्वतवापिमनसिवेतिवारणायेसतंत्रीपांतरमवगादोवस्तिचारादादृतदिनित्तशेगसाधनेइत्येवादित्यर्थःतिननात्मनःसंयोगा
दितथादर्शनादितिसावःसंस्कारइतित्रावश्यंतत्कल्पनमन्यथा नष्टेसंस्कारकत्वानिमत्तानुनवादपिस्मरेणेप्संगइतिसावयागश्र
तिनावैयागइतिविरुद्धत्वेनतिव्यापारवत्तिनेत्रव्यापारार्दक तेयाचविरुद्धत्वस्यतित्रव्याश्रुत्यैयाप्रतियोगिव्यवस्थत्वा
दितस्वर्गसाधनमग्निवारवारणार्थंपत्रेसस्तेदोनेपित्र निवारणतोदर्शस्योपात्तावि शिष्टविहस्यतत्रसुंवात्वत्सत्वे
तमात्रिवद्रुतिर्घातरत्रयवहितस्वर्गसाधनमग्निवारणेश्रुत्यात्रि मपूदंस्वर्गपूदंवदृष्टेतासिद्धवारणेयद्यद्धमादिकंपूर्त्यर्थंते
स्यहेत्वंतनवविषयेपरिशोधकोयंनमाग्निशादर्कइतिवाच्यं व्याप्तियुद्दस्यवंतत्परिपंथिशंकापनार्थंकंवातनवपदंतत्र
कांपरिपंथिनीतिवाव्याश्रुत्यार्जकेवाद्याहितार्थांसत्यांवातत्रतएवंपदंकृष्णपाधिसंदेहोहितार्थांसत्यांसंधावत्यर्थविषयपरि
शाधकतर्कस्यापिविरोधिजिज्ञासोनिवृत्तिरितिंडपायागश्रुतिसएवानिहितश्रुतितत्रस्थशंकतोश्याजकत्वनिरासाक्षामवनव
रुतासंगतत्वात्तयादिचोक्तरीत्यातथात्वंतदाव्याप्तिरादकत्वमावतित्रन्यथेष्टियकमित्यादिशायुक्तरूपयतिनवेतिउपाधित्वेनतिप्र
योजकत्वानत्यर्थःतथाचकार्यत्वेवहितसर्वसमयासत्कारणव्यापारकामवेतित्रन्यमत्रियमस्यतिःकलकत्वेनत्वन्नियमस्पत्पर
मउयोनकत्वादित्यर्थःएतनाउयोजकतयाश्रुक्तातिलयमपाकृतेवाध्यत्वतएवचकुराद्यात्मकोयाधःसाध्याव्यापकत्वेनेष्टियक

वविशेषणेचशास्त्रादिजनकदंडादेःसाध्यव्यापकमित्यपास्तंनवृत्रहंप्रत्यनर्कपशुयागजन्यस्वर्गस्यकालांतरभावित्वेनविपक्षबाधकसत्त्वात्
तिविषयत्वादीनामुपाधित्वसत्त्वात्यद्यपितेषांसाध्यव्यापकत्वंसंदिग्धंतथापिसंध्याद्यनुपपत्तेरेवसाध्यव्यापकेत्वादिसंदेहःतथापिउपाधित्वसंदेहस्यचरीकर्तृम
शक्यत्वात्किंवातादृशप्रतीतिरिक्तप्रमाणायकल्पनव्यापारकल्पनावागौरवमवश्यंवक्तव्यंबाधकंयत्नकार्यव्यवहितपूर्वसमयविद्यमानता
कारणतासाक्षाद्व्यापारद्वारावाचांगमव्यवधायकमितिन्यायमकत्वेनादृष्टसिद्धिःतादृशयागादिवदात्मसंयोगादीश्वरसंयोगाद्वात्म
उपपद्यतेयागादःस्वर्गावादवनियतकालीनंस्वर्गंप्रतिफलेजनकत्वंस्वर्गस्यापिविफलेस्वर्गांतरेतिफलेत्वंस्वर्गस्यापिदृष्टकल्पनेअत्रवाक्यंयदिना
दृष्टंतदाप्रायश्चित्तादीनांविफलत्वंस्यात्तत्रवातत्फलप्रतिबंधक वैतत्फलमात्रविनाशितयातदर्थंवानंतरफलंप्रतिसंगीतत्रचेतदुक्त
रसमयस्यफलप्रतिबंधकेचेतस्तथात्वेमानाभावात्तेषामप तिबंधकेत्वानचेतत्स्वर्गोत्पत्तौसेदृक्कृतानिषिद्धक्रियाफल
दृष्टेरितिवाच्यंअन्यथायश्चित्तप्रागभावमादायोतिप्रसंगात तत्क्रियादृष्टेर्फलंतत्स्वर्गायश्चित्तप्रागभावमादायातिप्रसंगः
तत्क्रियादृष्टफलंतत्स्वर्गायश्चित्तप्रागभावंस्यात्वावेद्यत्रैकमीमां नप्रायश्चित्तंकृतंतत्रापिप्रेतिप्रायोग्यपशुसिद्ध्यर्थंतदनुवासिको
फलानुबंधसंगात्एवंहिविहितक्रियायाःकीर्तनादिविफल्या मपिदृष्टेर्व्यर्थंकिंचनतत्रैकमीमांसादर्शनंतत्रैवफलेजनकत्वंस्वर्गस्यापिदृष्टेरस्तुतत्रविरु
द्धंतदृष्टंतत्रप्रायश्चित्तादीनांविहितक्रियायाएवदानंतस्याविनिष्टत्वात्अदृष्टस्यानंतरूपंगमात्तत्रैकमीमांसादीनांक्रियायाश्चरमावात्तस्यावा
फलंजनकेत्वेतिप्रसंगात्तस्मादृष्टदानतादृष्टीतरजन्यातदुत्कामनापिंडीकरणीयंयत्तुएवंसतिनिरन्वयध्वंसेबीजदंडादरंडकुमाचत्र
स्यादिकालांतरेपिस्यात्तादितिबाधकमितितत्रतत्रफलबलेनतथात्वाद्दृष्टत्वागागादेश्चव्यवहितस्यापिहेतुत्वंविराधनावादितिन
नेवंक्वचिन्नापूर्वस्यापिसंस्कारएवास्त्वितिचेत्तन्तस्यस्मृतिमात्रहेतुतयास्वर्गादौदृष्टत्वानापत्तेःअतएवमात्रहेतुकतयायागा
द्यजन्यत्वापत्तेश्चविजात्यकल्पनेचसिद्धेःसमीहितविगादिवधिरायाःकेवलगुणांतरकल्पनागौरवादितिचेत्तन्नसुरूपंवादरमित

वावापात्रस्थितिदिक्रूपंवदपूर्वसाध्यसिद्धौसिद्धसाधनतावैयर्थ्यात्साध्यव्यापकत्वंतदिदमुक्तंनिरूपधत्वंव्यभिचारकालांतरेनित्यत्वमितिविरु
द्धमेवस्यव्यापारकल्पनापेक्षयाजनकत्वेपापक्षतिर्यद्यप्यगम्यागमनादरादौविनाशित्वान्नरूपत्वापत्तिबाधकंतावत्तथापिसंध्यादेःकरणेजन्य
पापक्षयमात्रेणतावदुपपत्तेर्यत्किंचिदुपासनंकरिष्यामीत्यत्रेवतत्संतत्रतथात्वेतात्पर्यात्तत्रतथात्वांत्यर्थंनियमेनविशेषणत्वंसंध्यादिकालस्य
यागिनारब्धंकालेवांतरावांतरयदिवान्यकालीनंतदातत्कारिणोपिपापापात्तिरितिचेत्तन्नतत्करुषकरणसामान्यसंसर्गीतावत्संध्या
कालीनःसंतत्रेतिपर्यवसन्नसंध्याकालस्योपलक्षणंनत्वविशेष णत्वंबाधकाभावात्नतथात्वेविशेषणेस्वीकृतेकल्पने
गौरवस्यैवंबाधत्वादितिचेत्तान्यादृत्तापलक्ष्यतावच्छेदकरू पात्तावादित्यज्ञातचित्यंसंध्याकालेस्नद्यवृत्तिकरणोना
वायेनरूपकंवैसंतत्रातायथासंत्रेसमयसमानःफलंवेत समयस्यंस्नद्यवृत्तिसमासुपलक्षकत्वेवंस्नुतंस्कंदपुरुणा
यान्योयंतविशेषणत्वमन्यायाक्कागौरवेणीरुष्यस्यापिक्रयस धनत्वेनस्नातस्यापिस्नाधिकरणव्यस्नुपलक्षकत्वंसंभ
वात्यदित्वाभ्यांकिंविशेषणत्वमितिगौरवमप्रिन्यायेनदीपक्रा तापिउल्यमितिप्रायेणकरीत्याग्नेयेश्चित्तावैफल्येमपिस्यादिस
पिबाधप्रदार्थकितियद्यपिप्रदार्थत्वागमत्वकरणत्वंस्वनउपदार्थकदेशत्वंतावद्विनिगमकाभावादितिचेत्तत्राहुःतत्रार्थक्रा
विरहात्तत्तत्वस्यैषानपरमार्थमित्यत्रेवतत्संतत्रतथात्वंतात्पर्यात्तत्रतथात्वांत्यर्थंनियमेनविशेषणत्वंसंध्यानपरमार्थमित्यत्रेवतत्संतत्रतथात्वं
तात्पर्यात्तत्रतथात्वांत्यर्थंनियमेनविशेषणत्वंसंध्याकालस्यसाक्षात्तेतिनदिदमुक्तंअप्रधानत्वादितियत्तुसंध्याकालीनकरणंस्यादीर्घंस्यात्तावद्यति
रिक्तघातदाप्रतियागेप्रसिद्धिःअन्यदीयस्यावत्तदातिप्रसंगप्रतितच्चित्यंसंध्याकालीनकरणंत्वावच्छिन्नतावत्स्यात्तुरुषेतथात्वसं
भवात्तत्रअत्रवसंध्याकालस्यविशिष्टध्वंसप्रत्यक्षमानखंडाक्वचिद्विशेषप्रतियोगिकभूतानेगीकारेद्धि

द्विरा धाचित्यऽतिऽन्यवा विशेषणमात्रस्येव व्यापारकल्पनकरणस्यापायदऽवऽनस्यादितिदृष्टेनावापपत्तेनादृष्टकल्पनमित्याशयेनाह।तत्रापूर्वं
नऽध्वंसानयागव्यापारःयागासदऽनाविवनतदजन्यत्वादित्यतआह।नवेतिऽन्ययायागाःस्वर्गकारणंतस्मात्तनियमेनतदध्वंससत्वेनतऽज्ञपत्तेःय
दिवतत्रापिवदाबाधतेकारणमश्त्यदृतदाऽउत्पत्तेनत्राप्यक्रतौव्यापाराविवतानात्मर्यंतस्यापितदध्वंसत्वेनादऽवत्वात्स्वर्गीत्यर्थःतथाचध्वंसत्वेनापिदऽव
त्वऽतियागोगतकारणमितिव्यापारऽवव्यतिरेकादितिनावःअथेतिचोद्यावाक्यव्यासेःयादकालावऽच्छित्तावाःअमाणांतरतिस्वर्गनियागध्वंसज
न्यःयागजन्यत्वादित्यऽमानविशेषणत्वंत्यर्थःनऽवत्रापूर्वंप्रयोजकंवाऽक्यव्यासिरवऽलमावाक्योपाधिनाप्रयोजकंवैसंतवतितेनेवयागस्या
प्रतिबंधकंवापतिरवंऽमाणांतरविरोधःसंसर्गस्तावेनिवहेऽवतथाचातनवेध्वंसवेनापिहेऽवतथाऽपरखंडपटोत्पत्तौमदापदव
दितिवाध्यंतत्रकारणंआदकालावात्स्वत्रवतसंवेप्रतिबंधकेवत्ना किंहेऽवासवकिंवधर्मिकल्पनातऽतिन्यायनध्वंसाव्यापारा
वमितित्रतनप्रायुक्तरीत्यादृष्टसिद्धातत्रेवंव्यापारवंकल्प तलाघवातनऽध्वंसःतेस्यात्तावतयाऽरुवातएवंचव्य
तिचारात्तावेऽउक्तव्यतिरविकल्पातदिदमुक्तंव्यतिचारात्तावेने त्यादिप्रमाणांतरविरोधोप्येयमवबोध्यंतऽतिनऽवरसऽनु
रवोत्पत्तौमिथ्यानध्वंसोहेऽउरवयव्यतिरकातदपिचारागादिद्वारा कारणमितिदृष्टेनव्यतिचारऽतिचेतनऽत्तदनंगीकारात्त्वाद्यो
ऽवऽवयदीकांदऽनादिसाऽऽनवपदऽत्यक्तेसर्वंविनष्टघटादावाध्वंसोव्यापारऽतिचाव्यंतदनस्पंदगमादस्पंदगमेवातत्मत्कदस्यापि
लौकिकवेनविषयाजन्मातयातद्व्यापाराकल्पनातनवऽच्छध्वंसऽत्यक्तेनाष्टस्यस्त्रावव्यापोरतयाव्यतिचारःतत्रतइध्वंसत्वेवव्यापा
रवंसंतवादितिदिक्षाकविचुफलसमानाधिकरणमेवजन्यकमितिस्थितितोऽएवेदानींस्वरसेद्वानध्वंसादेरित्यावादऽमर्वमनन्यग
त्यास्वीकार्यमित्याऽऽशयेनाऽऽहऽवश्यंयेविचारःअस्तितिपूर्वमवयवयोऽक्तःतयाऽकिंतमिदव्यापारतयेतिविशेषऽत्यक्तेऽधिकनिर्वचनाय ११
तदेवस्मारितमित्यन्येमानावादितियजादवऽजायामितिन्यायेनाह।तदेवेनऽमाणमितिनाकातन्मीतिःगंगाप्रातिःनवद्यगिरि

रीरमव्यापारःऽवदृष्टनऽत्तालायात्तरद्यगतिपपात्तःलाघवेनातिरिक्तादऽवऽनिवहायाकल्पमानाव्यापारऽसमानाधिकरणाएवक्रु
त्यातएवनागपपादकसमानाधिकरणऽत्यर्थःकर्तृनाक्रियातिनादानात्तयाघापिदवतापूर्तिर्नव्यापारऽतिनावःकर्तृगंताद्वितियमा
नाद्धिपतिनद्वितिविदितक्रियाविशेषस्यत्यर्थःतनवेद्यकविदितक्रियायानव्यतिचारस्याऽःफालतिनचाक्रतुश्रधानागप्रवृव्यतिचारः
यत्रनप्रधानंतत्रदृष्टवंमानानावात्तनोवेवादृष्टविशेषानिप्रायश्चित्तंवातनाववतदृष्टसाधनंक्रियाविशेषाधऽत्यत्राऽह।।स्वर्गवृतिनक्रेवऽ
क्रस्यापिसुखोपभोगःस्यादित्यतआह।।ऽत्रतितद्वावृष्टापत्तिरितिनावःअनियमवादीश्रीकंतेतत्लुप्पमितिनिगयाश्रावागमित्यर्थःनि
यमवादीदृषयतिनतिएवंनातदृष्टलेपिकर्तृगतादृष्टादेवफल मितिहृतिस्वर्गंऽत्रनियमवादीसमाधत्तेमवमितिश्रथमतिपिट
स्वर्गकामऽत्यादिवाक्यात्स्वर्गाश्रयःपितात्रथमोपस्थितेर्ऽत्प थःलाघवादितिस्वर्गादऽकांमनाश्रयत्वापिकर्तृयास्वर्गाश्रया
वस्मलघुत्वादित्यर्थःउऽत्पत्तिमादमात्रादितिसांख्याऽमं धानापपादकविषयेवादित्यर्थःऽत्रगिताद्दाष्टनावतिऽप्र
यतियदितियद्यपिशरीराद्यत्पत्तिःप्राऽक्तोक्तंतथापिसुखः स्मतऽऽन्यतानियामनतेर्दृष्टंकंक्रियायमितिऽषतमितिध्वया
नाववऽःखाभावःसिध्यऽत्तशरीरसुखादितिसंसवेकोदोषेऽत्य तत्रतत्रादिनसुऽनुरतिनशरीरीलवंतीत्यर्थःशरीरानिषिधतः
कारणंकसुखमपिनिषेधमित्यर्थःविधेरपीमाणेमपाकारातिसुऽक्रतिविऽनदेवितिप्रतिबंधदेवित्यर्थःउपसंहरतितस्मादितिज्ञाने
द्याद्विद्याद्विद्यागस्यापिऽक्रतिव्यधिकरणंव्यापारःस्वित्यर्थःनवेवेयस्यकर्मणोबऽधुरधगतेःस्वर्गःफलंस्यात्तत्तत्तत्का
दृष्टकल्पनागौरवावाकथवानरकादिछितानातषाशेषाद्यर्थावदृष्टोत्पत्तिरितिचेत्।नऽऽक्ष्यमाणबलेनसर्वस्यापपत्तेःप्राय
श्चित्तादीव्यतिचारदाढकालांतरतिनवानकक्रियात्मकायश्चित्तत्तत्राकागतिरितिवाच्यं।तत्रफलस्यापिकालांतरीयतया।
पत्तेणप्यदोषानत्यद्यपिबाधकेनोत्सर्गःसपाद्यतेतऽबाध्यतेनतत्रावेनियमापापत्तःतथापित्वतस्यनियमस्यत्यर्थःतन्नित्यमा

स्यवलबाधउऋग्फलमितिताव।नरऋागप्पिनियमऽस्यनियमवादिमतमवस्थाविनमित्यतआह।प्रकृतावतितघावबलवद्बाधकेन
गयाश्राद्धादौव्यधिकरणव्यापारास्कपगामियागऋतिसमानाधिकरणएवव्यापारःतन्मातव्यधिकरणोदेवतापीत्यादिऽतिविशषाक
विऽउऋगेनानियमः किंतुसर्वत्रऽसक्तिर्ज्ञानमितियावत्तत्सवबुद्धिरद्वादार्थार्थ्यमितियमाद्देनेदः एवंवेसवेत्तस्माद्विद्यथाऋ
तामवातात्पर्यमित्याऊःदृष्टांतऽपर्यंतिनद्वितीताहऋकर्दगमित्रेनियमएवतत्पर्यःएवमितिप्रतउत्रकद्वादिनापरापरासबंधेनतिशाएः
यामितिऽस्वद्वितत्रसंबंधःतवशास्त्रविरुद्धापाद्यविषयत्वमित्स्फणयादिश्रुतिरेतेनसाद्वादिस्माऊःएवंसत्यऋगेवादसमर्थ्यतिएवः
मितित्सवंधस्यफलेत्वमितित्रमवतःसमाधानेनिरस्यतियद्विति तदीतिनत्विवमधिकारःफलस्वाम्यतवफलसंबधित्वमितिसनस्मा
दितिचेतएतन्मतेफलंकामनायाएवाधिकाराद्यत्तस्यतवेति स्वरूपसंबंधेतितावःएवंफलंत्सेत्यादिहपर्यंतिकर्दगतेत्वे
नितिशास्त्रोदशितफलमनुष्ठातरीत्यऋगऽस्फंपसंहरत्र यमानरदर्शयितितस्मादितिश्रुतएवेत्यतएवऽतत्वेतत्का
मनेतिनावःअविशिष्टमितितंत्याक्षतऊनस्वर्गकामानवाधि कारऽतिनावःइतोप्यनुष्ठातरीत्यऋगऽतिबोधनत्वयक्ति
वचनानासंनिहितविशेषंपरत्वमितिस्वकीयस्वर्गसाधनेनिवऋ त्यावोध्यतऽतिवाव्यंस्वर्गत्वेनतस्यापिबुद्धिविषयतयाबोधत्वं
निधानस्याविरोधात्।नत्वेवमतिप्रसंगःयेनाकनविच्छिन्नस्यैयस्यकस्यविस्वर्गादिकामनयीमद्दानादःफालादयाःस्यात्तयाव
राजादिनापरवारेवतऋनवाऽपाषणेदिऽखानवुनर्वऽसुगऽतिवित्तनयत्रसामान्याताधिकारबोधनेविरोधतस्सवबाधकेना
स्रित्वतघत्रास्पष्टत्वात्।अतएवपरगतफलाविनियवऽगस्त्रियपोगाद्यावरंतिराजादीनांऽखावुनरुस्वसंकेमकतयाकायाऋऽ
स्यफलाधिकारहेउत्वमित्यत्रेनत्रैवयजेतत्तिनस्यात्।कर्दगतेक्रियोफलेणवात्मनेपदस्मरणात्।अतएवव्यपरार्थपत्नीतिप्रत्यु
दाहरणेऽतएवयजेतत्यात्मनेपदबलादपिफलास्पकर्दगामितेवतीयतऽतिटीकापिसंगछतऽस्मतश्चोदायजेतेतिनचत्री

कविरोधःतस्मतांतरवादस्यार्थवादैकदेशमप्यनिष्ठाविषयविषयकमतिनवयद्दलंतिहिकाष्ठानितत्किंपाकंनऋर्वतऽस्यादावकर्व
निपाताविधायिगात्रिवमितिवाव्यंतत्रात्मानपदस्यप्रयागसाधत्वादित्यकेःनिष्टप्रायागत्रमवात्रसमाधिरित्यन्योयत्रुविऽगनस्वर्गकामन
यानकर्मक्रियतकिंतुफलसुत्पाद्यतस्मिदीयतेऽएएदःऽएएमान्नेतिऽतिर्ववनादितिसात्रिकरीत्यतवाविबाधकानावात्तत्सत्वीका
रासाक्षेनसंप्रदानत्वासिद्धोदानामिदृष्टविलवदृष्टाद्यित्यादिवदानपदंगोणवदत्रजीवतेऽएएदानेवापपात्रःऽस्वार्थ
त्वबाधकोनावादितिदिक्।सम्यगितिसामऽस्त्यर्थः।तर्हिकथसुस्वर्गऽस्यतआहाघातिस्त्रिकेतिऽस्यैकत्यर्थः।तत्रसामऽस्यार्थकस्म्य्
क्यदामवमानमित्यतआहा।यावैकाम्पितितघावानन्यगत्यासऽ किवऽतिनावएवंसत्ययदाघऽस्यादयावत्रित्यतिनित्यमावऽस्यक
तनानिमित्तिकंस्यापिसयदःगोरवादितिःअतिमक्रियांमंत्रा त्तंसंवेक्रियातरदेऽत्रवकल्पानागोरवाःदित्यर्थः।नचवा
वाविरोधकर्मऽउपायागीतिवाव्यंतदनावत्तिमत्वासिद्धितिा षामवछेदकत्वेपर्यवसानातनऽउपामाणिकागारवमपि
न्यायमित्यतआहा।मानेतियद्यपिसंध्यावदनवत्सर्वकर्मणांत फलसंबधाक्ज्यातितदेवोत्पत्यपूर्वाणिपरमाऽवेवतद्
दवव्यक्षानेष्पकऽयोगत्वैनत्यापिकांम्यातनाविमानानावऽस्या दिऽषणएवतात्पर्यमित्याऊःसंध्यावदनेष्पनिवास्पवेत्रास्म
लोकंस्यफलकत्वमित्यवेपरिपालनंवैनगोवत्समर्पणरूपकर्मांतरमित्याशोयःतगवद्धितिसावतगवऽहेशःकृतत्वसम्पक्
मितिनावःयज्ञायेतिऽज्यतऽतियज्ञोविस्तुःतत्प्रीतयेसचजगत्कर्तृत्वेनेतितत्रधीतिर्नविरुद्धातत्समर्पणायेत्यर्थकर्म्य
धिकर्मजनितोधर्मोधर्मश्चयेष्टिर्बंधहेतुरित्यर्थः।मंगलवदितिसथावयथातत्रानकविघ्नसद्भसंस्थात्रानेकफलमित्याऊः।
तद्वित्यसक्तेनुनिवासावातसारूपसालोक्यादिलेदात्तथावमित्यकेऽन्येविकल्पकर्मणस्तत्फलकावप्पसोगत्वसंशक्या
मंगलवकर्मतिरवचनमित्याऊःनऽउपरिपालनरूपक्रियातरामवतत्फलत्वेनश्रुयतेनजादद्यादीत्यतआहाउपरिपालनंत्रि

तिण्वकारफलकामनाव्यवच्छेदार्थः। तऊक्तो। असंकल्पितफलकाम्यकर्तारो हि ऋणगर्तापूर्त्वीमऊप्राप्यापदज्पतऽतिनवफलकामन्न
विनाऽशङ्कितारवतस्यादितिवाच्यो। ऊकटफलकामुनानिषधात्। गकंतेवितिविशेषसालोक्यादिफलबोधकस्युत्पादस्तावादोकतेवा
तावत्सिद्धापत्तः तथावश्यल्यायासद्वित्वादिकर्मणोवापपत्तिर्वकायासमासाध्यर्वऊकर्माकरणप्रसंगःनवासंगेत्वाशकयातादि
तिवाच्यंसावधानसागपिऊतेप्यिन्यकर्मकरणंदर्शनात्सामस्यामवेतिआवश्यकंकर्मणोमितिशेषःतथाचनेष्टीमिवकर्त्तव्यमि
त्यवऊतानाब्रह्मलोकावाप्तिःफलनऊनीतद्वादेशत्रचविनिगेमनाविरहेसंध्यावंदनवत्सर्वकर्मणातत्फलुहेऊत्वेत्यर्थस्त्वादि
कल्पनमपिअसंगतमाणिकंनित्यऋणुपवत्फंपसंहरतिऊतिसाद्दऊति मितिक्रविदितिचांराज्यकामोराजेसूयनयजातेत्यादाक्रविवे
तितरतिसूत्रमित्यादिश्रवणवदप्रामाण्यमद्रिपतिनोक्तिरिति। ग तदेवकंतऊतनआह॥ व्यंवहारादवेति। अपायंतूरास्पा
तिप्रसिद्धार्थपदसामानाधिकरण्यवाक्यंशषःकोशवा करणापमानदेत्यर्थः तऊक्तंशक्रियदस्मा
करणापमानकाशासवाक्यव्यंदारतश्चवाक्यस्यशषा। द्विहतेविदेतिसोत्रिभ्यतःसिद्धपदस्यदृङ्शतिनवाकिवि
दितिआष्ठविनाशिवादितिनांवःतर्हिशष्टस्यज्ञानंघाराऽद तिहेऊवेमस्त्रिंत्यांशंक्यनिरोकरोतिनावेवमितिशङ्क्षेतिशङ्क
श्रयोर्ज्ञातिमंतऊत्यर्थः तथाचतत्रापिज्ञानंवान्यथासिद्धंशष्टनवऽतृविविशापतेर्यादेऊवेसामान्यसामर्थ्यातवापपत्तिर्न
वाहेऊवेकल्पनेगौरवात्सानासावादितिताक्तंतर्हिव्यतिवांराज्ञानेपिहेऊवेकल्पयदित्याशंक्याद॥ ज्ञानेवितिनमा वान्यम
थासिद्धीवयादिनांशष्टस्यज्ञानहेऊवेविज्ञात्यांवनव्यनिचारऽतिनाक्तं विशिष्टशक्रियतेर्थःमाहपंक्षादितिआवापोयहेऊ
वारस्यागःक्वचिद्धापऽतिपाठःकोयंवितंतिनवेवंकायांवितंघटवादिकंशक्यावलदकमितिसंदपदादेस्तत्काशिकचपदा १३
र्थस्मृतिःस्यादितिवत्तानऽष्टापत्तिरित्याकवस्तुतस्तुऽथायदानामत्रितज्ञानजननानियमेप्यऽथावाशब्दरूपसतीशक्तिःतथात्रकार्या

क्तिः कार्यान्वितविनिवेशपदार्थोपस्थितिपूर्विकासिद्धार्थोपस्थितिपूर्विका वा विशिष्टधीजनकत्वमङ्गीकृत्य कार्यत्वं विशिष्टधीजनकत्वं कार्यत्वं वा चित्रिडादि
पदानां वाचकत्वं तदीयशक्तिरिति वाच्यं कार्यान्वितोपस्थितिसमर्थितदर्थोपस्थापकत्वस्य वृद्धव्यवहारसिद्धार्थोपस्थापकत्वस्य वा
उपस्थितिपूर्विकविशिष्टधीर्न स्यात् । अङ्गीकृतेऽपि वाक्यपदमिवतथा किंविधकार्यान्वितवृद्धव्यवहारादिशब्दोपस्थापितस्मारणस्यादिति अत्राहुः । प्रवृत्तिरूपज्ञानजनकत्वरूपं यद्यदर्थः कार्यत्वं वा उपस्थित्यन्तर्गतं तदा निर्वहति तादृशप्रयोजकत्वं प्रकृतेऽनन्तथा यदीयमपि दोषस्तन्मतेऽपीत्यभिप्रेत्याह ।
पीति । वृद्धव्यवहारप्रयोजकत्वमित्यर्थः । यत्रेत्यादि । तथात्वं तात्पर्यग्रहः । तत्र संसर्गे यद्दृष्टमित्यादि । कविदिति नैवं पूर्वमपि व्यवहारज्ञानमन्यथापि सिद्धेनो
त्तरेण बाधसंभवात्तत्रापि तथात्वं स्यादित्यतआह अन्यथेति । उपजीव्यसिद्धार्थस्य यत्प्रतीतिजनकत्वं तन्मूलकं कार्यान्वितशक्तिकल्पनानतो बाधइत्यर्थः । आयातीत्यादि । तथाचकाया यान्वितशक्तेरुपजीव्यत्वमितिनतद्व्याघातानवकाशेनोत्त
रेण संगच्छतइति भावः । अशक्यत्वादितिव्यभिचारादितिनाक नन्वुपरिशब्दाद्ध्वमनन्तरादाप्तिर्यातरतिपरिशब्दयोत्र जन्मज्ञानस्य परिशब्दयोरुभयोरिति परिशब्दयोर्व्याख्याया
उभितिनिरसिद्धमित्यर्थः । यद्वाप्तिर्यातरज्ञातीस्मसंबन्धेनो अन्यत्रापि सिद्धार्थे भूतोपस्थितिमात्रजन्यनिराकाङ्क्षतियन्नापीतिय द्यपितुपायातरस्मेति प्राक्तनतथाप्युपपत्तिकत्वेनायुक्तनराशं
किंतमितिबाध्यं यद्यपिपिकदशक्यनवधारणेपिसहकारादिपदभूतोपस्थितिपूर्वकतयातथाश्रुतेनतयाप्यनुपगमरीत्यासमा
धत्ते तत्रापीतिकस्यविदितिश्रयाकुरित्यर्थः । एवंवोपजीव्यकार्यान्वितवत्तच्छक्तिजातीयतदानीतन्यपिपिकपदस्यकार्यान्वि
तशक्तिरवबलावतीत्यादउपजीव्यतिरिक्तमपिकपिपदमित्यर्थः । प्रथमतदीतमसामान्यशक्त्यंशेनाराधादायनकार्यशा
न्तगश्चात्रुक्तप्रथमवाक्यसामान्यकार्यान्वितज्ञानसामान्यकार्यान्वितज्ञानसामान्यायादृष्टमङ्गीकायादृष्टप्रथमसामान्य १४
शक्तेरयदादित्यादाधारमितिकार्यांशमितिप्रथमंविधिप्रमयानतांशक्तियदादन्यलस्यवेतिसंधानस्यसुकरत्वात्तच्छ

न्यायपदार्थतंत्रतांविनापिमर्क्वशक्तियदःस्यादितिनावःक्रियान्वितेयद्यपितन्मातक्रियान्वयेऽहत्रिव्यतिचारात्यक्तथापिजन्यकृतिनयक्रिया
मात्रविशिष्टधीत्वस्वितिमानइत्यत्रकव्यतिचारग्रहदशायामनुमानविशेषधीतोद्यघटादीतिन्यायेनतदन्यथानुपपत्तिर्नत्रमानमितिनाक
र्णनवृद्धपरीत्यापरास्मेइषणमस्मन्नयकार्यान्वितज्ञानोपस्थितावन्वितज्ञानवत्प्रयोजनयनकार्यतांज्ञानोपस्थितिकार्यतांज्ञानोपस्थिति
क्षेप्यातनऽपस्थितावपिसामान्यतोदृष्टन्यायेनसामान्यशक्तिग्रहस्यत्रतात्पर्यग्रहेतथैवसामान्यग्रहमवश्यकतसामान्यशक्तिरि
तिविशेषदृष्टन्यायेनवाप्यमिकंशतिविपरीत्यमित्याहविशेषयोरितिशक्तेयाप्तिर्मतेतदाह्यनाहअद्यथतियद्यपिकीर्यकार
णतावएवनव्याप्तिर्देऽप्रत्योर्मैत्रीपितदसत्त्वात्तदुपाध्यसा वस्यतन्मतेव्याप्तिबलाद्वतथापिमतविशेषणादसुकमित्याऊ
विशेषयाद्विशेषकार्यकारणतावग्रहसामान्यमपिसाम न्यकार्यकारणतावेयोरितिशेषः । यद्वाप्रत्यक्षेणसा
पेक्षतिकारणत्वानतिशेषः सुगमऽपस्थितिःविशेषसा मान्यकार्यकारणतावेयोरितिशेषः । यद्वाप्रत्यक्षेणसा
मान्योपस्थितोसामान्यकार्यकारणतावग्रहशकोऽपेक्षत वतदनुपस्थितानतस्तंकापीतियथाश्रुतमवर्ज्यनिःप्र
योजनकत्वेनतिव्याप्तिस्मृतिविरहादितिनावः । प्रथमंसाम न्यस्योपस्थितिमत्कृपेत्यकार्यत्वांशेगौरवान्नशक्तियदःस्या
दृकार्यान्वितज्ञानइतितदुक्तमनावश्यादृष्टंपोढलकेऽस्कपाढलकमादृअतएवतिविविशिष्टतिश्रन्यथाविशेषणेस्मार्प्ये
विषयत्वेविशिष्टबुद्धिर्निर्विशिष्टस्यातिरिक्तस्यानस्कपगमादितिनावः अनिष्टान्तरमप्यादृअन्यथेतिश्रस्तुतऽपस्थितिसंस्था
पिनायोगपद्यानतिनलाघवावतारइत्याशक्यनिराकारातिनावतिविशिष्टेतिर्तधात्वविशिष्टविशार्प्ययोर्गर्भेऽपस्थितिः
रावत्पर्थःयदिचऽहत्रिसाक्षात्कपादकत्वेनतत्रशक्तिकल्पनातत्रादकिंवतितेतधात्वसंदर्शेणविशकोःस्यादेन्यलस्यत्वागार
वेवत्तुल्यमितिनावः परपरामर्शवादश्रुतमानद्वारतिनव्यमतनशंकातनशंक्षितिकर्त्तव्यतेतनऽकैऽदनकामस्यनऽलाघ्क

एकरणवनऽस्मादियाबदाकतिलाकृत्यासकलत्यर्थः।तनोनेकपदानर्थक्यानवयाविप्रोक्तोमामदमितियद्यर्णीदृसाधनत्वादिविषय
कत्वमपितत्तत्यापितद्व्यस्यपाराक्तस्यिवकारव्यवहृदत्वतात्पर्यमितनवितनर्थदमऽक्तंवुपरक्तपाकादिर्सुयदमित्याशंक्यानिरावदृय
थतिसमानपुकारत्वेनवदिवृत्तनसमानविषयेवतत्रागेरवादिस्तत्रादाऽऽख्यायाशतिरदानीक्षतिसाध्यताज्ञानेदृतःसिद्धयपाका।
दितत्रावित्मित्येपिदापोबोध्यःअर्थार्थिकवेनसाक्षात्कारणत्रमंवधारयतीत्यतश्चापिवत्तिश्चनत्यलेस्पत्वाद्वेतिाएतत्वलिडादानो
शंक्रिकंल्पानात्रमितिमंतेर्यंतन्स्थलकेतियत्रिवकारणत्रस्विर्यंतत्रिवेतदवुद्वेदकतयाशंक्रिकंल्पनाशंक्रिस्वयाम्लिंतेपदार्थोत
रमस्मन्मातवश्चारंटेत्यादनदितिनावःअदर्शनिदेवमादवाल स्पतिसकार्यावितशंक्रियदःअन्पेलस्पंद्वेयाद्यिपितनतर्कःतथा
पियदिशंक्यस्पादनन्यलस्पनस्पादित्यादिनर्कवयोजकतयात कांक्रित्यांऽशंतेर्कपदेनतेर्कीतरामनांकेनतत्तर्कनतत्त
नयावितंतविनाप्यतेर्कपदंज्ञानेपरिमित्यपरमित्यपारुत्ता स्पावितंमात्रशंक्रियदंस्पतेनविनायीतिपूवेक्रिन्यायि
नेतिशंपतेयाचकायावितशंक्रियदस्पपदविशेषुशंक्रिन्याद नापूर्जीयत्वमितिनावःअसिवारादितिन्नमस्पप्राथमिकंस्पा
पिवलवादित्यर्थःसर्विरितिसर्वस्पंदत्यंयत्नेतत्पथःातनवतायाा व्यसिवारायेनविरुध्यतेशंतिवाध्यंपतेर्वांस्कपगमवादनतिमत
यंयत्नेतिअन्यधाज्ञानस्यविषयेपवर्तकमितिपथेमर्कंल्पनायाअबाध्यत्वेतवाद्यथाख्यातापात्रितिनावःएतेवांस्कपत्यसमादि
तंवस्तुतस्तुसाक्षात्कारणत्वेदृष्टत्वतश्चवानत्यादकिंवेतित्रपीयस्पेतियद्यपिपूत्पाद्यत्वव्यतिरकादिर्कंतुपाद्यसंस्पाप्तउमान
तिरुघरकतयातथावितात्पर्यनेश्रमगसिद्धकाराःसाक्षात्रिश्चयःस्पादित्यतआहाऽश्रमगापीतिकदाचित्तन्निश्चयेवाधेत्यागशंतिश्
वोक्तरवतात्पर्यनिश्चयस्यिबाधकानावनिश्चयसद्भूतएवश्रमस्यनिश्चायकत्वदोक्तिर्श्रमगणबाधकानावानिश्चयादेवतार १५
त्रिश्चयोतबाधकापोद्यनियमरूपतयाबाधकनिश्चयेपरनोश्रमगसिद्धकाराताशंतितन्निश्चयानावःपरमपक्षतानवतदनावः

परमपाक्षतयानवतदनावनिश्चायापितघाचबाधकसंदहेपितदवताशंक्रस्कापयमित्यतआहाऽन्यथेतिएवंमतिमवित्रोसार्थिकार्थनिश्चयो
तनशंशायानस्यादित्यर्थःनवोसार्थवियर्थंर्थंअवयव्यतिरकासांतस्यापिलाघवादिवत्प्रमाणसद्भावित्वात्स्कपगमादितिदिक्ाएवंदीतियि
दिशंक्यायाश्चनावरूपकत्वशंकापिशाचीवित्तनवादप्रतिवंधकवंतदाउल्लंमितिनावःकोटिज्ञानानावादपिनशंकेव्यादाआद्यतिनियम
शंतितथाचयात्रवेतदवुपस्थितिस्तत्रसिद्धार्थंशंक्रियहोदिकलणवेत्यर्थःनविवमन्यथियाज्ञानानावविरोधितोदृष्टयोनउत्पन्नज्ञानो
उमानेलिंगंतदवुपस्थितेःतदपिविशेषितंवव्यभिचारीत्यतआहलिंगानासितितथाचव्यभिचारास्फुरणादशायालिंगत्रमात्रस्यसवशंतिना
वःतायाःअवुमितिशंक्रियहायाःअत्राउरुपदृष्टांतमाहाायथातिस वेतिदाहुस्तत्रकईत्यर्थःकृतीतिज्ञानेनकृतिजन्योत्पर्थःतथाच
पक्षधर्मतावलादीयवंकृतोज्ञानमितिन्नमत्रनावबोधेपि। क्षाऽसिद्धिःकाननमयोडिशितिवत्तदीयत्वेनप्रसिद्धकृतित्व
पक्षत्वात्अतएवतदेवतदंशएवंत्रंमत्रैप्रसिद्धकृतोज्ञा नजन्यत्वस्यावाधितत्वात्एवंतदीयेत्रेनंप्रसिद्धज्ञानपा
क्रीकृत्यतदाकृजन्यंसाध्यंवोर्तयाशएवंत्रमत्रंयद्योक्तिति साक्षाऽऽऽन्यतिसाध्यत्रवेदंबाधितंअनुमितेत्रावाऽनुमितेत्री
मत्रात्तदारुउत्रकक्रियांप्रतिकृतिजन्येतिसामान्यव्याप्तिग्रहोरे एसाध्येमित्यांऽशाअतएवेतिसिद्धार्थेस्यापिकंल्पनत्तर्यावा
क्यार्थेनावकत्वादेवेत्यर्थःनउऽस्वासंनिनित्रमत्रासंतविआद्यंतायासंत्रियंमतिायदिवेतदसद्कृतिवंतत्तदास्यंदादिसुखे
प्पत्तिनवानंतरमित्यानाविरलत्रयप्रवाहोऽस्वासंनिनेंऽस्पेर्थातनदोषेशंतिर्वाक्यंकतिपयकालावछेदनास्मदादेरपितथासं
तवात्तनवानिलाषापनीतमित्यनेनतत्रिरासःवकवत्तिसुखनस्यापिसंतवात्ताअन्यथातएवातिप्रसंगनिरासविशेषणाप्त
रवेयर्थ्यादितिअत्रकेचित्एकजन्मावछेदनदुःखासंनिनत्वादिकंनानितवशब्दवृत्तिनिनित्तंअन्यथाविशेषणवियर्थ्यंतत्तउप
स्तितिक्षनात्पर्यायादकात्एवंवनक्रवत्तिसुखस्यातिप्रसंगइत्याऽाःनचैत्यएवंदिनानाधीपर्यवसानेगारवात्तथातात्पर्या

यादृक्कामावाद्वयावर्तिनविषयौतावदकामवप्रवृत्तिनिमित्तमस्तिमनसित्याकक्षात्यन्तद्वेषमजिन्यशरीरावच्छिन्नसुखवाप्तिफलकमिदनचयागिनस्तादृशं
रीरतत्रैवःखत्यन्तध्वंसमजन्यत्वात्सुखमात्रावच्छेदकेनतच्छरीरमातात्रावृत्तिनवृश्चिशरीरपिमरणजन्यैवःखसंततावदधर्मजिन्यत्वंमरणस्यैवःखव्याप्य
त्वात्तनरासुखमत्यशंतिवःखात्यन्तपरमितिवाच्यंविरुद्धबाधकाभावेनव्यभिचरसिद्धेःसिद्धावामरणवःखजनकाधर्माद्यधर्मजिन्यशरीरावच्छिन्नजा
खत्वेनात्यंतनचस्वर्गादवश्यंकायास्वर्गपिवःखात्यन्तादर्शनतैवस्वर्गपिपातेनीतास्पत्नादीतिवाच्यंतदप्यवेनाप्यधर्मविशे
षणादित्यकेवस्तुतस्तुस्वर्गशरीरंसुखमात्रावच्छेदकमितियदितदातदातत्रैवःखध्वंसत्वेनाश्रयत्वंतथावनद्वर्मजन्यमेवकेचित्तुअविरलजन्यवि र
स्थायीत्वंमात्रयोर्निवःखमस्तिन्नसुखंवंतथाश्रयत्वंवनत्वंकारिकेवा धीश्चकेवलंसुखंस्वरूपमश्रयतमविशेषणंविकल्पमित्यंवःश्रयस्वंवं
विरस्थायित्वंप्रमाणंवाहस्वोर्ध्वंविदादिवतिस्वःपदात्सदविदादिवा त्यर्थोगोरवादितिविशिष्टवाच्यवेगोरवादितिनीवःस्वर्गपदशक्तिग्र
हस्वप्रकारांतरेणात्यंतंदुःखमात्रएवस्वर्गपदप्रयोगःस्या दित्यतआहासुखमात्रेवेतिविविक्षेदेवयागिदानादिःप्रत्यक
शंकयेनानार्थवापत्तेरितिनावःसुखवोवांतरजातिरायवेनेतियर द्यपिविलक्षणेनानातिशयसाधारणेनैकमितिशेयंत्वमितिदो
षतादवस्थ्यंनतथाप्यतिशयवज्जातित्वमित्येवागमशतिनावःआहा नातिशयस्यसुखंमात्रेवृत्तिर्वांतरजातिरशक्तिरित्यनध्यवसायावि
शिष्याज्ञानमित्यर्थोनतुसुखत्वंवांतरजातिमेवनसर्वत्रिवशक्तियदशतिनानुगमोनवानध्यवसायश्चत्यतआहसुखवेतितथाचसु
खमात्रएवप्रयोगःस्यादितिनावःतथाहेलाघवेनसुखत्वनिवशक्यनापातश्चत्यपिनाध्यनसंधीयतयतिनसंज्ञासंबंधश्चलक्षणत्वं
निमानःतस्मादितिलोप्रवर्तवाज्ञातिविशेषःशक्योनुपस्थापकतयावुनार्थवादवियर्थंशतिनावःसुखमात्रेप्रयोगंपरिहृतमात्रसुखवे
तिनतुविहितकर्मजन्यतावच्छेदकंतज्जातिःसिद्धेदित्यतआहविहितेतिनतुतत्रहिहितैकर्मजन्यतावच्छेदकेनयागेनवामानांतरेणसिध्यती १६
तिन्यायेनसामान्यायागेकार्यकारणभावःस्यात्अन्यथाजन्यसाक्षात्कारत्वादिकमपिजन्यतावच्छेदकेनस्यात्ततश्चकर्तृजन्यतावच्छेदकेनस्यात्

छेदकेनस्यात्ततश्चकर्तृजन्यतावच्छेदकंजन्यत्वमितिनियमेनअस्तुवंतथापिलोकिकोक्तरसुखस्यविहितकर्मजन्यतयाचंदनादिजन्यार्थसुख
संबंधानावाच्छेदकेणरूपेणतत्रनतुलोकिकस्यापिदृष्टद्वाराविहितकर्मजन्यत्वमितिचेत्तर्हितादृसुखत्वमवंतर्जन्यतावच्छेदकंतस्यवाक्यावृ
त्तिश्चसंगैश्चस्वर्गोमवंतस्मात्लोकिकात्तिशयितसुखपारलौकिकसुखमात्रवृत्तिर्जातिर्नतर्ज्यतावच्छेदकतयानवामानांतरेणसिध्यती
त्यत्रिवतात्पर्यमितिवयंमालोचयामःकेचित्तुविहितकर्मत्वंवदावाधितकारणतांकर्मत्वंतआचतस्यावच्छेदकत्वेकारितवणकारणतावं
छेदिकास्यादित्याहुःसंबंधेतिरवृत्तिसुखत्वादिजातिमर्जुनकत्वरूपःपरंपरासंबंधश्चत्यर्थःएवंचस्वःपदासेतिनत्वादिसमानाधिकरण
सुखत्वस्यविशिष्टस्यैवस्वर्गपदजन्यपदतीतिश्रुतरत्वाज्ञामान्याधिकरण्यात्शंकोगोरवेनदोषःग्रामणिकत्वात्अतएवस्वःपदासेतिन
त्वादिकेशक्तफलाधिरितिनातिप्रसंगःतस्मात्पिशक्यत्वेचगोरवा मितिनिरस्तंपदात्रियतेपस्थितेःशक्तिसाध्यत्वात्लोकश्रुतिराजा
दितत्तत्प्रयोगस्यानियमात्तत्पर्यंतत्तद्विशेषांतर्यत्रवाशक्ति रस्त्वित्यतआहागौणात्तयोर्वातधीतिथाचप्रवृत्त्यध्यवसाय
पपत्त्यावश्यंतत्रशक्तिश्याद्गकत्वमितिनावःश्यामाग्रणीस्त्रेतत्यपि कन्यायंनसुरूपमित्यप्यकिंचित्तथावंनचारीरिणीदेवतेति।
तिरस्तमितिनात्पर्यविरोधकंविनातित्थार्थसामानाधिकरण्यानु पपत्तिरत्रतत्रशक्तिश्यादिकेत्यर्थोनत्वेवमपिसद्यश्चादृश्यदेवतायां
ईडयपदशक्तियदृश्यसद्गंदेवतायांसावेनन्यमियमसद्यश्चादृश्यंतज्जिन्नित्यमादित्यंतेश्चमत्रेतिश्चादिपदादादित्यंसद्यश्चादित्यं
यद्दानंतुतत्रनोक्तंप्रयागश्चत्यंतस्वरसादादेश्चपिवतिसंप्रदानत्वंवतिनस्पेवत्येवंनतुदृश्योदकमासिवतीतिवंसंप्रदानत्वं
विवक्षितंकमादायचतुर्थीतत्तुवाक्यसंप्रदायेनत्वदिच्छीकरणविरहादितीयदिब्रूयात्नदादोषांतरमाहत्रिवादीतिपर्यायत्वंम
र्थैक्यंवतिश्चष्टत्तिन्नएकोर्थसिद्धश्चत्यर्थःअन्यथानकदेवतांकल्पनापत्तिश्चत्यपिबोध्यंनतुयावल्लवनश्रुतिर्वंडपावस्थितार्थव
श्रुतिःस्यादतआहाबाधकंविनेतिनिराकृतमपिप्रसंगांतरेणशंकतेश्चथेतिर्बाधकंविनेतिशेषःतत्रधीतिर्विशेषादेःसार्वश्यंशं

पनमशक्यमितिकथंकस्याश्चिदवशक्तिग्रहोनाव्यःसवव्यक्तिवारीव्यक्त्वंस्यादितिदर्शनादित्यर्थः।कुत्रचिच्चैकत्वाक्तंहृदयंसर्वं व
क्त्वव्याप्यत्वंनिचारःतत्वाप्यावविकाधिकरणत्वैसर्वव्यक्तिसैनत्वंसर्वंयद्संस्तवोपीतिन्यायःअनल्पदोषासात्वंमिलितानासर्वंव्यक्ती
नांसर्वव्यक्तीनांवाव्यक्तिदोषोतरमादाःसमुदायानतिअन्यतमव्यक्तिःशक्तिनाकदोषइत्यमित्यादएकस्येतिन्यायव्यक्तिःशक्यावेत्सनिर्व
रणात्गंगदद्यादित्यादावप्रवृत्तिप्रसंगादित्यर्थःअप्रतीतिरितिअप्रतीत्यापत्तेरित्यर्थःअतएवेतिन्यायःअस्मान्न्यायनव्यक्तिनानास्वरू
गमवामन्मतप्रवेशएवेतिनायःनतुतत्तद्रूपेणसर्वव्यक्तिःशक्यातथाचागादंनानार्थमंतरंवनीत्याध्यावसायस्यैतन्नादनानार्थत्व
शक्तिरित्यत्रकरूपेणेत्यर्थःशक्तीनानाशक्तिःशक्यनानाशक्यतावछेदकरूपेत्यर्थःअश्वेवगवीतितत्रतेनैरूपेणशक्तेरंगृहीतत्वौचित्यवदागा
नावप्रसंगइत्यर्थःएतच्चसमासोक्तविधिरनित्यइतिसाधुनव्यत्न वारंशक्तिःहितीयंपक्षेदोषयेतिशेषःतिन्मतेनादगोत्वेनेतिनव
तत्रोक्त्वादिकवाक्यापिसास्नादिमत्त्वादिकमक्षीत्यतआदक्षा। यातोवितिनउक्तन्यायेनेत्यतआहागोपदादीतियदिगोत्वोपा
लक्षिततत्प्रकारकबोधनेशक्तिस्तदातत्प्रकारिकाधीःस्या दित्यर्थःदाधीतरमादगोत्वंतिगोपदंदित्यादेरागोत्वा
विशिष्टदर्शनाद्यत्वयादित्यर्थःकार्यान्वयिविशेषणंतेतदन्वय पलक्षणेमितिलक्षणोक्तसोरेणदण्डपलक्षणखंदाहरतित्य
वतिवासतिसिद्धांतपदवाक्यंवानिवायनतास्यापलक्षणत्वमित्यर्थ कश्चिद्गोत्वंयदिवासास्नाक्यापदंलक्षणंतदादेरवश्यपदज
न्यज्ञानेवासास्नाज्ञापदजन्यंज्ञानंगत्वमपिनस्फुरतीत्यत्रतात्पर्यमित्याऊःगोत्वंतासामिकीदितिरूपयेतिनवेतिनगवेदीति।
अवछेदकावच्छेदकयोर्दण्डत्वनकारेणत्वंतयोर्गोत्वंपिनशक्यत्वमितितउपस्थितिर्नस्यादित्याऊःशक्तीतिशक्यवृत्तित्वंपरंपरा
संबंधःउरुमातनरूपयतितत्रहीतिनउलाघवाज्ञात्वमपिशक्यमस्त्वित्येतआदत्तइतिनउधानकर्मविशेषविदिदाप्यक्ति
विशेषाणांशक्यत्वमस्तुनचानउगमःगोत्वंनिवानुगमातत्तद्धानकर्मविशेषेष्वश्वादेउगमकतयागवुगमान्नगोत्वमा
वछेदकमित्येसंगतस्यात्नेवतत्रतद्धानकर्मत्वमपिशक्यमित्यनतिप्रसंगइत्यक्तेतिवाच्यातत्रदंकारकप्रती

त्यापाऊःअन्यथात्वापितत्रशक्तिवंशक्यंस्यादितिसुवचंस्यादितिविभाकचिच्चैतदवश्यंतत्रशक्तेनावछेदकत्वमित्यरु
चिराल्लाघवावतिव्यक्तिधीश्चसंस्कारादीवतिनायःअतिप्रसंगादितिदोषनशंतिशेषःयद्यपिलाघवादित्यत्रकृतयापिविशिष्टस्यैवोपस्थितत्व
नतत्रशक्तिरित्याहअस्तितिनत्वंअवछेद्यक्यानावधानकर्मविशेषाणामपिनिक्तमितितत्रवाक्यउपदिश्यदंडत्वादिविशिष्टकारणत्वंत्रा।
कागतिरित्यरुचेरादावक्तस्तितिलाघवादितिनायःविशेषशक्तिविशेषकेत्यर्थःगवेतारतिमापदस्तुतत्रसास्नावत्परमिमिनात्माश्रयस्त
ऊःउनयमपीतिविनिगमकोनावादितिनायःअस्मिन्नितिन्यायेदृष्टिसमानाधिकरणस्यैवव्यावर्तकत्वादितिनायःव्यावर्तकत्वेचात्रव्याहत्यध्य
करणनावछेदकत्वेनलुप्तव्याहृतबीजनकत्वमितिनाग्निमविरोधःगो रवोदितिव्यक्तेर्नानात्वादित्यर्थःअस्मेतिपदात्सत्यर्थःयथापदार्थ
शक्यादवयबोधेआकांक्षादिधीःसदकारिणीतिशंकत्यशक्य वाविशेष्येपत्वयबोधसदकारिणीतत्रस्त्रनावःएवनियामः
शंतिनातिप्रसंगइतिशंकःनियामकांतरमौदयेवेतिअन्ये। तितयावंशमाणिकोगोरवमितिनायःएकेवित्तिवेद्यत्वंमि
वेद्यत्वमववानियामकमित्यादअर्थतिवेतितद्विषयमितियद्य विज्ञानमहीत्यादौव्यतिवारस्तथाविषयकमवंज्ञानंतत्वा
पिनासतज्ञप्तिमतेनेदंकेचित्तुप्रत्यक्षानिष्ठायाणादामित्याऊःयथा वतिअधिकरणसिद्धोतःपदेस्थमंतावलेसोर्थःयेथज्ञानादिनि
त्यत्वमौदासिद्धयेतीत्यर्थःस्वमंतावछेनेनादयथेतिसंदातनत्वेआदत्तकमित्यत्रतन्मतेनागोनावानावत्वंनिवारःनावछेनविशेष
णादित्येकेत्यनादिस्यादित्यत्रतात्पर्यमित्यपारःजातिहेतुकमित्यत्रयद्यपिजातिसौक्ष्म्यंनिवारःजातिमात्रहेतुकत्वमाशंसि
वंतेषापिव्यक्तिज्ञानंयदिजातीतरानापदस्यात्वदासदातनस्यादित्यत्रतात्पर्यंनवंजातीतारतित्यर्थःअखंडनावेतात्पर्यंचःअन्ये
वेतिःअन्यथातऊजातिमितित्रमास्तुलेव्यक्तिधीर्नस्यात्जातिधीसामग्रीनावादितिनायःसामग्र्यंक्यस्यतिसंयोगोवाकेःसंयुक्ता
समवायोजातरितिसामग्रीनेदंस्यतत्रापप्रथमाणसिद्ध्यादित्यर्थःनसामग्र्यंतरमितियद्यपिजातिद्यक्तेरुपस्थित्यंतरमन्यत

रत्वबाधावतारादन्यतरमात्रान्वयबाधसंभवादत्रापि सामग्रीभेदसंभवः। तथापि यत्रोभयत्रातिरिक्तबाधाभावस्तत्रातिप्रसङ्गनिवारणेतदित्याहुः। तन्मतेनाह तिस्रोजातय इत्यादि। नानात्वव्यक्तिवादेवतत्तज्ज्ञानमित्यत्रेजातिज्ञानावतिज्ञातिश्चत्यत्रतात्पर्यात्। तत्रसंबंधीपदार्थः। यद्यप्यात्रेष्टापत्तिस्तथापिनिर्लिताभावकत्वाशक्यत्वापादानतदभावश्चतिनावः। मितिमात्रेणमितिस्मृतावुक्तेनत्रुट्येतिन्यायमातपरमनिष्टापादनंबोध्यं। ज्ञातत्वाकृतियद्विषयावच्छिन्नातिशेषः। अधिकोपपत्तिवचनायत्रवेत्यादिकामवृत्तिविवृतमितिनापोनरुक्त्यदोषः। तावच्छेदकमितिनकारणतावच्छेदकमित्यर्थः। ज्ञातेदंवेतिलक्षणादिकंनिनेनिशेषः। पक्षांतरमाहतथेतिस्रुवयत्नइत्यत्रकार्यमादायव्यभिचारः। इतिविनातेनशक्तिसाध्यतिनद्विषयकतयाज्ञातत्वाशक्तिसाध्येत्यर्थः। अथेतिनेघावोक्तनियमेद्वयंलंस्पत्वास्पवापिवोदा शयाजकंवमितिनावःनक्रियेतिश्रुतित्वंवक्रियेत्यितिधात्वर्थेदमित्वाकर्तानादिक्रियेत्यर्थः। इत्यत्रेत्यत्रेकोनेदेसाध्यक्रामणदे दृनादक्रियाश्रुत्यादिस्तातरित्यर्थः। तिनपचतीत्यादोपाकादेः। कर्तर्यसमवायिनव्यभिचारःनचवंसाध्याविलक्षणपाका दृपदंवव्यिनेदंस्यंसाध्यावृनोपाध्निेदांतस्यन्योन्योत्पत्तेना वत्तेदाश्रेदंस्पंपाकः। क्रियाफलेतिजातेर्जन्यधर्मानाश्रेयत्वा दित्यर्थः। तार्थेतिजांत्यित्यर्थः। जातीतिजातिव्यक्तिनावोस्पवनि यामकत्वादितिनावः। आलावानातियद्यपितन्मातंतत्रनविकल्प कर्जत्रुवंतर्थोपिपरंमातनेदंस्यंसुगतत्वाद्वातद्वेउरितिश्रुत्वातद्वोउरित्यत्रेनउतथापिपश्रुतेंशाष्टज्ञानेनालोचनज्ञत्वाकिंचिदंजातेःसविकल्पकेपरपरयाजनकत्वेपिप्रश्नुतक्रियात्वयकारकवैनापपादितमित्यरुचेरादत्याहुतिकिंचितिविशेषणेगोत्वविगमनक्रियात्वयावगमात्रेदविकारकमित्यर्थः। नउबाध्मनत्रत्रतत्त्वय इत्यरुचेरादाश्रीकरश्चितित्रारुण्येतित्रारुणेकंदायान्यत्रगोःकरणात्वनारुण्यस्यावच्छेदकत्वेनक्रियात्वयवदित्यर्थः। नात्वंगोत्वप्रकारकज्ञाष्टज्ञानाहुपपत्तिरित्यरुचेरादाश्रुत्येतियद्यपिपागतेउक्तंतथापिश्रीकरमतेतात्पर्यातादोषदर्शनायउनरुक्तिधानमितिमंतव्यत्रिमातव्यक्त्यंशेत्यरुचेरादाश्रुत्येतिन्यायेनशक्तिरितिमतांतरव्यावृत्तेरितिमात्रज्ञानत्वमितिनावः। तथावतियतापत्तिस्वनावादवकारप्रवृत्तिःकरुपानावात्रव्यभिचारस्तथायो ४१

तिस्रवृत्तिविनार्थः। प्रत्यक्षत्वंचाश्रावणगोरवमित्यादिकोवति। अन्यतश्चतिस्तुल्यविशिष्टवृत्त्वादित्यर्थः। नउजातिश्चक्रमितिज्ञानेजातिविशिष्टकज्ञाननकर्थेव्यक्तिविशिष्टकशाष्टधीरितिचेत्। नश्चेष्टशक्तिविविक्तोत्वउपपत्तिरित्याकपादेनगोत्वस्यविशेषणतयोपनयात्तद्विशिष्टस्मरणसिद्धेरित्यंशोक्तुतस्त्विति। नत्वापोनरुक्त्यमत्रउक्तत्वात्। एवंपक्षेतत्तज्ज्ञानमितिचेत्। ननवेत्यादिएवंपाक्षेतृतीयसमाधिपरत्वात्। नवतत्रापिएवंसमाधिनापानरुक्त्यंएकविशिष्टवैशिष्ट्यबोधेनव्यक्तिनानात्वेशेषेणतस्योक्तवादस्यवाद्यथातत्त्वानात्वेशयकंवादित्याऊः। कविदुतकिमत्रोक्तेपीतिश्रुक्तिसाधकस्यैवपाक्षेसामाधंतरमिदमित्याऊः। अन्यथेतिश्रुत्याकल्पनइत्यर्थः। अन्यथेतिश्रुत्याकल्पनइत्यर्थः। तत्रावततत्तएवतद्वीरितिनावःश्रीकरेमतांतरश्रुतेः नत्विजातिरितिनउश्रमाणसद्भावितयास्पजनकत्वेप्रमाणंत रत्वंअन्यथायागेनाज्ञानादेरपितथात्वापत्तेःयदिवनिर्व्यापारस्यापिकरणत्वमित्यरुचेः पारतयातत्स्पनतथात्वंतदात्रापिवल्यमितिचेत्। नतदशोभनं तात्पर्याणावतत्रेउत्वंनिर्व्यापारस्यापिकरणत्वमित्यरुचेः पगतंरश्रुतितदापादानात्। वस्तुतोजातिश्चक्त्यवतथाधीसंज्ञत्वेजातेःकारणत्वेकल्पेनागोरवादित्यत्रतात्पर्यश्रुता णावतियतणवजातिश्चक्तादित्वव्यक्त्यवयत्वबोधइत्यर्थः। श्रीकरमतेत्रीहित्वाश्रयेवद्यातंस्पत्राष्टात्मतीतिर्लक्षणास्यादितिना वःनउतथापिव्यक्तिमात्राश्रयेपितन्मात्रापस्थित्यर्थंलक्षणा वस्यादतआहअश्वत्वेतिज्ञानश्चक्तिपक्षेमाश्रित्याहगोत्वज्ञानश्चतिमतांतत्तादनतायापत्त्यासाऽनयेमातपित्माकरवलेदकत्वे मित्यादतथाचेतिनाष्टहीतातिनउयत्रप्रथमापस्थितेत्वंतत्रतन्मायावतारानत्वात्रतार्थेतिचेत्। नतेऽदंविनायत्रविशेष्यस्मरणं देहानत्वेतितत्रिवतन्मायश्चत्वंक्त्वाद्यावृत्त्याजातिस्त्वयाचेन्नाश्रयात्तत्रप्रथमंव्यक्तिंज्ञानमावश्यकमित्याऊः। नउजातिस्तिम्क्रियारवाढदकत्वप्रतीतावपिव्यंक्त्योरेतज्ञानंत्रमलाघवेनज्ञातोरवालेदकत्वादित्यतआहअन्यपिचेतितथात्वविषयावा धात्रप्रामावतिनावःमितिमात्रज्ञानत्वमितितावतियतापत्तिस्वनावादवकारप्रवृत्तिःकरुपानावात्रव्यभिचारस्तथायो

रपीति। मितिमाद्यज्ञानलानन्त्रतिउपरीत्योक्तानउयदर्मवद्वयित्यत्रलघुवंधर्मविशेषणंमतोनयक्रेरवछेदकत्वंतस्यानानात्वेनउत्स
तनवतत्वावशेगोरवंवेदिएवकारंस्पष्टवेत्रोमितिज्ञानमाद्यज्ञानवादयतिप्रसंगःकिंचिवंधूमत्वादिकमवछेदकनस्यात्।इदंवादिनापरं
स्थितपिज्ञानसंनवात्।मदिवानियातापस्थितत्वेप्यउगतत्वाल्लाघ्वाद्वाचतास्थेवावाबदकेत्वंतदानियातापस्थितिकत्वेपितएवजातिरवतथा
अपिवशक्तिग्रहेविषयीकृतेशाद्यज्ञानउत्तरयविषयत्वनियामेपिव्यक्तिज्ञानंविनापिजातिज्ञानत्वमेखमानेनशक्यग्रहेमितिकार्यत्वा
दिवत्रव्यक्तिःशक्यानवव्यवहारोऽनुमितिज्ञानोशक्तिग्रहेःव्यवहारश्चव्यक्तिविषयइतिद्विषयत्वेनावश्यंतदुपस्थितिरितिवाव्याप्तिग
ानासादिनाजातिविषयत्वमात्रेणोक्तसिद्धेतत्रशक्तिग्रहेबाधक ानावात्तलिंगतरेणपितस्मैलवनाश्वाउअगतोनानेकार्यत्वंविषय
यत्वंनापीत्यस्त्वरग्रहा।किंवेतितयोर्वानियविषयकिंशाद्दा ज्ञानत्वावलिन्नेपदस्यकारणतयातदवछेदकतेयाउनयात्र
वशक्तिग्रहितस्यावःनवाच्यविषयतानियमेपितद्विषय वंयथानावछेदकतेयाव्यक्तिविषयत्वमपीतिवाच्यंतस्मा
वरूपकीक्रादिलसवंतिव्यक्त्यानन्यलरूपत्वात्ततज्ज्ञानार्थो ग्रनावरूपकंकारणांतरकल्प्यतेगोरवादित्यउपदिमवस्फु
टंज्ञानविन्नीतियद्यपिप्रत्यक्षेतयावेपिनाउमानतथांवानियम ःतथाप्यक्षमर्गतसंघावंबोधंकारणांतरजाग्याश्रयत्वादिशक्ति
ग्रहेतियद्यप्यंत्रकालंतशादनादयःतथापिगोरवंमवस्थलेनवर्कनस्यग्राह्याउसतालावाशक्तिर्वाधाख्यरूपछेउन्नवतस्पदा
र्थस्मरणेणवापत्रयसंघापिश्रयोजकवंसंनवात।एववजातिधीशक्तिग्रहेपिश्रयोजिकेतितएवव्यक्तिधीःकिंचजातिवदव्यक्ति
ग्रहेपिशक्यज्ञानमवछिद्यतयापिनव्यक्तिर्वाशक्तिज्ञानेयुद्विषयत्वेनागंतदवशाक्यंजातिस्तंतथातिलाघवात्सिवशक्यंश्रतग
वाच्योनशक्यःविक्तविषयत्वनवतस्यज्ञानसामर्थ्यविलासंपाताया तेनउतथात्वनतदगागोरवात्तव्यक्तिधीश्चउत्पद्यविनिवेद्य
तायतिवेतन्मिवेशक्तिबोधस्यप्रयोजकत्वंपिशाब्दत्वादउत्वकल्पनायांगोरवतादवस्थ्यात्जातिशाद्दाउनवेपदंव्यक्तिशाद्दाउ

नावव्जातिश्रक्तिवाध्योदूउरितिमामथ्रीहयकल्पनागोरवाद्वतथावानन्यलरूपत्वाव्यक्तिरपिशक्याएवंचलाघवाद्याक्तरवछेदकल्पनेवविशिष्टविषयत्वेनवशक्ति
ज्ञानमंगंगोरवंचशामाणिकनवउल्लविशिष्टवाव्यक्तिलालःशक्तिविनाज्ञापकत्वासिद्धेःजातिश्क्रियदतत्वावस्थापासत्वात्किंचिवंविशिष्टलाभोनस्यातन
हितदपिउल्यविशिष्टवेद्यंआलावानतज्ञानपितदशावात्रशाष्टतथात्वस्यविवक्षितज्ञातनवागोपदंसज्ञावादवगोत्वविशिष्टज्ञापकंतत्रवज्ञातिशक्तया
ज्ञातत्रेमवश्योजकंलाघवादितिवाव्यंविशिष्टशक्तयाज्ञातत्वास्यवतथात्वापाक्षःतस्यापिसमवायरूपासंकत्वस्यसाधनात्विशिष्टलाभएवंतस्यादि
तिउल्यंचलावादिशिष्टबोधकत्वमित्यपिउल्यमितिदिक्षुअन्योक्तितिश्रएजीव्यविरोधादित्यंतमेतन्मतंश्रत्रायमसूरसःनव्यानिवन्यायनजातिशक्ति
कल्पनायतापजीव्यतांनियमाकिंउलावादिनापुकारणारणापितथा वानन्यलनत्वविश्रयमर्यादीतावक्तिशक्तिस्याज्यात्रनत्यलत्वंवेकि
मनयाऊंहष्टेतिनत्वमितितत्रशक्तिग्रहादिकमित्यर्थःतथोर्ववंयंका विवक्षशक्तिग्रहःसमानप्रकारकंवनियामकमितितेनमतमार्ल
ब्योक्तंतथावेतिमजातिसाकर्यंएणशरीरत्वादिवत्वत्वादिजाते रनावाल्लोमवल्लाघ्यलत्वादिलक्षणोपाधिमादायव्याक्तावित्व
पक्षपदशक्तिग्रहस्यर्थानवित्वंछिन्नलाघ्यलोनापक्षावनमवहा रानस्यादिनिर्वाह्यंतादशलाघ्यलवहंत्यंत्यावयविमात्रवृत्तिजा
तिमत्वेतात्पर्यमिद्योकअदृष्टविशेषोपदृहीवदृतनेदारब्धवंतेदित्य व्यनुअनुगतेतव्यजकानावात्रपक्षवैजातिरितितत्रेवक्रोपाधिरवन
धावापात्राःअन्यथाकिमवछेदनव्यक्तावपिशक्तिःस्यात्अस्मन्मतेपत्वस्पजातित्वेपिपरास्फुटगमेनतथोक्तमित्याऊःस्वमतमादृत्य
वेतिलाघवादितिश्रावस्पकत्वान्नाग्रहीतविशेषणोन्यायाव्यत्पिबोधंतऊंक्तविशेषणनानिधागछेद्दीणशक्तिविशेषणंश्रतिसामान्यत्व
ग्रहकारणसामान्यंशक्यतत्वव्यक्तिविनाननासनशतित्रातशंकतेनत्रितिनैनाशतेशतिसामान्यवेनेतिशेषःचीतएवंशाकतेकथमिति
अउगतत्वस्यव्यावर्तकंवव्यक्तिविशेषणानाक्रपदोषसत्वेवाहअउगम्यमानेशतिसतियोगयद्यधीरित्यर्थाःव्युत्पन्नधीनमितिलाघवेन
मितिलाघवेनजातिमात्रस्पेवशाक्यतयापदाउपस्थितेरित्यर्थःअवगमोतत्रवगमाक्रपगंमेपसंगादित्यर्थोःयदिवयोगपद्यधीस्तत्र

मः तदा प्रकृतपिण्डत्वमिति नवनित्यपदादिनागत्वविषयकप्रतीतिविषयत्वाभिन्नसाधनमिति वाच्यं जातिज्ञानस्य व्यक्तिविषयतानियमात्क्रय
गंतारं प्रत्यवितदनुमानावतारात्प्रातस्तदसिद्धेः अतएवसामान्यतएवतत्सिद्धेत्यपि जगतिमात्रयासिद्धेत्वाद्विजातित्वादिजातित्वविवेचने
यावदव्याप्यतावद्विवक्षितंगोत्वमित्येतदुक्तावपदद्वयेर्थनिषेधपदादिनाश्रुतावमात्रास्पर्शवर्गवाविषयकप्रतीतिविषयंतयातत्रव्यभि
चारशंकावतात्रुन्यथागोसाक्षात्पादिव्यक्तिवारतांदर्शयित्वापाकृतनवेप्रतीतिपदंश्रुत्यक्रूपरंतावेपदंवेतिरूपेणनिरूप्यरूपमितिवाच्यंवा
धापातः किंचगोत्वमात्रबोधोपायरूपितयातत्रव्यभिचारप्रतिसंधायकपदस्यावश्यकत्वेनोक्तदोषनिरासा
त्तनापिविशेषणत्वेनिवितिव्यक्तिविशेषणत्वेनिवेजातेर्नानंतस्या व्यक्तिपारंतत्रमितिनावः गोरत्वेवेतिगोयदादिनागोरित्याका
रिकायाप्रतीतिर्दर्शनांतरस्यश्रुत्यक्षेपवादिनाम्र्यांजाति मात्रविषयत्वेनाकांक्षपपाद्यत्वादित्यर्थः गवीतिगविगोत्वंमि
त्यप्रतीतिगवित्वंगोत्वाद्वेयार्थव्यक्तिनानंस्मावश्यवाच्यं त्वातत्रगोत्वंस्मविशेषणत्वानवंनांनत्वीकारइतिगो
रित्याकारप्रतीतावपितायेवतत्रांनंत्वीकारः व्येनंक्त्यर्थानदोषः पिण्डइत्यत्रोक्तेस्विविशेषज्ञानांवादितिनावःएवकाराद्य
गनोदितव्यवच्छेदाप्तिरूपवेत्यादालोचनश्रुतिनिर्विकल्पकइत्यर्थान वेवंपदान्निर्विकल्पकापत्तिरित्यत्रेष्टापत्तिमाहजातिमात्रतिश्र
त्यवेतिसंस्काराबोधकंप्रतिनियमादवेत्यर्थः तीरादिवतियद्यपितन्मातवदनक्रूपगमःतथापिबऊविशेषणोत्वगादिज्ञानंतस्यानि
र्विकल्पत्वेनबोध्यंतदेकदेशिमतेनेदमित्यान्पाशब्दाक्रूपदांततन्मात्रविषयकसंस्काराबोधत्वेनमात्रस्मरणं
सिद्धेरित्यर्थः अक्रूपेत्यादिगकेतिज्ञानत्वेतिवाद्योव्यभिचारादहसाक्षादितियदिवावमितिविशिष्टस्मरणान्यतरत्वादिकूप
पिसाक्षाव्याप्यंतदाधर्मपदंजातिपरत्वेध्यंगोत्वविशिष्टानेदंनेतिव्याक्रूप्यगोत्वविशिष्टानर्गतत्वेनेत्यर्थःतयावनगोत्वाश्रोक्रूपकत्वासानो २३
दादितिनावःगोत्वांशस्यनाक्षेपकत्वमित्याहविशेषणांतरेतिर्हिकर्त्यंगोत्वाश्रयव्यक्तिसिद्धेरित्यतश्चाहश्रुतएवेतिश्रुत्यनेदेनाक्षेप्यत्वावि

रोधादवाप्रकृधर्मतावत्तासिद्धिरित्यर्थः नवगामितिश्रुतमितव्यक्तावच्छेदकप्रकारकत्वनियमादितिनावः नदीतियद्यपितन्मातप्रत्ययानुवाद्यदागत्व
तदागोरितिव्यक्तिरस्यवतद्यपिसमतावप्रत्यानदमुक्तंगात्वादितिगोत्वत्वादित्यर्थः गोत्वत्वस्यागपदादत्रुपस्थितिरितिदोषसत्यत्वादव्याप्तीतिदातार
वपक्रुतावच्छेदकतयाव्यक्तियत्कालएवोद्दिश्यसाध्यसिद्धःसिद्धसाधनमित्यर्थः जातित्वस्यतिनद्यावगपदश्रवणानंतरंनियमतोव्यक्तिर्धरत्व
त्वसिद्धानस्यात्प्रकारत्वारणनउपस्थितरनावश्यकंत्वादितिनावःतद्यावच्चितिजातित्वस्यव्यक्तिधरत्वादित्यर्थः नत्वगोत्वमेवलिंगंतत्वेपदाज्ञ
दाउपस्थितामवेत्यतआहाकिंचेतिनव्यक्तिकरणतायागस्यगमकत्वावश्यर्थः प्रकृत्यर्थत्वंप्रकृतिप्रतिपाद्यत्वंनत्वतोवतापिनलक्षणाछेदःतात्पर्या
निर्वाहायतकंल्पनमित्यरुचेराहगोरवंचेतितत्वनीतीछयोश्चरितत्व स्पर्शांदिगतावत्वनुरुत्वादित्यर्थः नत्वाक्रियेकर्तृयादिप्रख्यातां
र्थसंख्यावच्चाक्तावाश्रितायामत्वायाकांक्षितक्रीनोमित्यादिक्रि त्यत्रिरसिद्धित्वंतत्रआद्यास्मातेतिशाब्दीद्याकांक्षाशब्दनेवस्
यैतइतिन्यायातदेतएवंश्रुतार्थेउपपत्तिरितिनावःश्रुतएव तितक्रांघ्रिनत्वयादित्वेत्यर्थः अस्मिन्नाश्रित्वत्रस्मादविना
बोगोरत्वनागोनीष्टत्वादोजातोतदन्यायार्थउपस्थाप्यक्तोल क्षणत्वर्थः नउद्यार्थादिद्यानत्वमानकंतद्याचगात्वेनवव्य
क्तिरुपस्थितितोलक्षणमक्रश्रुतत्वेतआहानापीतिगात्वसंबंधिनीति शक्यसंबंधोदर्शितःलक्षणत्वप्रस्थाप्यत्वेनउलक्षणोत्वविशि
ष्टोपस्थितितोनाक्तविरोधश्रुतत्वेतआहागोत्वंपिंडेतिसाक्षेनसंनवतिअत्तदेशक्यसंबंधंतत्वादितिपर्यवसन्नउविशिष्टस्यकेवलाद
द्यत्वाउत्वविशिष्टलक्षणाकांक्षतएवउर्णत्वाचकंस्यंनीलादिपदंस्वनीलादियोग्यंतदिद्यांयनवंनीलादिनानमितिवाच्यं प्रकृतेयिगोत्वंसंब
क्रनचतत्रनीलादिसंबंधित्वेनापलक्षणत्वसंबंधिलक्षणायोग्यद्वियानत्वंदिद्यांयनवंनीलादिनानमितिवाच्यं प्रकृतेयिगोत्वंसंब
धित्वनतथात्वापातः गपदेनगोत्वप्रकारकाउनवात्वतथेतियदितथातदा नीलादिपदेनापिनीलादिमात्रप्रकारकाउनुत्वानुत्वंस्यादि
त्वकेवलत्वावच्छेदकस्यविशिष्टनलक्षणतदाप्रकृतजायनलक्षणेतिवक्ष्यमाणविरोधश्चत्यरुचेराहअपिचेतितथारितिशक्तिर्लक्र

णायाः प्रयागमूलकत्वादित्यर्थः। मुख्यप्रयागाद्व्यक्तिः मुख्यार्थान्वयाद्व्ययपदमात्रेऽन्यत्रप्रयागलक्षणेति कावः। तेन गयापदेऽपि
ख्यप्रयागपीत्यतआदा। गमितिअत्रजातिरपत्वयप्रयागपदाद्व्ययोपपत्तावनलक्षणा विरहात्तद्विशिष्टलाभात्तच्छ्यमानत्वस्यात्। न
चतात्पर्यविषयाद्उपपाद्येवयष्टीः प्रवृज्ञायतिवल्लक्षणास्त्विति वाच्यं। तत्रयस्साक्षरणात्तात्पर्यग्राहकमपि विशिष्टलाभार्थंस्कंपगमात्ततद्विरहं
पमदरत्नेवस्पष्टयतित्स्मादितिएवंचगोनित्यइत्यादिजातिपरत्वेवलक्षणात्यवाद्यैवत्वन्नमः शक्तियेदंकालेलाघवंज्ञानेलक्षणाविः
शिष्टलाभेमिकगवतेदेप्रतिसंधानंपिवेशक्तिर्नमोक्तीतार्थंयासिकर्इतिस्वरितलक्षणयाक्रोचंछक्तिन्नमोव्यक्तिंलक्षतिज्ञातारवेद्या
वाक्यतिअतनवबलादिवानद्यलक्षणेतद्विशिष्टमपिशक्यमित्यादय दिवतिनवोवर्यवदद्यलस्पष्टमितिनावाच्यंश्रुत्याहिस्मर्यमाणयो
र्योग्यतादिवलेस्मानद्यप्रकृतपितथानिर्विकल्प्यापस्थितयोर जातिव्यक्तोर्योग्यतादिप्रतिसंधानंनासलवीतंतदप्रतिसंधाने
पिविशिष्टोपस्थितश्चतंणवेयदाद्विशिष्टस्मरणमपिनव निर्विकल्प्यकेनत्वर्थमपिरुतिर्विशिष्टेमणशक्यमिष्ट्वा
तजातिविशेषवदितिजातिविशेषवान्योवयवसंयोगःसंस्का। नविशेषसंस्कारपत्यर्थः। तथावजाति विशेषात्स्ववावयवसंयोगमंरु
तर्योव्यक्तिवक्तिवदनवगतानासंयोगानाकथंशक्यत्वमितिनिर स्मितिवदतिनचित्यान्यंतर कर्मजत्वादिनासंकरणतादृशजा
त्यसिद्धःकेचिद्वजातिविशेषवद्वोवादितितदपिनतंवाप्यनवगतानाकथंशक्यत्वमितिदोषस्यापरिहारात्तनवजातिपदैधर्ममात्रपरत्वया
वोपाधिविशेषाएवावगतइतिवाच्यं। तादृशोपाधिरनिरुक्तोनेचंजातिविशेषवत्वमवयवविशेषणतेर्थाचंकपालसंयोगादिक्रमेवंतया
वतिवाच्यंगवादिपदासाम्राद्यवयवस्पष्टमनवगतावनदोषंतादवस्थ्यादितिअत्रवदतिजातिविशेषवतागवादरवयवसंयोगरूप
त्यर्थः। विशेषपदादपादानेतदर्थविपदादानाकृतिःशक्येतिसुचितैतथागवावयवसंयोगादिक्रमेवावगमकनावेवतत्कल्पिका २४
धीःस्यादितिवाच्यंइष्टापत्तेः। अतएवतद्वासतिसाद्यावयवस्पष्टिशक्यतास्पादित्यपास्तंगवादावाकृतिविशिष्टस्यपरपरासंबंधात्म

कत्वेनतद्घटकतयातत्रशक्यत्वस्यावश्यकत्वाद्व्यक्तेरन्यथागत्वविशिष्टमात्रमवगुणेतनवाकृतिरित्यस्यापिवावाटकसोवकाशापत्तेरितिदिक्। सद्
शंतिनघावसादृश्यमवशक्यसंबंधशक्तिताकाजातीतियद्यपिगास्वादीव्यक्तिमात्रपरत्वेपिनलक्षणाव्यक्तेःस्वातंत्र्येणवापस्थितेः गात्व
स्यवावछेदकतयाप्रत्ययात्तथापितव्यक्तिमात्रपरत्वमवनास्त्रिजातेरप्यवयावशक्तित्वादिनातदुपस्थितौतात्पर्यतोलक्षणामात्रपदव्यवछे
द्यंचगात्वादिकमतोव्यक्तित्वादिकंमादायात्रापितव्यक्तिमात्रपरत्वमित्यपास्तं। अतएवनिष्प्रत्येकवाच्यत्वंपदार्थइतिस्वादित्यर्थः प्रसंगाद्योगरूढि
साध्यतिएवमितिनात्रपंकजसमुदायःपद्मशब्दानवेतिविप्रतिपत्तिःतन्नशक्तिग्राहकमानाभावात्। नहिकानामितिशब्दःतनशक्तिग्राहकमाद्दृश्यतीत्यानेव्यनिचार
यद्यपिपद्मपदमित्यवर्वक्तुमर्हतिप्रतिकृतसाध्यव्यापेक्षत्वात्तथापियोग रूढित्वसाधनायविशिष्टसमुदायत्वंअन्यथारूढादिवद्योगिकत्वंशक्का
पिस्यादितिश्रुपिक्यवानामितिपंकजादिपदानापद्मत्वंशक्यंना वादित्यर्थः। रूढिविनेतिपदंहेतुपद्मप्रयोगंस्यापीतिशेषः। रूढेरा
तिज्ञातायत्पर्थः। नतुरूढिस्तानयाह्यस्तावानवगाहितया जनकेज्ञानाविघटकतयावतप्रतिबंधकंज्ञानंस्यमाणिम
त्रादिघटप्रतिबंधकत्वानरूपगमातवदर्थमाणंयत्नेनाशयासामग्री विरहादेवकुंडादप्रतीत्यादिविरहेपिपतितेतत्रयावेमाना
नावाप्युत्पत्तेरादवयंतुरुतिव्यक्तिवाचकतिकंटरूपव्यक्तिवा चाकत्यर्थः व्यक्तिवचनानामितिकिंचिद्व्यक्तिवाचकानामिष्य
र्थः। संनिहितवैबोद्धबोधघटेनजलमाहारत्यत्रछिद्रस्पष्टेयमोपस्थितेपिनोवर्यंशक्तिव्यभिचारवारणायबाधकंविनेत्यंकंयद्यप
वपंकजंप्रमेयमित्यादौव्यक्तिवंचनवानावऊतदसाधारणावाधःस्यात्। एवंतथापिव्यक्तिवचनानामितिकाचिकोनिपाय
बाधकंविनापदानापदार्थस्थितौकाक्षादिविशिष्टावंयबोधकंवनियमादित्यत्रतात्पर्यतयावपंकजंप्रमेयमित्यादावपिपद्मा
दयोनऊतदेपीतिवक्तोस्यापिव्यक्तिवचनावामवकदीशषीकृतपंकजन्मकदंपरत्वादितिश्रायुयीतिविदिकोदृष्टीतःआम्रेण्या
म्रीघटेनजलमाहारत्यादावपिप्रकारणसंनिहितवाग्विशेषकारिकाऊगाम्रवकारिकाऊगाम्रवीतिपदानापरस्थाप्यातघटेनजलमाहारत्यादाव

पिश्करणादिसंनिहितेवद्यादिव्यक्तिबोधनश्त्यर्थः तद्वित्यदिरुदितिबोधकानदापंकजपदस्यतत्रपाप्नतात्पर्यासाक्रऊसुदादाव्या
र्थंदृश्यतेतत्रलक्षणाविद्यतादिव्यक्तिर्बोधतनिवऊसुदबोधस्यात्रव्यावर्त्यमाणविरोधःनहितेत्रापिपद्माउत्तरवसामग्रीपद्मेतात्पर्यसावनि
श्चयस्यैवबोधकत्वात्तबोधकविनेवव्यक्तिर्वचनासंनिर्दितविशेषपरत्वास्कारणमातऊसुदेपंकजमित्यत्रऊसुदपदेवश्यमसंनिहितत्वस
त्तिवावनवतत्रऊसुदंतित्रपादपरत्वोपपत्तिमित्तिवाच्या व्यामापस्थितिमात्रास्यैवतंत्रत्वात्तत्रावयवापक्ष्यासमुदायस्यापितिनवोद्वनि
उताहश्रुलेत्रौक्ष्येवऊसुदावयबोधेपंकजपदस्यऊसुदेलक्षणेतिसिद्धांतस्यकाविक्षतिप्रायणाप्फंयपात्रोःसंप्रदायेमातस
र्वत्रलक्षणास्फुपगमपिसामग्रीबलात्पद्मावायनऊसुदानवयम स्फुपगवाताभणिऊतश्रुदृश्यश्रोयात्रयानात्पएवंसर्ववपद्मा
उत्तरवसामग्र्यावत्पिक्षाविवातिप्रायकामवतिवेतमिवंतथा सतिक्रविदापिलक्षणानापत्तिःनवयत्रपद्मावयोनंतरऊसु
दतात्पर्यधीश्चत्रश्चंतात्रापस्थितयेलक्षणास्यादितिवाच्यं तत्रापिपंकजन्मकेदृव्यस्यऊसुदावयतात्पर्यग्रहकाले
ऊनःस्मृतेनपंकजपदेनशाक्त्यैवंश्तरूपस्थापनसंनवात्तद्वि तत्रापितस्यपद्मश्चावयश्चत्रतात्पर्यासावनिश्चयंतिऊसुदेता
त्पर्यनिश्चयांवश्चन्यालक्षणायांश्रुप्संनवाचनउतथापिलाघ वालक्षणाकुलक्षणायांपंकजन्मकेदृव्यस्पपदार्थविधयाल
क्षुपस्थितिकत्वांवश्चवयवरूपत्याचयाग्यतादिबलेनवाक्यार्थविधयायरूपस्थितिकंवादितिवेतनपंकजन्मकेदृत्रिमानायस्यादिव
ाक्यमात्रएवलक्षणापक्षेयदिवश्तत्कश्क्तिर्वावश्यकायाग्यतादिबलोन्नश्लांनात्रतथानदाश्रुश्तपिउल्लिंतस्माद्रुरुदिश्चानप्रति
बंधकत्वपक्षेणवलक्षणाहुज्पेतेनवविरोधेविषयतमातत्रप्रतिबंधकस्त्रऊमितिःसाध्यज्ञानवत्त्यर्थावसंनवादितितदिदंनव्यमातव
स्तुतिस्मृतपद्मश्वस्यावयाउपपत्तेनंतरामऊसुदधीरितितत्रलक्षणाव्यवहारावश्कृतोमुख्यतावस्यादिउतयलाभादितिपद्माउ
त्तरवस्यऊसुदधीप्रतिबंधस्यबलाभादित्यर्थः यदिचतियोगार्थाउत्तरवानस्फुपगामपद्माउत्तरवार्थमिवंपरेणरुदिश्चीकारश्रमगा

दितिलावःऊतश्त्याश्रुपेतद्यावश्क्तिर्विनानियमतंद्यायागयवनस्यादित्यर्थः श्रुत्यार्थत्वान्यस्यासंगतत्वायातादितिशाक्तरश्वयमनिवारमादृकदा
विदितिव्यतिरेकंमनिवारमाहाशक्तिर्विनापीतिनविर्वमपिनियतसंस्कारबोधकाउपापत्तिश्रदवास्त्वावत्यतश्चादृतबोधकावतिफलोव्
जात्यमितिलावःतद्यापंकादरितिपंकजपदश्योगविषायऊसुदउंडरीकवादश्उत्तरवादित्यर्थः स्मृतिबलेनतिकदाविज्ञामयीबलाश्रुत
तोतात्पर्यसिद्धावनतत्कारिकाधीसश्रुदेवेशपादश्रन्यथातवापिलक्षणानस्यादितिन्यायःकिंचतिशाक्तस्यैवाउत्तरवकत्वादितिलावःनश्रव
मपिगवादिपदेश्उत्तरवजनकतावछेदकत्वेनशक्तिरंगीतज्ञानस्यप्रयोजकत्वंमानाभावाश्चक्रन्यायेनगवादिस्मृतिसंनवादित्यरुवे
राद्यश्चर्फेत्यत्रस्थितियागादेवेतिश्रवयवादेवत्यर्थः अथाध्याहोर वतत्तद्वयबोधश्तिलावः श्रुउत्तरवेबलादितिश्रुउत्तरवार्थमित्यर्थ
गोज्ञानश्तिगोणेतिगोष्पालक्षणायाश्चद्वात्रऊछेदश्त्यर्थः तर्हि तद्धउत्तरवार्थमवतंक्लेत्यनमस्त्रिस्तत्र्याहातीरादीतिविस्तरो
नामितिपश्रुत्यर्थावितितात्पर्यातनतिडामतद्वाद्वानव्यति वारःसुपामितिशाश्रुत्यन्येपंकजवाक्यतिपंकजेरूपवाक्ये
त्यर्थः श्रन्यथेतितात्पर्यग्रहमनपेक्ष्यैवशाष्टापस्थितत्वमात्राद रश्त्यर्थः गोरवादितिलेदोषंयंकुसुद्रादिपरस्यापिपद्मादि
एतस्यएवाउत्तरवकत्वापाप्तापद्मावयबोधतात्पर्यकत्वंस्यावश्य कत्वस्यावश्यकत्वादितिनावेःनवितद्धुकत्वाक्यवलिवारितन्मते
तत्रतात्पर्यसिद्धावादितिवाच्यं तद्धेउत्वस्यविवक्षितत्वात्वऊतोलाघवादर्थाध्याहारसिद्धेःपद्मापद्मापंकपदत्वव्यभिचारीतिनावःयो
गाज्ञात्रास्फुपगमपक्षेपरमयंदोषोनंसुयागुरुतापक्रश्तित्रमवाश्रुकातश्रोथवेमतिकृद्वाशाक्तस्पेडप्रत्ययस्यक्रतिविस्तरदृश्
योनश्रयोगइत्यर्थः श्रत्यर्थंस्पेडप्रत्यर्थंस्यक्रतियोगेनाविशिष्टशाक्तत्वांदित्यर्थः शक्तिउत्रातिस्वडेयतिश्रन्यथेतिविवादविो
तदाएवाउत्तरवार्थमेवपरमेणंरुदेःस्वीकार्यत्वादित्यर्थः तथापितिव्यक्तिवचनेत्यायात्मद्वयेनऊसुदावयेनस्वीकरुरित्यर्थः
व्यक्तस्यतिश्रुद्धातशक्तिरूपस्येत्यर्थः श्रतिबंधकविनेतिबोधकंविनेत्यर्थः श्रदज्ञानमितिश्रुद्धातसंगतिकपदज्ञानमित्यर्थः श्रुद्धेतिगा

गवादिपदस्य यागविषयवृत्तित्वनसंबंधेनयदिस्मारकतातादर्थ्यलक्षणयादिवपत्रत्ववि शिष्टनियतयागरूपणवसंबंधस्यातदानत्वकारकप्रतीत्यापन्ना
पत्रनसमपंकजपदेस्पृष्टीतसंबंधविशिष्टवाचित्वेनसिद्धेअन्यथास्पृष्टीतसंबंधस्मृतस्मारकत्वशक्तिसिद्धेवस्पृष्टीतसंबंधस्मृतस्मारकत्व
मित्यन्याय्याश्रयापत्तिरित्यरुचेराह एवमितिजातिविशेषःसैकरजातिविशेषःतर्ह्यंशेनाश्रयाकरणेविशेषाश्रमाद्धिष्योविदुर्ब्रियीहिपात
रथकारस्तुमाद्धिष्यात्करणायस्यसंभवःइतितथाचेतिअतएवतत्रविद्योपकल्पिकल्पनेमिपत्रन्यथायोगेनत्रिवर्णिकेपरावृत्तदपि
नस्यादितिनावःनवेतिविशेषस्यनित्यमंवंगतेःनचपंकजपदवदत्रापिरुढियोगेयोरविरोधनयोगाद्घोषद्दितरूढ्यर्थप्रतीतोबा
धकानावाऽथकरणायागजातिविशेषवतएवबाधानसिद्धिरिति वाच्यापूरस्यवमनस्कृपगमातत्रतएवरूढ्यर्थस्यत्रीत्रापत्ति
तिकवादिरंकंअन्यथायोगार्थसादित्यानापत्तितोतदत्त। पपात्रोःअन्यथापंकजपदवदत्रापियागरूढिरितिक्वित्यरा
स्परतदस्कृपगमेःक्वचित्रत्यसत्तवऽकेकमापद्यतत्त्व ज्ञायानेशद्दाद्यादारक्षशक्तिमुवंस्मारयतिर्यथाचतिशब्दस्या
वश्यमाश्रयणीयत्वेनत्रशक्तिरित्यवंमतसम्मतिनावःअस्कृपृष्टी तसंबंधपंकजपदंपत्रास्मारकंतयापिनशक्तिसिद्धिरित्याह
स्यादतदितितथाचनशब्दसिन्निधिनेऽपीतिनावःद्वात्रितियद्यप शब्दबोधहेतुपदार्थोपस्थित्यनुकूलतपदार्थसंबंधत्वेदत्रित्रमत्रा
पितथापिदृत्रिपदमंत्रशक्तिलक्षणान्यतरपरंसर्वदितिन्यायःअन्यथापात्रकस्मापिपररथाहस्कृपस्थाप्यवनात्रिभादापस्या
सगतत्वापात्रनोपस्थितिरितिनाऽतएवऽत्यर्थः। पदाद्वयस्मृतेरनावात्तएवेतिनियमतस्मारकत्वस्याद्वतोरन्यथासिद्धेवादि
त्यर्थः। लाक्षणिकेअपिद्वारवारणायनियमतस्कृकंदोषात्तस्माद्दशक्तावितिसामान्यमासेरितिराघवः विशेषव्याप्तीवादअनन्ये
तिअनन्यलभ्यार्थकत्वमित्यर्थः। पद्येतिपंकजशब्दशक्तानामवयवानामवाऽनावकत्वमतःपंकजसमुदायेपंकजसाधनत्वा
पंकत्वंशंकापीतिनावःयद्यपिशक्तिस्वदऽनावकत्वामपिसंदिग्धतथापिसंदिग्धोपाधिःस्यादित्यर्थः। पद्मवदितिपद्मत्ववदित्यर्थः। पं

२६

कजपदस्यागविषयवृत्तित्वनसंबंधेनयदिस्मारकतातादर्थ्यलक्षणयादिवपत्रत्वविशिष्टनियतयागरूपणवसंबंधस्यातदानत्वकारकप्रतीत्यापन्ना
कसमवादिविशिष्टतत्यागानावानियतस्मृतिप्रसंगःएवंचतत्रवरूपमाणदोषाबाध्यःअस्यतिसमनियतस्मृत्यर्थः। तादर्थ्यद्यपिस्मारकसंब
धसतियागरूपिस्मरणतनतर्कसतत्संबंधकंत्वतथात्वादेशनातशक्तियदक्रूपद्यावलघुनिर्देश्यतनघापितघुत्वेसतिनियतप्रयोगविषयवृ
त्तित्वसंबंधःस्मारकःसचनसोरस्तविशेषश्चतितौल्यर्थतएवेतितादृशप्रयोगतएवेत्यर्थःस्मृत्यनुरोधादिशक्तिरवश्यंस्वीकार्यत्वा
दितिनावःनवेतिशक्तिग्राहकत्वासिद्धेतद्संबंधात्रशक्तिरन्यथासिद्धेःनहिशक्तिःप्रयागादेवज्ञायतेतयाचसंबंधादिनाशक्तियदक्रूपबोध
नस्यात्तानस्यात्वसादित्यदत्तादिपदाद्वयबाधोनियतप्रयागाज्ञा नादितिवेदनपक्षेतपिउल्पेवांतकिंवेवंगत्वादिपदेपदार्थानांनिय
तस्मृतित्वावछेदनशक्तेःप्रयोजकत्वकल्पनादत्रापितथात्वंदि दमात्तस्मादितिशक्तिसाध्यतिशक्तिप्रयोज्यर्थः। तंनलाघवा
लिकार्थस्मृतौनव्यभिचारःशक्तोपस्थितिर्घीराशक्तस्य त्रापिप्रयोजकत्वंतिर्यंगतंतादृशंतत्रतत्रानव्यभि
निवारःनचसमवायनयदादाकाशस्मृतौव्यभिचारःयदाधी नात्वनशब्दीबोधंउत्कलत्वस्यवक्तित्वात्एवंचनत्वत्पा
दिशंकायथाश्रुतशक्तिबोधंअग्रिमसाध्यत्वेपिसामाद्यनापि रूपणशक्तिरवसिध्यतीत्यादापिराघवादितिनियमप्रयोगा
दिसंबंधस्यऽर्पितत्वात्तल्लक्षणादक्षात्रावादितिनावःदेवांत्रावादितिशक्तिस्मरणेउत्कलशक्तिनावादित्यर्थः। तत्कल्पनेगौरवमि
त्यादकल्पनेतिसंबंधिनमितिर्यद्यपिसंयोगादिपदजन्यस्मृतौव्यभिचारःतथापिसंबंधिघटितरूपेणसंबंधस्मरणेतद्घानियमःशक्ति
त्वसंबंधिघटितत्वादितिनावःनात्रवंविस्मृतशक्तिरिपदात्पदार्थःस्मृतिःस्यात्त्रयाचशक्त्यज्ञापिसंस्कारोध्रुवंपंकजमितिसामा
न्यीबलादेवविशिष्टस्मरणंनचत्रयमपदाद्यस्मरणेविशेषणज्ञानानावात्नविशिष्टस्मरणंगवादिपदादपिविशिष्टस्मरणंनावापत्तेत्य
दिवस्मरणेतत्रहेऽस्मत्वऽतएवदृऽस्मदाप्रकृत्यापिऽत्वमितिशक्तिस्मृतौअनिवारीतादत्रत्वमितित्यादऽत्रत्वंतिनिरुक्तेरीति

तथापीतिततोवानत्यगत्सापदार्थेशक्त्यानवज्ञातंपदंशक्त्यरपिस्मारकंकल्पतइतिशक्तिस्तुतिरपिशक्तिसाध्यतिनयनिवारःनहिघटशक्तिसाध्ये
तिसाध्यमितिनाकःनवितियनशक्तिनिरूपितसंबंधस्यशक्तिस्तिनत्वेनयनिवारशक्तास्यादितिनावःअन्यथातिपदार्थेशक्तिर्वाव्यर्थेवान्यथासिध्वा
दित्यर्थोनतुपदस्यापिसंबंधित्वेनस्मारकतानतुपदत्वेनमानानावात्गोरवाचनवशक्तिसंबंधित्वेनपदंज्ञातमातानतस्मारकमित्यरुचेराट
यदेतिउक्तबाधकात्नियंतप्रयोगरूपसंबंधेननाथतिरंसैबंधसाध्यतज्ज्ञानसाध्यतर्थः।तिनशक्तिर्त्रसजन्यस्मृत्यादीनयनिचारःयद्यपिशा
क्तिःयद्यपिशक्तेःसंबंधत्वाच्छक्तियदकालेतंसंबंधस्यापिस्मानमानानावात्तथापिशक्तेःस्वरूपातज्ञानतावयाबाधप्रयोबाधप्रयोजकत्वं
किंवेकिंचलनवजनकंतावच्छेदकावच्छानतिपदस्यतत्वावच्छानना शक्तिरपिसंबंधेनासनशर्तिनविःनावेपदविशेष्यकस्मरणी
स्यान्नपदार्थविशेष्यकमितिवाच्यंदस्यादिनादृष्टिपकोदिस्मृ। तर्दम्यादिगावस्वादृशिननतदशेषसंस्कारादबाधकल्पना
तपदार्थविशेष्यकसंस्कारानतरामवेपदस्मृबोधयतीत्यपि कश्चितरूदिविनेतित्वकंफीक्तिरितिनावःअतएवतिरूढ
विनानियतस्मृतेरत्नावादवत्यर्थःलवकर्मतिसंभवउसशक्ति वादिनःपरस्परंमतंतदनुरोधेसंविज्ञानकऊचीदायोगुरुदासं
लवकर्मवस्तुरूपप्रतीतिरित्यर्थःकिंवेतुलवकर्मपदंकर्मशेरू दंलवकर्मवतियोगिकमितिफलवकर्मत्वेनकर्मत्वेनकणांशि
त्वेनचवस्तुगपदवत्तेतइत्याऊःलवकर्मपदंवाशक्तेशाकांक्षादशक्तेर्योगिनकर्मतुल्यदलंस्पलंवंतापप्रतीतिरित्यनिचारेरत्यप्याऊःत
ढदेवतिलंवकणीदिपदवदेवत्यर्थःतत्रतिफलनक्रविदेवशतिवेक्षनसवीत्रर्तिनविःअत्रापिपतिवधःऊंखुदमनिशुत्पपमवयं
वार्थस्पत्नानादितिध्यर्थमंडप्यतिअतत्पथामंडपानेकत्रतिरूढिमविकोपिलक्षणानंस्यात्तथापितत्रतिरूढंबाधित्वायावपपितिहरक्कार
मेवयोगार्थमानमितिविशेषशतिवेदतिउक्तित्यादिउकंयतनामतिविसनत्रवयविःसदेशायागेपदीतपत्रप्रयोगस्पपत्नामवसत्त २७
दायनाउनाव्यतशतिस्तावत्कल्पानसतुदायशक्तिरेवस्यादित्यतआहनचेवमितिउक्त्वत्यतरेअवयवशक्तिग्रहापेक्षयाशा

क्तियहानतरमित्यर्थःस्वरूपसतएवेतिवक्त्यात्तस्यानायाएवशक्याजकत्वादितिनावःउषसंदानवाऋदकारिवादित्यर्थःउपसंदानसानिध्यमितिक
श्चित्नचिवतदहस्वरमित्याहउसर्गस्यैवेतिउपसंदानविनेतिपत्रेप्रयोगग्रहविनत्यर्थःसर्वत्रयोगग्रहस्यापसंदानत्वनाऽकितमित्यापो
नरुक्तंपदानामितिऋन्यथाऊंखुदाबोधस्यापसक्तौवनतेषांबाधंनावेयत्वनियमाःकल्पेतित्यर्थःएवंसतिऊंखुदाबोधकशक्तिसत्वाहपत्र
बोधकत्वमित्यपिबोधंनत्वाऊंप्रयोगग्रहादेवोत्तयोपपत्तिरितिवाच्यागवादिपदेपिशक्तिविलयापात्तःयत्रहंस्यपदादतुपस्थितोतेनरूपेण
उनर्वोतुपपत्तेरितिनावः।तहिपदादेउपस्थितपदार्थस्यकथमनुसवश्तत्रादधानोस्थितिउद्वीरयिष्टवायुद्यपियत्नेवेगा
ष्टाउनवागोचरात्वनधेउपेदागवंछंस्कपाधिःतथापिदमादिपदेद वीरयिष्टवादिवदतिप्रसंगेनेजकत्वेनप्रायोगापाधित्वेनउशक्य
उगमार्थगोवचनादकल्पेनातत्रउगमस्पर्पकेजनिकर्तृत्वेनवंना वातंकुलुदधीप्रयोगग्रहतिबंधस्यतावतिवसिद्धेपयत्नवस्याकुल
वगोवरमनगीकृत्यिवास्पर्शकत्वादितिपत्रेशतिपर्कजेनिकर्षः त्विनिवतदनुरुवादितिनावोउपाधिरितिउद्वारयिष्टवादिस्व
रूपसतएवतेयात्रमवयवशक्त्यनस्यापिकुलुदसाक्षरणावा धेनस्योत्रदिदेवदत्तेनपत्रवेलुनैतत्यादिश्रदमादीतिसर्वना
मादिपदेस्पाकुद्विरुक्तवादिनानोपस्थितिःकिंतुदेवदत्तवादिनेत्यत्र नवसिहंतत्रदेवदत्तेत्रादिनानोतुगुमाकुद्विरुक्तप्रकारकत्वाद्यउंगती
श्रुतनत्रदेवदत्तत्रायुपाधिविशिष्टनैर्ऋत्यांशक्तियदःनविवंकुद्विरुक्तवादिनाविोपस्थितिःस्यात्नानेवंरूपेणशक्तियहादितिवाच्यनदिय
नरूपेणशक्तियहादितिवाच्यानदियेनरूपेणशक्तिर्गृह्यतेतेनिचधीःज्ञानेपदानांशक्तियेज्ञानत्वंस्यापिधीश्रुंगीतकिंतुपंत्यकारकत्वा
नजनकत्वंयस्यदृष्टांतेशोउनुवशतिनावःअरूपसुनशतिनउगागवादिवछक्त्यत्योपीत्यर्थः।श्रयोगदमोरितिश्रवोर्कस्यत्यर्थः।र
वेतिमानानावोदितिनावःव्यर्तिविरमप्यादरवतिसाधुवज्ञानमपीतिनदनावाद्यनशक्तेकुलुदधीरितिनावःसोपाधित्वेनिरुतिरा
वयावुपपत्तिप्रतिसंधनानंतरंमवयतावयोधीःसमोणादितयात्वदृत्तेऽस्यर्थःअरूढीनशक्तेःसाधुवज्ञानेपिअवयावोधा

धुवति। व्याकरणाऽपरिष्टीतत्वनिश्चयादित्यर्थः। कचिच्चुश्राऽसिति। साध्यज्ञानत्वदशायामपि साक्षात्कारविरोधनएवज्ञानविघटकतायाम्
तिबंधकत्वमवश्यंसाधुत्वज्ञानमपेक्षतइत्याऽऽहुः। अन्यथातियद्यपियागरुचिसंशया
नसाधुत्वसंशयस्यापितत्यागाऽऽकऽतिर्न्नेवोक्तऽतियामगामादिरित्यर्थः। साधुत्वज्ञानमात्व्याकरणापरिष्टीतत्वज्ञानमित्यभिसंधायाह
पिबाध्यंतथावज्ञानंदऽधारवेतिसावयवित्तिनयाचशक्तिर्विरहादवतातानयामगमुमर्कमुरपस्थितिरित्यर्थः। काशपूर्वंतरेतिकां
शऽतिपूर्वंयस्यतदितरकाशावनतेनवंऽसमासशक्तिपक्षेकाशामितिऽत्रशक्तिःनेवकाशाऽऽकाशमित्यत्रलक्षणरूपवेतिसिद्धे
त्रात्कचिच्चुऽकाशपूर्वंतरतिपाऽन्तत्रऊंशब्दस्यपूर्वेयिःकाशाऽऽ दितरकाशावेतिनित्यर्थः। इतिफलतोनैकस्थिद्विशेषणत्वास्फ
पित्यसमादितवर्ऽकंतच्चेऽकंनासाकचमित्याहाऽऽसौधुवं विंतिवाक्यस्मृतिशेषानवुव्याकरणंस्मृतिनिषेधविकं
त्यऽवेराऽतदितिथावमहाजनपरिष्टीतेव्याकरणा स्मृतिपरिष्टीतत्वंसाधुवमितिनविकल्पेव्याकरण
स्यपक्षतिऽत्ययविलागपरिकल्प्यनयाशाश्वत्याप्यकत्वेण वंचकल्पितव्याकरणंकर्मण्येतिव्याप्तिवारणायमहा
जनपरिष्टीतत्वविशेषणंवृत्तिरवेतिनवुप्रत्ययोक्तमतःपदवि। शेषेतिस्माव्याप्तिनादाघऽतिनावःवृत्तिश्चेति। आकांक्षाप
देऽआकाशरूपपदार्थेपस्थित्यवऽछल्लःसमवायोपीत्यतिव्याप्तेराऽऽदाऽवेतत्पदार्थेपस्थितिविशेषणंनवृत्तिजन्योपस्थि
तित्वेनिवशऽष्टबोधादऽवयवाद्यमितिशक्तिजन्योपस्थितित्वादिनाशाऽष्टबोधजनकत्वाधानतऽऽदसंनवात्तृणादीनावक्रियजन
कत्वावतावाक्यतिघटःकर्मत्वमित्यादिवाक्यातिव्याप्तेराऽऽदसंपतत्यद्यपितस्यसाधुत्वावतथाप्यंकाशादिमत्वाक्यस्यसा
धुत्वमिदऽकंमित्याऽऽः। यामुगामादावाकाशादिमतेतत्रातिव्याप्तेराऽऽदविशेष्यकेविचुघटःकर्मत्वमित्यादिसाधुत्वेतियाम श्ए
गामत्वावत्वेनायेवाकाशादीत्फेकंतत्रानाकाशेतिमतासफपगमादेश्चलऽणऽयेनात्ययमित्याऽऽः विनिगमाकतियत्व

पिशक्तिरीश्वराऽऽज्ञाव्यासज्यवृत्तिरित्यत्रवर्णवृत्तिनयामऽरजादावतिव्यंगत्वदवछेएवतथाप्यपदांऽशेऽऽश्राऽऽश्रयिऽऽ
नाकःपरिसाधिकमितिशक्तिनित्यस्यापिप्रतिबंधकत्वंसनवादित्यर्थः। प्रतिबंधकत्वेनतिशक्करणत्वप्रयोजकतयाप्रतिबंधकत्वविरोध
दित्यर्थःमहपादोवितिपृऽविशेषेवयवार्थनिवनवादित्यर्थः। नवुप्रतिबंधार्थंकल्पितापिसमुदायशक्तिरवयवार्थशक्तिवदवुनवाव
यिष्यतिऽविशेष्यात्त्रन्यथास्मृत्यर्थंकल्पितार्थेऽनवुनावकेवलसिद्धातप्रगातःनचशक्तिरित्यस्यापिप्रतिबंधकत्वंसनवाछा
क्तिवनतकल्पनीमचनैस्यादितिवाव्यंऽपृहीतसमुदायेशक्तिःऊसुदसौधारणधीदर्शनानाऽऽतएवनान्योऽश्रयःऽवयवशक्ति
प्रतिबंधकतयाशक्तिवनिवनतकल्पनातप्रतिबंधकत्वंप्रयोजक वयोश्चौवृछेदकरोरेदनाविरोधात्ऽन्यथाभऽपादःपिरू
देयोगिप्रतिबंधकत्वंनापेक्षेःकिंचस्मृत्यर्थंमवकल्पितायां पवरूढेःऊसुदेयोगप्रतिबंधकत्वमितिनवंमपिदोषानि
धानमित्यरुचेराऽदकिंचेतियद्यप्येवमपियदेवछेदनविं राधेऽदेवछेदनंप्रतिबंधकत्वंस्यात्ऊसुदेसमावेशग
नावाऽऽश्रयोगप्रतिबंधःस्यादेवतथापिमक्तिवनन्याय नपत्राऽऽश्रयात्ऊसुदानवायापपात्रःरुढिप्रतिबंधकत्वमा
नानावऽतिनिगर्वः। अत्रविरोधएवत्तन्निमानादविरोधेप्रतिबं धानावऽत्यत्रतात्पर्यंनवुविरोधप्रतिबंधएवतिछऽदादो
क्तिनिवारणायोगेनापिऽयागफलकंल्पप्रतिबंधकत्वंस्यतत्रानफपगमात्ऽविरोधेपीतिपत्रेपिरुढ्यागापदाप्रितेत्यर्थः
विलबित्तत्वादितियद्यपिरूढ्यवयवार्थाश्रयाबाधेपियोग्यतादिज्ञानापेक्षास्मेवर्तघानिपियोगापदाप्रितानियमखंडनेतात्प
र्यंत्रावयवसमुदाययोरेकोपस्थितिःक्रियापदस्यत्रपस्थित्यतरमितिविलंबरुढ्यन्यापदस्मृत्यर्थमेवेतियद्यपिशक्तिक
ल्पनसमायव्यवहाराऽवुनयापद्यस्मृतिनापस्थितिर्नापस्थिनाकिंवतदवुनवार्थमेवरूढिरुचितोतयापिपचकारांतारणेपा
स्थापितस्यापवयविरवुनवऽतिपरारूपमाऽऽहत्यतदर्थंतकल्पनाकिंवपदाश्रियतस्मृतिःशक्तिसाध्यतिव्यवस्थापनाऽऽत्र

कारांतरापस्थितिरनेन्मितिनियतस्मृत्यर्थसमासमुदायशक्तिरवयवशक्तिवदविरोधादनुभावविकारीतिसमुदायार्थः स्यात्तर्ह्यवयवस्मृतिनियतास्मृतिः स्यात्कारांतराणत्यादियाज्ञातत्तिसामान्यबाधकमात्रत्ववित्यादिनिष्टक्लृप्तादितिनावःसमुदायावयवयोरितिविनिगमनाविरहादितिनावःनवेलक्षणेवाक्यनरुदिरन्यलसत्वात्नवशाक्यनावेलक्षणेवाक्यनरुदिरन्यलसत्वात्नवशाक्यनावेलक्षणापिनस्यादितिवा यौ। एकांद्यवयवेतदरूपगमात्नवेवयंगपदवृत्तिपदव्यतिरिक्तशक्यत्वसाधारणतादृशैकरूपनावौवृत्तिनाजदक्षार्थेतिवाच्यमणिकृन्मते तद्विशेषलक्षणावात्नवशाक्यसंबंधयदविनापिनडपस्थितिदर्शनात्नडदिरितिवाव्यक्तिर्नमादपितडपपातः। अन्यथागोपदमपितात्त्ववशक्यस्यात्नवेवलंबकर्णादपिदिपिरुदिर्नस्यादितिवाव्यरूढत्वात्अनए वसमासेपिशक्तिर्नागौऊरुषेनावैकपदेनवृत्तिर्वपस्थापितयोःपरस्परंतात्कालेतिवाव्ययोगछतीत्यादौवर्तमानत्वाव्यापारस्थाया र्थतिवारादितिसिर्वर्थंतात्रयेबोधकीभावेननक्षणाऊरुदसाधारणबोधापत्तःतदाहर्थंतात्रयादनाकीकृमित्यादिना शतात्पर्यानुपपत्त्यापदार्थोपस्थापकत्वेनशक्तिर्नेतिभावः। कदाचिल्लक्षणायापद्मऊरुदयोर्मध्येवापेतःअतएवपद्मऊरुय दिपद्मऊरुदयोर्मध्येतात्तदादृदीतपदंप्रयोगेस्यापदात्त्व याऊपपत्तिरुरसारवऊर्ध्वधीर्नस्यात्नस्यात्वंदादिविपरीतमि तिअनएवशक्तिर्नेमेपासऊसादपिकस्यचिन्नेमसत्तनवेनबल्य वापात्रंकिंवेतेमःपदादेरालोकानाववादिविशिष्टेशक्तिर्नस्यात्तदिदंवस्तुतिअपाधिकंकारणंदिपदानावशिष्टेशक्तिर्नस्यादिति विशेष्यशक्तेस्मलक्षणयाशक्तिग्रानणवातऊपस्थापनसत्नवादयवबोधऊपदागावेशक्तिरित्यऊपदमेवस्कुटमितिदिकनावेवर्गवादि नातस्योपस्थितिरितिनावःएकिकस्यतिगोवस्यर्वषलधानकर्मत्वस्यमहिष्यादावत्यर्थःतिन्नार्थत्वेनतिनार्थत्वापात्तरितिनावःदाउ रिस्यादोकर्तवंविशेषरित्यादिवकर्मत्वंतत्तऊत्तरत्ववनियामकमितिगोरयमितिनावःआलोवऋादिवदितिआतवऋावादःक्वचिदर्थ ३० क्वचिच्छब्दसंनवेपत्यादनसंनवेपवयवानपेक्षस्यवयथाकाष्टप्रतिमाकारवाविशेतयेणादिकस्यत्ययपीतिसाकेवित्स्याऽ

वालादिवदितिपावयथाश्रुत्यश्रुदऽस्यादरशक्तस्यैवशब्दसाधुत्वार्थमनुशासनंतद्वाऽक्षतपीत्यर्थःगुरुमतमाश्रयस्थितिधानकर्मत्वमितितत्ता द्वानकर्मत्वमित्यर्थः। अन्यथागात्वंवदस्यापिमहिष्यादावतिप्रसक्तयाश्रियमयेथासंगतेःस्त्रस्यैवाऽगतयानऽगतशक्तिविरहदर्शयथासंगतेःअ तएवंमहिष्यादिशब्दाव्यंदऽनकर्मत्वंविनशक्तिरितिसिद्धातेवस्तुतियत्तत्वानकेर्मविशेषऽस्यर्थः। तथाचायवनत्तत्वानकर्मत्वंविशेषास्तेऽ तिगावेशक्यमितितथामवशाक्यपिलक्षणात्वमितिविपरीत्यामवास्थित्यर्थःनवेवागपदवृत्तेऽपदादपिगात्वमात्रऽकारकऽत्ययापत्तिः। धानस्यापिवकारत्वादितिऋवयवशक्तिरितियद्यपितदानावसमुदायशक्त्युपस्थापितमेवधनकर्मत्वादिवस्मृत्यसाधारणपस्थितयाऽवना वयबोधःसंनवत्यवतयापियोग्यतापिप्रतिसंधानंविनेवविशिष्टो पस्थितर्नतयाऽवनित्यद्यथानेवापिविशिष्टमशक्यंस्यादितिनावःन नाकाऽपदात्तशक्षाऽर्थत्वंवदस्यापिनियतोपस्थितिःस्याऽपलक्ष णेकर्यवनोपलक्षेकर्यप्रयोजकमितिऋमकिंचिन्नऽगमनिवा रकमित्यरुचेराहेऽन्यायत्तिशक्षाऽर्थत्वंचशक्यमेवेतिन्ना वःतत्रस्थःशकतेनविति। अवयवेतिऋत्रवाशब्दोनास्थां यासार्वऽषस्तिहितिरितिनावःसुवर्त्रदेवमादर्शकाऽऽतिपादक वाक्यनावदितिसिनऋंतिस्कंनपदेवाक्येकंवाक्यनावस्त्व र्थःयागादावितितत्रतस्यासाधुत्वादेवित्येवंरूपंवीनमतेनसमा धत्तेऊरुदऽतिमणिऽऽन्नीतिलक्षणाऽउपपत्तिमांऽतेनविति।तन्म तनैवसमाधत्तेदीतिस्वलेतितथावतत्रपद्मवजातिरत्नावासार्वषामवपद्मवविपंकजादिपदानीपद्मादऽतिसदशंकितास्थले पद्मत्वविशिष्टेवालक्षणेत्यर्थंयदिवाऽगंनेऽतीतिबलात्तत्रापिसांजातिस्वदापिस्वेतत्रोपस्थितयेलक्षणेवत्पादसांजात्येपीतिऋा त्रिवशंकतेयद्विति।स्वतत्रेतियेद्यपिशक्यपद्मेस्त्रेसमुदायस्यलक्षणानन्यक्कास्त्रायादद्येनेतिऽवोक्तेनविरोधस्त्रेनवाद्येनवरूपेण तऽपस्थितिः।स्वतोत्रापस्थितयऽइत्यतानेवविरोधातत्तदप्यपस्थित्यर्थमवलक्षणास्यात्तथापिकर्मवावाकपदएवलक्षणात्वाऽमणि कृन्मतेऊरुदलिक्षणानस्यादितिशागवविपित्तिनतत्रायनेवचात्रापिसानयक्कास्त्रलपद्मपदसमभिव्याहारेणपंकजनिकटत्व

स्पदमाश्रयतात्पर्यलाक्षणयेतदनभिधेयस्यमाकाङ्क्षावतयापिश्रयमंतदश्रयस्त्वापिस्खलीयपदमतात्पर्यत्रज्ञानंतरंउनःस्मृतेनतत्पदार्
नलक्षणयाश्रुतत्रपदात्मोपस्थितिर्वाव्यवहतदाशाक्यवतउपस्थितिरक्षश्रयागतयाद्यागपदार्थस्यानवयात्किंवाश्रयानानिवरश्रजातत्व
यथाविशिष्टस्यायागतयोनत्वयेपिविशिष्टाश्रयस्त्वयाश्रुतपिनचयागपदार्थस्यविशिष्टश्रुतेर्यास्तिपकर्जकुरुदमित्यत्रतस्य सा।
काङ्क्षतयालक्षणाउपपत्तिरितिचेत्सापदात्रिपतापस्थितेःशक्तिसाध्यत्वेतद्देवितिनिर्वक्तुंस्वलालिंगयेणलिंगोपदितलिंगिकनान
मातनावदनउविशेषणावाधादत्रयोग्यार्थस्यादित्यरुवेरादश्रयथेतियथाशक्त्यारापश्रत्यर्थसंकेतिनिर्यदृणामितिस्मरणावोदेवद
त्तादिशब्दत्वेप्यविरोधश्रुत्यपिबोध्यमाणेतिशक्तिर्यादेकमा नंस्पाविशिष्टादिर्निमाकंवृत्तिनहिरहनिबंधनएवसाधुसाधुत्व
वद रश्तिमत्वीनःशक्तेनत्विति एकात्वातिनविवेनाभेदःतत्र विनिगमैकालाभादितितावःअत्रवितिगमेस्त्वीत्यादमाचे
तिनत्वात्तयात्रारापःतस्यश्रमीस्वर्वेकत्वात्तएतदेवोत्तिश्रत्या शक्तेतत्रिगोशक्तत्वानतिनउक्तंत्पित्रोबोलस्पागो
शक्तत्वश्रमाविरादकथतत्वनंत्रमेकथवासानेषांपराणाक त्यादकृतियामश्रकंश्याएनशक्तत्वत्रमासतवादितिवेतमै
वंनहिशक्तित्वनशक्तिज्ञानैषापार्जकंश्रन्यथामीमांसकंस्पातिर क्तशक्तिज्ञानादश्यसेश्वरस्यकेतज्ञानादर्थश्रत्यर्थइतिव्यनिवा
रापात्तःकिंउतद्भजनकतावछेदकत्वेनतदंकस्यचिलक्तिःकंस्पचित्संकेतज्ञानादित्येवदेततत्तयावगाविशष्टस्यागाज्ञानज
नजकत्वज्ञातानंतरंतदवछेदकरूपवानयमितित्रमःसैनत्वात्वतस्यगोश्रत्यक्षजनकंगवादावंशमिश्रत्वात्तयातदीजनक
त्वज्ञानानंतरंज्ञानजनकताज्ञाप्यसंबंधावानतिश्रत्यक्षादिदशनात्संबंधत्वेनशक्तिंज्ञातेश्रयोजकत्वकृतेवागाज्ञानजनकसी
बंधत्वेनशक्तिकल्पनादितिनउतथापिकथमपित्रशेशक्तित्वमन्तोर्थश्रत्यायश्रस्मादयमर्थोबाध्यतश्रुतीश्वरोठायापयावोध्यन
सत्वात्तथाश्रत्वेचविषयाबाधनशक्तिरश्रस्यापिप्रमात्वादितिवेतश्रत्रवदंतितदिभ्याश्वरोवहितत्वंशक्तिरूपवापत्रशेतादि

तितहमंतव्यित्यतउक्तंहितत्वंनतऊर्ध्वमपत्रशेपिगतत्वात्तापितकंवतालाक्षणिकपदात्मानात्तत्रपदाशाहनिपितानानक्रयादितिना
मत्विनतउद्धारणवमास्यवतिवाच्यानापत्रशेतात्पदिनापत्रशेत्वंतउद्धारणमादायत्वंतिआसेःदलयादलयश्रत्यपत्रशेलिशष्टोगतत्वात्त
वयउक्तमंत्रादृशेबाश्रुपदपदार्थसंबंधत्वंशक्तिंवश्रतएवपदार्थयाःसंबाधादृतिरितिद्यासुकसंबंधत्वंनशक्तिकल्पनादितिवश्रुतिवश्रपत्रशे
वतादृशेछासंविपितस्याःसंबंधत्वेनमानात्तावउक्तरीत्यवनतोर्थघमत्यापपात्तःतथासंबंधत्वात्तावेनशक्तिर्वरोशेत्रमःयथाघटकर्म
लातावश्रुरूपयोःसंबंधत्वंगवादिवघटादातावत्रमःगादिमित्रादिपदद्यार्थयाउपपत्तासंबंधंकल्पतेश्रन्यथापत्रशेवशिरर्थकंवोत्तस्मात्ता
तिपदिकाधिकार्थाविनक्तिर्नस्पात्वयज्ञादीनत्तयोगःएवंबलादृ णिकेपितस्यासंबंधःवात्तांविदंवशक्तिर्वरःवक्ष्यमाणरीत्या
तशाप्यर्थश्रुत्योपपात्तोतसंबंधत्वंकल्पनातत्रबलाद्गणिकस्यान उत्तावकत्वेतादृशेछित्वतत्रंनेतिवाच्यंश्रन्यथापात्तःश्रनउत्तावक
त्वेतादृशेछीरूपशक्तिर्वरःतनश्रानउत्तावकत्वमितिनवा शक्तिसाध्यमित्यादिदृष्टयेतिशक्तिमत्त्वेयतिश्रनोमोक्षरी
तिवक्तिनासिंवतीत्यादावत्वयव्यतिवारादित्यर्थःत्रमेतिशक्तिज्ञा नस्यतत्रजनकत्वमपिनत्यपिबोध्यंश्रबाधितेतनिर्जनकांतपदा
धोपस्थितिविशेषणघमाजनकत्वेमेवंघमाजनकतावछेदकघतिष्ठप यवस्पतीत्यउद्देश्यमाविकारोतिश्रद्येतिघमेर्थीवाच्यमित्यादावव्या
सेरउद्देश्यादाहश्रपरश्रतिसाधुस्त्रीत्वितव्यमित्यत्रकिंसाधुत्वमित्याक्षिपतिनवितिसर्ववपकंजपदस्यकुंसंदश्रबाधितेतिजनकांतपदार्थो
पस्थितिविशेषणघमाजनकेवामवघमाजनकतावछेदकघतिष्ठपर्यवस्पतीत्यउद्देश्यमाविकारोतिश्रद्येतिघमेर्थीवाच्यमित्यादावव्यासर
उद्देश्यादाहश्रपरश्रतिसाधुस्त्रीत्वितव्यमित्यत्रकिंसाधुत्वमित्याक्षिपतिनवितिसर्ववपकंजपदस्यकुंसंदसाधुत्वंसुगनितत्वित्यतश्र
तिनयोनस्कृत्यमितिध्येयंनवितिशब्दस्यसाधुत्वमेवत्यतआहश्रपत्रशेतिश्रलिशष्टस्यासाधुत्वमेवेत्यर्थःतथातिश्रसाधुत्वंस्फुरंग
मश्रत्यर्थःवदंतियजमानःश्रसरश्त्यादिश्रव्यापकमितिनवसुगंतरंयागमादायदोफतस्यसजीतीयत्वेमानाभावादश्यथापत्रशे

पि उत्पद्यादितिनावः गङ्गादिव्यापिकेतिवक्तुंशक्यत्वात्। अपत्रंशागत्वसङ्केपितदंतावनेकेषांयकत्वात्। अतएवबहुवचनंसंज्ञायांकन्ब्राह्मणावातत्रादिपदाद्यगङ्गरंवंशादिव्याप्तानेतिवक्तुं
सक्तितंअन्यथाकुकारादीतदंतावशसंगतव्याकरणसंस्कृताश्रयाद्यजातिवनात्तगमादत्तगतसाधुत्वव्यवहारइत्यर्थः। अर्थविशेषेरूपनैरास्यापि
मापिसाधुत्वमवेत्यपस्फुटमितियथाऋंतिष्ठदाक्षत्यसंज्ञेतितत्रव्याकरणसंस्कारासावादितिनांवःयंत्रार्थप्रतिगमवनीत्यादिर्त्यंत्यिर्थः
गत्यर्थीतिनत्वव्यवहारविरुद्धमितिनावःप्रतिग्राहमितिगोप्रतिपदिकंशष्टेसुगोसाधुर्वंजातिरितिक्रमेणत्यर्थःनवेक्तरुपेणोत्तगमः तदश
तिसंज्ञनेप्यत्तगतव्यवहारादितिनावःतारत्वादरितिगवद्वास्फेत्योकंवस्तुसदपिनावधिनिरुप्यकिंतुसज्ञानीयसांज्ञाकारप्रतिबंधक
तावछेदकंजातिवंतस्योकर्षवंतदेवतत्रिरुप्यमितिबोध्यंसाधुत्वनि वितिसाधनिर्नापितंव्यमित्यादिनातिद्योवःतथावात्मोथ्ययज्ञतिना
वःअपत्रंशाइतिनावःअपत्रंशाइतिआर्वत्राणाद्यर्थंसत्वरितइति। त्रायःअव्याप्तिमादपरितिनतिनिनेत्रंजनकेवस्तुरुपयोग्या
वंतत्रापितिवाच्यंतदवछेदकार्थंहानांवादितिनांवःवदस्वे। तिवेदेस्तृत्रायेजातीयंवमित्यर्थः। नाधायामितितेयोवंनाधा
मात्रश्यकंकसाधुत्वाद्याप्तिरितिनावःसंज्ञेतिश्वरंव्यादिवेरूढ कल्पनेमानीनांवादितिनावःयंशतिसशतियोगिद्वार्थंभवतेरि
स्फर्कईश्वरपदंवास्मादादिसंकेतितापत्रंशावारणार्थंएकादशीवा दशेवाक्रिपितानामकंयादिव्यादिसांसामार्थंश्वरसंकेतान्नावि
त्रादिर्ज्ञाद्याव्याप्तिरित्यसुदयंत्रवनामद्वाएकृततथाधाथमिकावतसंकेतःनामकंयादित्येकंवचनश्वरसावनादिदर्पवडत्यय
त्रापेकंवमविक्षितत्वमितिव्याख्यं हविर्विधीयकंवाक्यात्तुसारणतत्रद्विवस्याविवक्षणात्। विनिगमकानावात्सवत्रेश्वरसंकेतश्रुत्य
धाऊश्वरतितउक्तशक्तियव्याकरणेपमानाकोशप्तवाक्यंव्यवहारतश्चवाक्यस्यशेषाद्विहतेर्वदंतिसानिध्यतःसिद्धेपदस्यद्वा
द्याइतिकात्यादेरासोपादशाविपिगोदर्घ्यंशयात्यथउपद्याःव्याकरणेस्मृतिवासुदेवश्रुत्यसार्थकतयाप्रतिपदिकाधिकारीयवि
क्तिविधानादितिनावःशास्त्रकारेतिनकीर्तयादिग्राह्यादित्यर्थः। तद्यारोपेतिविशेषदर्शनादितिनावःनतुपदसाधुत्वमितिदंतथांवबो

बाधतश्त्यादावव्याप्तावपिनादोषःनचबाधतीत्यादावतिव्याप्तिःप्रकृत्यादःप्रत्यकंसाधुत्वासमुदायशक्तावातइतियदिब्रूयात्तदाऽश्वेरितिवक्तु
त्याद्यत्यकंसाधुत्वस्फुटगामयज्ञादीवावर्त्यप्रसिद्धिरितिवाच्यंयस्मयत्रशक्तिस्तत्रसाधित्यत्रनात्पर्यंतश्वेरितिगोणव्याप्तिरित्यर्थःनचद्वतिमत्वं
तत्वंसाधुसामाद्यास्यवलक्षत्वेनवाक्यव्याप्तिरितिश्चतएववाक्यस्मारणानवस्थितंतलक्षणमाह्याकरणेतिवदःकर्मत्वमित्यादिसाधुत्वमिष्टमे
वश्राकांक्षादिगर्भंचतत्वेक्लेशेनमतानुरणाबाधमित्रादिपदाव्याप्तिमाशंक्याहनाम्नामपीतिएववविवक्षितत्यस्मापियज्ञादिप्रयोगमाशं
क्याहकेवलेतिपेर्वंयद्यपिवाक्यसाधुत्वमेवात्रलक्ष्यमितिपर्यवस्यतितथापिसुबंतादिमात्रस्यपदत्वास्फुटगमाच्छत्यसाधारणसुर्कोद्यागोणा
तियद्यपिगायानिसादिपदनीतिव्याकरणेनर्क्ष्यादिनंतयाप्यर्थ वत्तसुपोविधानादर्थवत्वविनैसामान्यतस्त्रापितात्पर्यकल्पितव्याक
रणातिव्याप्तेराहश्रेतितत्वंवाव्याकरणेकंदोशेअतिव्याप्तिःत स्यापिव्याकरणंवातासिद्धावलोकितद्यायेनतटस्थःनाकतेना
वितिशक्तेरितिचावाक्यसंबंधरूपायाईत्यर्थःअद्यथेतिनवे वमिष्टसाधनेनाज्ञानमपिवज्रंकंकन्यास्यादितिचेत्तत्रातां
सिनहिमीमांसकस्यतत्रामथीविकल्पोमवेकिंतुतंत्यवर्तकतया। मनस्यपगमेमात्रीअत्रचेशक्तिसंकेतयोरन्योन्यस्यवाधुत्वज्ञाना
संनवेनव्यभिचारादितिनदपिशक्तिवादिनांतज्ञानंहेउत्वमंगीकृत्यतत्संबंधत्वादिनातज्ज्ञानेहेउत्वेपक्षेदोषोनांवादितिएतदभिप्रायेणोक्तं
अतएवेतिलाक्षणिकस्येतिएवंचनतद्वीजनकत्वंतस्येतिनसंमुग्धीतोल्पमितिविलंबइत्यर्थःनउशब्दंकंवेनोउशब्दंकंवेनिरुपेणगमेतदे
वाभिप्रेत्यतत्रआहतथाविपीतिशक्तिज्ञानीयंतद्वीजनंकंवोज्ञानंतदुर्वोपस्थितिर्ज्ञाप्यसंबंधेनेतीरथीनरथेयास्निवेतियुक्तोविलंब
त्यर्थःसर्वेषामितिनउज्ञानंवेज्ञानंतत्वांस्मोकंअसंनवात्सर्गादौवीश्वरस्यैववाच्यमितीष्टातोल्पमितिनेत्यनंतद्वीजनकंवज्ञानस्यो
पस्थितत्वेनतत्रिवसंबंधकंल्पेनातत्यर्थोपदस्यरसादाहएतावतापीतिएववेतिनार्वंवमंपत्रंशेउशब्दंपत्रिःईप्टवादितिनांवःदेवैदत्ताः
दिपदादीतिनउगवादिपदंसंकेतंकल्पंकस्मानांतरस्यासावाद्देवदत्तादिपदेसंकेतंज्ञानस्यदेउत्वेयावन्नावधार्यत्तावत्तद्वीजनक

वज्ञानादवगत्यादिपदादर्थधीरिति व्यभिचारेण संकेतज्ञानेनाहुः किंतु तद्धीजनकत्वज्ञाननिवर्त्यत्वेदवदत्तादिपदेतस्यापि व्यभिचारश्चेति वाच्यं।
अस्मादयमर्थो बोध्यश्चेति संकेतज्ञानेतत्पदतद्धीजनकत्वविशिष्टस्यावृत्त्यैवानात्मनि चैवंतदर्थज्ञानमवश्यं छद्मजन्यावनेष्ठाविषयश्चेतिज्ञाने
कत्वंतन्नज्ञानमिति वाच्यं तृतीयार्थेप्रकारत्वात्तज्ञानतादृशिष्टज्ञानस्यावृत्त्यैकत्वात्अन्योन्याश्रयदोषतद्धीजनकमिति विशेषदर्शनमपि अस्मादयमर्थ
बुद्ध्यतदर्थज्ञानमितच्छद्मजन्यावनेष्ठज्ञानविषयश्चेतिज्ञानमपि कथंचित्तद्धि शिष्टज्ञानतत्तत्संस्कारोपस्थित्यादितत्तत्तज्ज्ञानंतदाश्रयेतिविशेष्यादितत्तत्
स्मादितद्धीजनकमित्याकारकज्ञानंतद्वेऽस्तीति वाच्यं तेन देवदत्तादिपदेव्यभिचारोयंचैत्रादिदेमादृतंद्वेष्टुंवासंस्तवादितिनचासंकेतस्य
वस्यापि व्यभिचारः संकेतविनैतज्ज्ञानहेतुत्वस्यानस्थागमात्तेनरू पेणव्यभिचारस्यदोषत्वात्तेनबीजनैकतावच्छेदकत्वादिनावतज्ज्ञान
मप्रवर्त्यमपिसंस्तवेनतेनरूपेणव्यभिचारस्तावतात्र्यन्यथालाघवाव वातारप्रवर्तनादोयदादिर्वप्रवृत्तिर्जातितिव्यभिचारइतिशिष्टज्ञानं
तद्धेतुर्यस्यादयदिवृद्धोंघवानहेतुत्वेनिश्चितिप्रवर्त्यमपिनतथव प्रवृत्तिरस्तदितिकल्पनालाघवंव्यभिचारोवाकाशेब्दादेवत्ता
दिपदेतद्धेतुत्वनिर्णयेप्रवर्त्यमपिनद्धीजनकंतावच्छेदकत्वादिना संकेतंज्ञानादेवतद्धीरस्तदितितत्कल्पनालाघवंतथातिवृद्धोंतदिद
मादृताअन्यथात्रापितत्कल्पनादितिश्रद्दधतश्चित्यादेवदत्तादिपदेयथा तद्धीजनकत्वादिज्ञानेतद्धीजनकत्वावच्छेदकत्वादिप्रकार
कज्ञानमपीत्यवश्यंवक्तव्यं तज्ज्ञानतेतदवच्छेदकतयातन्निर्वाहकसंबंधत्वेनवातत्कल्पनातत्किंवविशेषप्रकाराकंतेज्ञानादेवततो
र्थप्रत्ययःतदिदमादृतश्रद्दधानस्यात्मच्छद्मादर्थमाप्तोबोध्यश्चेतियत्रत्रसंकेतस्तत्रबोधविनातत्तदर्थश्रद्धत्यंश्चेतित्याहुस्तादृशासंकेतज्ञानस्या
प्यनिचारोऽनुपचारेणवृद्धादिपदेव्यवहारालंबनंवाक्यंतदिदमुक्तंलोकिकानामपिस्थिरसंकेतज्ञानेपिवृद्धव्यवहारादर्थज्ञा
नेशब्दजनकत्वमवधार्यात्रशब्दादर्थश्रद्धत्यश्चेतिकिंचिद्वर्मावच्छेदेनशक्तिरूपसंकेतज्ञानादेवशाब्दबोधश्चेतिसिद्धांतश्चेत्याहुस्तेनचसंकेतज्ञान ३३
वेनहेतुत्वंतत्त्वारुनिकसंकेतसाधारणमितिवाच्यं गवादावाशुनिकाश्वादिपदसंकेतस्यापिशक्तित्वापत्तेः कथमन्यथाशास्त्रकार
संकेतितनदीवृद्धादिपदानांप्रातिपदिकसंज्ञानस्यादितिवाच्यं गवादिगव्यादिपदस्याशुनिकसंकेतसत्त्वेनशक्तत्वापत्तेः तथाच
साधुसाधुत्वव्यवहारालब्धः अतएवचैषांस्मारितपदादिवत्तात्पर्यश्रद्धत्यंश्चेतित्यत्रापिपदिकसंज्ञाविरहेपिनरुतिलक्षणयावा
तद्धावनवत्सादिपदेपीश्वरेद्वंसंकेतंसज्ञानादेववार्थप्रत्ययश्चेतिवाक्यात्राकनिकंसंकेताज्ञानेतात्पर्यग्रहाच्चतदुदयात्तत्तज्ज्ञानवेश्वरे
च्छाज्ञानविनापितदुदयाद्विकिंचित्तज्ज्ञानांतरतात्पर्यग्रहत्वेतिनियतपदविषयानगवादिष्वापिनिर्वाहतिनत्वेतत्स्याःसाधारण्यात्तत्वाशुः
निकसंकेतज्ञानादाप्तेयंतायदेर्थधीस्तद्विषयोंघागपितद्धातरि स्याच्चनेतिविषयोंवादितिवाच्यं तद्धितादाप्तादिज्ञायाआशुनिका
संकेतज्ञानमुपजीव्यमितिनतदेवत्वाक्षेप्यात्तत्तस्मात्सांदिपदेस्त्री ताशुनिकंसंकेतज्ञानमेवादिपदेचैतद्धीजनकंज्ञात्वज्ञानवि
ज्ञापकस्यामयीसामान्यायाप्यतांज्ञानमित्यत्वाशुनवगोर वैषांमाणिकेत्वात्तानवतेद्धीजनकंतावच्छेदकंवादिर्वादि
नाश्वेरसंकेतज्ञानमेवंतत्रविज्ञापकसामग्र्यस्त्विति वाच्यात्तेन रूपेणाकोल्यनादितिनैतद्धीजनकत्वंनफलोपधानंवप्रयो
जकंरूपत्वावकिंत्वश्वंरूपयोग्यतांविदत्वावच्छेदकंसंकेतेणवसादि पदेकृतंवादितिवाच्यंतुर्थोपिज्ञानहेतुत्वेमानाभावात्गौरवा।
दनत्वावाशब्दकार्यात्तदेवंचदृष्टगौरवेणशक्तिमात्रेवज्ञाचांतत्तद्विषयत्वेनतथाप्यहेतुत्वादितिसर्वमित्कर्यलक्षणासंकेतज्ञानेपितेद्विषे
यत्वासंबंधत्वादिस्मृतिबोध्यतात्पर्यतिसाक्षादितिशेषःनतुसत्यतिमर्थमव्यावर्त्तकत्वादितित्यत्राद्यलक्षणाचतिलक्षणामंतांतारण
बोध्यणवचालक्षितलक्षणापिलक्षणावंलक्षणावंलक्षचमरपदघटितेपरंपरासंबंधेनद्विरफेदंस्यमधुपार्थोपस्थापकत्व
वात्तत्रकथंसंबंधमात्रस्यैवलक्षणावात्तनवलक्ष्यपदोत्थतरूपस्थितिःद्विरफपदस्यमनिष्यादारात्तिलक्षयायस्यतत्रानंवाय
असंगात्तवाच्यस्यतिवाक्यार्थसंबंधउपयोगित्वियार्थित्वयाउपपत्तिर्नाडांतत्वित्यलिंगादिलक्षणायातदानावावनवनवि

रः शाब्दार्थः सुचिनक्रिवदत्रापिलक्षणाबाधकाभावेनतत्स्वादस्याप्रामाणिकत्वात्तथाचवाक्यार्थदर्शनात्सर्यविषयपरबोधानन्तरम्बाः शे
कातेत्रथतिपदेनतरमादपदानामितिलक्षणिकत्वेननउंसावकर्तयातत्रगउतिसावःदिवंतरमादपदेतिशाब्दबोधानुकूलजेयोपस्थितेरित्य
र्थः।अत्रचकारःस्वरणायइत्यस्यानुलक्षणेतिनउच्चक्रिरपीश्वरेच्छारूपतयाकृतेकोवनवतीरादिसंबंधिनेदोवृक्षदालक्षणायामपिउल्लब
तस्वरादेप्रतियोगिकीरादिसंबंधस्यचरूपतापिनाभावशक्यसंबंधत्वेनाउगमस्यतुल्यत्वात्तेनशक्यसंबंधतास्यसबंधिस्मारकंवं व
नकल्पकंस्वातंतऊंच्यस्मृतेःशाब्दबोधानुकूलत्वधर्ममात्रेकल्पेतननउशक्तिरूपधर्मिकल्पेनमितिनिरस्तईश्वरेच्छायोत्रापिकृतत्वातनवीसी
दृश्यमर्थोबाध्यतस्त्यीकारासाशक्तिरतादृशीवाकृतिसावतिवाच्यगं गापदात्तीरावयबोधसविषयंतयातत्स्यास्तादृशवाक्यात्यातनन्सा
लाक्षिणिकंस्यानउंसावकर्तयांतनर्थात्वमितिवाच्यंअन्योन्य श्रयात्तस्यनउसावकत्वेनोसंसर्गावसम्भिश्यानउसावकत्वमि
तिअत्रकूमःअपनूशेशक्तिंत्रमाउराधिनतादृशेछामात्रेन शक्तिःकिंतुसंबंधिवागनंशार्थेकोतर्थोचतस्यास्वत्वदनंता
रीरादिनासंबंधवकल्पनतऊंन्यस्मृतेःशाब्दबोधानुकूलत्वनो वेतिगोरवंप्रकृतेचकृंतसंबंधस्यातदनुकूलत्वमात्रकेल्पन
मितिकिंचवक्ष्यमाणरीत्याध्याहृतवदितरपदेस्तादृशान्वयबो धापपत्तिर्तस्यास्तादृशान्वयंवाक्षपपत्तिर्तस्यास्वीकारत्वम
कृतम्वकल्पमितिगोरवंयदिवनान्यथानउपस्थितिस्तदाप्रामाणिकृतयागोरवंपरित्यश्शक्तिःस्यादेक्षतणवतदेवाशंक्यनिराक
रातिनवेतिप्रामाणिकत्वमेवाहलक्ष्यावतिशदप्रमाणमितितत्रसंसर्गयविशिष्टकार्थान्वयकमित्यपिबोध्यंअध्याहृतमितिगत
वार्थाध्याहारमतमाश्रित्यावस्कृतःशाब्दाध्याहारपतङपापादकत्वाद्वनाद्रपात्रथालाक्षणिकंसाधारणमितिशाक्त्वेनानिश्चया
त्स्योनउसावकृतयेतरपदैरन्वयाउलत्वशतिनावःतथतिशक्तिप्रयोज्यपदार्थोपस्थितिवेनिर्वाह्ययोजकत्वेनउशक्तिजन्याव्
नश्रनन्यथापिसंघाशाघवेशादितिनावःअथस्मरेकत्वेपक्षेवाक्यप्रतियोग्यस्मारकेतयानिर्व्यापारत्वेनलाक्षणिकेपदेनाउन्नवक

रणमितिरुचितंततशतिश्वरोक्तविमर्थानंतरमित्यर्थोनउविमर्षस्मकथमापक्षासंबंधिदर्शनजन्यास्मृतस्तदनापक्षावातस्मृतपदार्थवि
याउत्तवस्यापिवाग्पतादिज्ञानसत्कारणापयोतदनापक्षेत्वातनवार्थजन्यस्मृतिरन्वयबाधाचकल्पनायोतदयेक्षात
बोधस्यान्वयबोधानगातनवायाग्पतादिघतिसंधानएवतदपेक्षातस्यायोगवजांतत्वात्तदिदमदयोग्पाकांक्षितश्रुतिनवतात्पर्यज्ञानते
उपयोगःतदनगत्वात्सुपगमस्यायस्फुटत्वातातथाचस्मृत्यादिप्रतिसंधानात्मकविमर्षस्मकथंउपयोगश्रुतिविरुद्धतीरप्रतिवक्षति
शक्तिपक्षेतत्रतदर्थतदापक्षायागोरवमितिनावःवाक्यार्थसंबंधएवेतिवक्तुनादपिलक्षणावतिनावःअयंतएवेतितात्पर्यग्राहकयुक्ता
रणादितएवेत्यर्थःअथवतिशक्यसंबंधनोयाग्यस्यान्वयश्रुतिसामा न्यतोनिश्चयेतादृशेषतीरादिज्ञानार्थतदापक्षेत्यर्थःअस्तित्वरुचो
तासावाज्ञावयतिनवेतिश्वकारणादितएवतल्लाभादितिनावः अन्यथेतितथाचान्योन्याश्रयःस्यादितिनावःशक्तिरितितदेवा
यस्योऽस्तिकंवादितिनावःतत्रवंसुनायाग्न्वायोग्पावि यत्रतीरणवतात्पर्यज्ञानंतत्रीवायबोधःस्यातकिंचंप्रक
रणादीनामनउगतत्वयातिस्वदन्यथासिद्धिलावात्तात्पर्य ज्ञानंदेउरितिप्रागेवनिर्णीतमित्यरुचेस्वर्ग्यत्वमंस्कृपगम्या
दृश्यथवेतिलक्षणामवेतिलक्षणांतएवंप्रयोज्यस्यंतीरधीर्नउ तत्रशक्तिरितिकल्प्यंतीत्यर्थःममत्रमशक्तिश्रपन्नंशवंसंबंधशे
त्रमोबोध्यएवंवनलक्षणास्वलशक्तियदादिपदवद्विचिकित्सादिनावेतिशेषःतननपिनरुक्तंसयेदंतिनउतीरंतीत्ययोदवंव्यव
हारोयथासिक्तोनतत्रशक्तिकल्पकोयथातीरंकत्रस्थतीरनीरयोपश्रयोगतात्पर्यवशेनतीरत्वंवदीरात्तत्रवशक्तिकल्पनेतीरश
क्तिर्धीरवत्रमशक्तिविपरीतकल्पनापात्रयदिचलाक्षणयापितात्पर्यनिर्वाहात्तीरशक्तिस्तदानीमपिउल्लंतसैंधातसंर्वस्पनेप्रथ
मंतीरपिवक्ष्यत्रिःकर्षावित्तीरपीतिविनिगमकाभावाद्व्यतरशक्तियदत्रमत्रकल्पेकांक्षाभावाद्कादिपदेवृत्तानोर्थातिवंयंकेति
वेतनएतदुउन्नायेनिवकिंवेत्सादेत्रिमर्थयावृतारातनत्वेवंनीलनीतत्वतायाद्व्योर्नशक्तिःस्यादितत्तत्रादयदाविंतियत्रउनतथाप्रे

त्वत्यवत्प्रायागानिकमवच्छेदकमित्यर्थः। विनिगमकाभावादिति भावः। किंविति। नवत्वद्विरुद्धैकारकज्ञानजनकत्वावच्छेदकावच्छिन्नं
ज्ञानजनकं त्वत्प्रदानत्वादेस्त्वद्विरुद्धत्ववदद्यात्वमपि स्वरूपसत एवशक्यतावच्छेदकतायाः कथमन्यादिपदेनानार्थत्ववदद्यात्वस्य सर्वनानार्थ
व्यापकस्यार्थशब्दस्यधनश्यामत्ववाचकस्यतावदर्थप्रसिद्धानदेनावनानार्थत्वस्थिर्यादिति वाच्यं तस्यैकारार्थगमकतयाधनत्वश्यामत्वैका
रान्त्यप्रसिद्धानञ्जनत्वात्रकादिपदेतथापिनानार्थत्वानुपपत्तेश्चणकार्थसंज्ञत्वेनानार्थकल्पनस्यान्याय्यत्वादिति विभाव्यावश्यकीर्तिता
थावतशक्तिर्वोक्तिकामणतीरस्थीसंज्ञत्वेतत्रापिनशक्तिरितिनाकः अतएवेलादिपदस्यवर्णतएवशक्तिरस्त्वित्यपास्तंतस्यस्वानंत्येणतीरशा
क्तेतयाविशिष्टेशक्यात्तावेनतत्प्रायानवतारात्तत्रवेवमस्तरशा। ष्टादावपिधर्मिणिशक्तिर्नस्यात्तत्रतएवगुणशक्तेर्नीलादिपदस्य
नगुणशक्तित्वंयदिचोक्तंन्यायेननाघवेनविशेषणीभूतशक्तिः सदाभस्तरशब्दस्यापिउल्यापत्तेनैषयोगशास्त्रंयंशक्तिर्नियामकं
भस्तरशब्दस्यवधर्मिणिउल्यत्वत्प्रयोगात्तत्रापिशक्तिरित्य पास्तंनीलादिपदस्यगुणेनिप्रयोगघाबुर्यथशक्तत्वात्तस
मासस्यैतथात्वेप्यशक्तित्वाबलक्षणायावापपात्रोनशक्तिरिति उल्येमितिचित्यंनउतीरशक्तितरतन्त्रविशिष्टशक्तेत्वेगौरा
वाउपलक्षणत्वंस्यादित्येतआहकिंचेतिशक्यतावच्छेदकत्वागौवा दित्याक्तोविशेषणत्वाभावर्स्यादद्यथाशब्दात्तउपस्थितिर्नस्यात्तो
वाचस्तर्वेकागौरवाद्विशेषणमात्रशक्तिरेवास्त्वित्यर्थः शक्यसंबंधावच्छिन्नपदाज्जोबुद्धिप्रकारकाधीनस्यादद्ये
याधानमपिशक्यनस्याद्यानोपस्थित्यर्थंनिमित्तांतरकल्पनागौरवंचागात्रपिउल्यमितिनाकः कथनकल्पायतयादिनोक्तागौरवंबाध
कंप्रतिसंधादितिशेषः यथमंतीरमत्यत्रेस्यत्रवदारावपरीत्यमेवेत्यपिबोध्यं किंविति।तत्रेयंतीरवेनंघटत्वंतज्जोनंतदविशेष्या
यदाउगंगासंबंधितीरवेनतज्ज्ञानंतदातेनापिउकारणतज्ज्ञानसंनवात्तसंबंधिदेशनिष्ठियेनैउकारणसंबंधीज्ञातेसत्प्रकारकसंस्का ३५
राउद्बोध्यतत्प्रकामक्स्मृतिंजनयतिनवगंगासंबंधत्वावछेदेनकथंगंगासंबंधोउनवः स्यादितिवाच्यंघटेनवच्छृतमितिवत्गंगासं

बंधितीरंगंगासंबंधीतिबुद्धिसंनवात्नवत्वनिश्चयविरोधःगंगायाश्चैकत्वकामणलक्षणयावापस्थितःशक्यसंबंधाद्वितीरवर्त्तमानःतस्मारयंतीरवव
ऽत्वकामणगंगासंबंधित्वेउपस्थापयतीतिकिमनुपपन्नंनद्वितीरत्वोपस्थितायैकत्वकल्पनादयःन्यःप्रकारास्त्रिशक्यतावच्छेदकशक्तित्वल
क्षणतावच्छेदकपिलक्षणायानावादितिवदंतिाअत्रब्रूमःएवंहिगात्वादावपिशक्तिर्नकल्पेतत्रैकत्वमेणेवतत्प्रकारकस्मृतिसंनवात्यदित्व
दृक्पेरत्नापितस्मिंवात्वंयंशतितत्रशक्तिस्वदंतीरत्वविशिष्टंतस्मात्तीरत्वंविपरंपरासंबंधात्मिकालक्षणेवनावित्वंगंगासंबंधित्वेपितायेवा
स्त्वितिवाच्यंतत्रतत्संबंधानावात्तदिदंवक्ष्यतितत्संबंधनावादितिनचसंयोगसमवायोवातत्संबंधतंत्रंअद्यगंगायाःसंबंधी
त्वत्रषड्द्यर्थाउपपत्तिरितिवाच्यंगैगांशतथापितदनुपपत्तिरितिर दंडस्यान्नीलोघटइत्यत्रेत्यादावविशिष्टएवलक्षणास्वीकृन्यायात
त्रापिवृत्तित्वयविरोधस्यवज्रलेपत्वापातः किंवनाद्विशिष्टस्याद्य वोंतर्भवेयतीत्यत्रायेतस्यसुदत्वात्एवंवयायोक्तोशक्तिस्व
बोक्तायतांसंबंधेतसंबंधोतसंबंधातरसंनवोल्लक्षणोये वद्धियेनेत्यादियेनगंगाशब्दोप्यत्रैवंतएवंराउद्धरषष्ठी
त्रापिराजसंबंधित्वेनैवंहरेषाउनवस्तस्माद्येतंरूपेणेश्वरत्वं। रंभातंतनिवायेतदनुनेवंश्रुतिसुंकिंउतत्प्रायुक्तेश्वरेण
लक्षणायेवेतिकेचिन्मणिकृन्मतेदृष्टिव्ययविरोधस्यदोषत्वेनोपा स्थितीरनीरयोरद्वयंगंगातीरवेनोउनंवश्यप्राकृतसंबंधविष
यत्वात्संबंधिविषयत्वानियतत्वादित्यर्थः नपरंदृष्टिविषयत्वंनियतमितिशेषः तीरंविषयःनियमोनेतिशेषःनघनीलोघटश्यादावघनीलत्वा
त्यक्त्वेउनवोनस्यात्तत्रनीलसंबंधायद्देणतदनुपस्थितिरितिचेत्। नीलसंबंधित्वेनसामान्यतसंबंधिमात्रोपस्थितियोग्यतावान्नविशे
षलाभात्तत्रगंगायाजलंनीरंघोषश्चस्याध्याहृतेपदात्सामवोक्तंवाक्यशमाप्योपपत्तोकिंलक्षणाकल्पनेनेतिरुचेरुक्त्यायायोक्ता
दृक्सिद्धावलोकितन्यायनादाअपिचतिअत्रयात्यतिअध्याहारादिकल्पनस्यैवन्यायत्वात्। नचेष्टापत्तिःतस्याशास्त्रंकुंठत्वात्अर्थादापन्नस्यो
नयकल्पनमितिगौरवमपिबोध्यं गंगापदत्यागतैत्रादाउपात्तस्यात्रादबोधबहिर्भावोपपत्तिरित्यपिबोध्यशक्तेतिसूत्रेक्तेत्ययः

त्यतश्चादगोरवादितिनस्तऽउपस्थापकत्वव्यापिमंतव्यमित्यादनस्यचेतिश्रविनाशाघटतिश्रन्यथाश्रतिप्रसंगादितिभावःश्रछत्रिणोतिगम
नसमयइतिशब्दनऽउत्रिशब्दनलक्षणावाक्यत्वानवछलत्वस्मृतिहेउरपिछत्रपादतदर्थस्यत्यागात्श्रजहत्स्वार्थत्वाऽउपपात्तःकिंचिकसार्थगं
श्वनलक्षगंटछिन्नापस्थितस्यगमनाकांक्षाविरहिणयानीत्यनेनानन्वयापत्तःश्रत्राऽऊःछत्रपदेवलक्षणाएकसार्थवत्वेमर्वलंदृष्टांतयोक्त्व
सार्थवत्तोयांतीत्यवंतद्वाक्यार्थःश्रजदस्वार्थावाक्तिर्लक्षणेतिवाक्यलक्षणानिष्ठायेणार्थपदस्यइतिपांडुपरवोनिष्ठायेणवेतिगकेसार्थवेवेनछत्र
स्याप्यवयात्तथात्वमतगवन्नाक्यलक्षसाक्षरण्यमर्थपदयुतइत्येकेविचुनर्लक्षणाकिंउश्रत्रत्ययगवेत्याऽऊःश्रतिप्रसंगश्रतिस्मरस्यां
तीरवन्मस्यादावप्यविनाशांवादितिभावैतांत्पर्यग्राहात्त्वमिवेतिसु ग्याथत्रियश्रमसंगिकेशतितदवयाऽउपपत्तिज्ञानतेरामवलात्पता
त्पर्यधीरितिभावःतात्पर्यग्रहस्यसामान्यतंगवशाद्बोधदेउवश्रा यक्तमानिप्रेत्याद्वाश्रक्तवेतितांत्पर्यतितांत्पर्यग्रहपिनंतरछ
पपत्तिज्ञानलिंगग्रहसामग्र्यंकंवादितिसांवृःप्रकरणादिनेति लक्षंकपदेवदितरणदेपितात्पर्यग्रहोवाच्योग्यथाघाषपद
स्यवजलपरत्वगंगापदेनलक्षणास्यादितिभावानउउलक्ष्या त्यनलक्षकपदस्यापिलक्ष्यतात्पर्यग्रहात्तदउपपत्तिरवतर्क
जमित्याहश्रथवेतितथापीतिनउग्रयत्रदिवाद्यदृष्टदस्यवयदिधरेतात त्पर्यज्ञानंनउद्भावशयेत्यस्यसोकूपवेशानपरवेशानंतत्रान्वया
नुपपत्तिज्ञानंविनेवंतात्पर्यउपपत्तिरवतद्बीजमितिक्रमंतवउल्लासवतस्माकेल्यंकंस्यानउगेमोनंदोषईक्रमंतयोर्लक्षणावृत्तिवो
कल्यकवाविरोधःनान्वयाउपतरपितकेल्यंकंवादश्यतद्बीजवेनामनवछत्रावंयाद्यंउविधायिनयाश्रन्वयाउपपत्तिज्ञानंलक्षा
न्वयाबाधादउरित्यवतद्बीजत्वमितिवाक्यंलक्ष्यतात्पर्यग्रहगवतस्योपकीणत्वात्तात्रश्रतएवत्रादादितातद्धिनिवपयत्रलक्ष्यतात्पर्यग्र
दस्तत्रापितदन्वयाबोधस्तउनवस्मिकेःतथावंमनिवारेपिनवतदउपपात्तस्तथात्रादउवेयत्रोत्तरोयोग्यवेतत्रकदाचिल्लक्ष्यान्वया ३५
पिस्मादितिवाच्यतात्पर्यग्रहात्तश्रादवयकगपछक्यायान्वयाबाधस्यष्टवात्ततस्मात्सुख्यार्थान्वयउपपात्तसुख्यार्थान्वयबोधप्रतिबंध

कत्वंनउलक्ष्यान्वयाबाधएवंचप्रवोक्तविमर्षस्यापिलक्षपदतात्पर्यग्रहणवापायागःनचप्रवोक्तोलोकविकवाक्यात्तादिज्ञानंतदिलक्षणेवृत्तिवकल्प
नएवोपयुक्तंतच्चनान्वयाबाधगमितिकंयतदापक्षातदनापक्षायोचानामवाक्यपिलक्षणेस्यांतत्रस्यापितात्पर्यग्रहोपक्षीणत्वात्स्फुरणमयत्रा
नाहवाक्येपिनेत्रदृश्यत्रापिस्मापिसास्यादिष्टापत्तोसिद्धांतविरोधश्रतिवाक्यंश्रन्वयव्यतिरेकांस्यातस्यापिलाक्षणिकार्थांउनवदेउत्वान्नदव
छेदकत्वंवृत्तिविद्यक्षिःपरिवृतनीयमितितटस्थःशंकतेनवितियद्यप्यनउभावकत्वरूपाकांक्षातत्रापिश्रन्यथावक्त्रिनासिंचतीत्यत्रासकल्प
ड्याकांक्षात्वेननिरकांक्षत्वंनिवानन्वयायोग्यतायाश्रनंगत्वात्पात्रःतत्वाप्यस्फुरणमादतथापीतिश्रवैपपत्तिरवेतियद्यप्यन्वयाताल्पर्याः
उपपत्स्फुपजीव्यतयान्वयाउपपत्तिरवबीजंतथानउपजीव्यतया तदायाग्यत्वंमेवबीजमस्तंतथापियत्रायाग्यतांयदेपितात्पर्यग्रहो
स्मुख्यार्थान्वयस्यसमाक्षरण्यादितउक्तंतदिदमादतेस्याशति यद्यपिसुंबंधिदर्शनस्यतत्रस्मबंधत्वेनतत्स्मारकत्वंकल्पातेगो
रवात्श्रनउगमात्वकिंउसामान्यतस्तयाचशक्यसंबंधेना पित्स्मारकत्वंकुसमेवतथापिसामाधिस्योक्तयादृगगा
पदादितिगोरवात्श्रनउप्रकृतिप्रतिपांद्यत्वापक्षयान्वयस्य तिपादनेउयेद्वितत्वस्यउरुधादित्यर्थःयद्यप्यतिप्रसंगेनि
यादृश्यातस्मतियाद्यत्वंविवक्षणीयंसेयाचदृत्तित्वविवेचनेगोर वंउल्यतयापिवेक्षितात्पर्यकिमूलोक्तीतिवाक्येभ्रमपादातरवि
नक्तयर्थस्यवक्यावनन्वयापत्तिरितिदूषणबोध्यश्तरपदार्थरितिनवस्वशक्यिउतत्वात्पक्षयाश्रोपक्षाप्याउलत्वग्रामवेसंसाग्यातान
द्यतएवस्वशक्याश्रयाउनवश्स्मादिदंवतरमपिदृश्यमितिवाच्यंतथासुत्पेतिप्रसंगात्तनवदृस्मारिप्रत्यक्षवंततस्मादिशाद्बोधउरु
लयदार्थापस्थितिगस्तदेउक्तंवैवयदिदृत्तिनिबंधनतदाद्योग्याश्रयशक्तिगंवाच्यंतथाचप्रयोगापस्थितत्वाऽउपजीव्यत्वा
त्वस्वशक्याश्रयाउनावकत्वमवपदानाऽउसकिंवशक्तेरीश्वरानिधायस्यपदार्थांतरस्यवानान्वयानाउनवप्रयोजकंव्यभिचार
तकिंवउनवजनकतावछेदकान्वयनज्ञानंतथाचशक्तिविनाउनावकत्वमवछेदकत्वंविनाऽउनकत्वमितिपर्यवस्यतितथाचमा

तनत्वकस्मिन्वाक्यान्तरिरुत्यर्थवक्तव्यायाउपपत्त्यणकावाकगायकावेनत्वतत्रविशेषलक्षणानस्यादित्यर्थः। अत्रकुल्यवकृतिकृविस्पाद्यन्तद्यपिप्र
साद्यादित्यर्थः अत्रवदतीतियोयिकाश्रुतिग्राह्यलक्षणिकौर्यस्पतिसुख्याद्यङ्गोपपत्तिप्रसंधानाद्यापूर्वयाविलंबादितिनाकानमुलक्षणीये
तात्पर्यग्राहकवयवोर्थवतदनावाक्षीमग्रीविकल्पमित्यतआदलक्षणीयश्रुतिलावेतिनहिद्याद्यलक्षणाकिंउतात्पर्यउपपाद्यवृतत्रेचष्टापशि
त्यर्थः। नउरुत्यर्थस्मृतिरर्थप्रतिबंधकंसामान्यतस्मृतावलाघवादित्यदाघतिप्रतिबंधकत्वेमानानावादितिसाद्यादेविराधिर्नोज्ञनकज्ञान
विशेषकंज्ञानंस्यर्थप्रतिबंधकंधीतत्तद्वयंबोधतज्ज्ञानिनावयबोधत्वेननिराकाङ्क्षतयात्मयात्वमितिज्ञानवत्त्वमितीचसिद्धेःफलंबलेनयतिबंध
कत्वरुढेर्यागापदाविहितप्रतिपादंसंगमयेन्नाहेतस्मादितिप्रकारात रणंरुढिमविकालक्षणांसमर्पादयन्नुपसंहरतितस्मादितिरुत्यर्थ
यहंसंवैविद्वरुषज्ञानवंप्रवृद्दीतसंबंधतावच्छेदकंप्रकारकमि त्यत्राधेयप्रोज्ञाद्दणमित्यत्रापिरुत्यर्थसंबधिनितात्पर्यग्रहोदव
लक्षणेतिबाधनइतिअन्यथारुंकुलनाप्यत्यजन्मशतिश्रुतेः विद्याप्रयुक्तेनेयनैलक्षणादिनाश्रुत्यपरत्वंस्वेदितिनावः
श्रावादोनुश्रुदीनांविद्याप्रयुक्तिकल्पनेनश्रमंत्रस्यनुशृश्रुस्थेतिवि ज्ञापकंतरितिध्यर्थफलेसुखेतिविद्वस्यविशेषपरत्वात्अतग
वेतिऋतुविशेषज्योतिष्टोमविकृतिरुनेतिषष्ठचनीयेचंपक्रतोज्ये तिष्टोमेतंज्ञातेनदीक्षेयतीक्षितोनगावोदक्षिणाश्वेनैश्रुतास्त्रा
मानुशकृद्विजःकिंतुसमुदायेनसंप्रदानमकदाज्ञानवितिज्ञास्यपरविदत्तंमत्वमितिसेसुदायेदानेदियमुद्दिश्यस्वत्वपरित्या
गस्तत्स्वीकारेणनिर्वर्तनहिचित्रमुद्दिश्यत्यागेमित्रस्वीकारेणदाननिर्वाहःस्वीकारश्चज्ञानविशेषोनचसमुदायेमुद्दिश्यएकेसमु
दायस्यस्वीकारःसंभवतिज्ञानंस्यात्सकनिपृत्वेनसमुदोयेवृत्तंतावत्तत्तथाचिकदेशंसंसेप्रदानंतावांव्यांसावसमस्तस्त्रक्रनेत्वादिति
समाज्ञाकंल्पनयाप्रसक्तासमोज्ञातावासंभवतिपोडशसुपरुक्त्वोनागंकल्पनयागोवत्तुष्टयंस्याद्दतत्वात्सर्वेषामविशिष्टमुख्यादि
तीयास्तुतदर्थिनःदृतीयनरतीयास्तुचतुर्थस्यैवपादिनश्रीत्यादर्शमुख्यानोमधुसुपरुतीनांवतुर्थीमर्थिनागतरोधादृष्टत्वात्रिज्ञोसु

दित्यत्र क्रो धेनामश्रत्यागादित्यत्रिधानादित्तिरावबक्त्रीहेरितिविग्रहात्रागेरयोस्त्रित्यादिसूत्रेनविग्रहःसमानस्यमानपदेनार्थकथनस्यविग्रहात्
दत्रसूत्रेसमस्यमानयत्पदंनाप्यर्थकथनादितिरावःवक्त्रातविग्रहसंबंधिनियमतोग्राह्यपस्थितोमानाभावादन्यपदार्थलक्षणेकत्रैव्य
वापष्ठीतत्पुरुषेपिसतिनस्यानर्थक्यंतविग्रहेतिरूपकरणेकार्यस्यावयवपदमादायावयवीधेनुस्तिपदार्थसंबंधिविग्रहवत्तस्यापिनिय
मतोग्रहेपस्थितेःप्रक्रांततियद्यप्येवंचित्रागार्यास्त्यर्थकथनेवाक्यएवकथंयत्पदार्थविग्रहमाश्रितत्रतमानयेत्यस्यहारात्तथाप्रक्रि
तेवत्यस्यहविग्रहादितिरावःपदलक्षणाश्रयेणैवैवंवाक्यलक्षणांचव्यवस्थापयतिनवेतिकर्तव्येतिसंबंधुपस्थितिहेतुंचित्रगवीपस्थितावु
क्तेलक्षणादित्यत्रगोपदमात्रस्यैतित्यर्थःचित्रंपदस्यैव णमात्रंवाचित्रमाश्रित्यैवपरंपरयाचित्रेतित्रयंवान्युपगंमावा
दोक्तंवेत्युपक्रमात्रवेक्षंतेःसहितसंबंधतोपस्थापकत्वाद्गो पदएवलक्षणाश्रएवतत्रविग्रहवाक्यंणमात्रंकथंपरिहरतिनचैव
मितिएवंचसर्वनामेपदेहयेनवेक्षंत्रीहावपिलक्षणंवनवा सर्वनाम्निवेतलक्षणाहितिरिक्तलक्षणांयाग्रवतथानिय
मात्रश्रएवतत्सूत्रएवश्म्यादौषष्ठीतत्पुरुषपिलक्षणोवति वदंतिगोपदेतित्रंचतांत्यर्थंग्रहिकतयागोपदावयवर्थ्य
मितिनावःचित्रगावेतिलक्षितार्थस्यलक्षकंतयालक्षितलक्षणेतिनावःवक्तोलक्ष्यचित्रगेघटितपरंपरासंबंधेनचित्रा
दिपदस्यैवतल्लक्षकवैलक्षणायापदमर्मवात्रएकतिगोपदादितिनावानवपरंपरासंबंधेनतदुपस्थापकत्वंसंभवादेकवैलक्ष
णस्त्रितिवाचांसाक्षात्संबंधेनागोपदस्यतदुपस्थापकत्वेलाघवादित्यक्तंवात्रश्रन्यपदार्थस्यैवसंबंधितावछेदकतयात्रव
लानतत्रचामित्रचित्रवादिनवस्तानंतीरत्रादिवत्तत्रित्रगोसंबंधित्वेनवावागीतीरत्रवत्तश्रसंबंधेयंनात्रवंचित्रयुमानायत्पदावच्यवा
लक्षकपदात्रित्रवादयत्पादरपिकार्यत्रियानस्यादित्यत्रत्रश्रन्त्रवादयइतिश्रजहत्स्वार्थायामवतथेतिनावःक्रियावा
चित्रतिश्रत्रवलक्षकसंबंधस्यैवलक्षणावछेदकतयाक्रियावाचित्रादिकामवत्रश्रकसंबंधःश्रादिपदात्रवलंबकोभवित्रि

नार्थःसंबंधस्तदवस्थत्रित्रादिपरिग्रहः।संप्रदायश्चैत्सत्रश्रासाद्यनंतद्वीजंतुलंबकर्णमानयेत्यादायद्यजहत्स्वार्थलक्षणातदोभयसा
धारणानाकरूपणलंबकर्णस्यापत्रायतस्यापिविग्रहाप्यत्रानवायःस्यात्तत्रचैतन्नवेष्टापत्तिःश्रउभयविरोधात्ततयाचात्रापिजहत्स्वा
र्थेवविशेष्यावनविधयात्रयेश्रार्थस्यागतिर्विशेषणत्वेनापिश्रार्थस्यविधयात्रयश्रतिरुपकरणसंविज्ञानोक्तिलुबकर्मसंबंधेवचित्रगा
संबंधित्वेनोपस्थितावपिश्रार्थस्यापलक्षणतयाविधयानत्वीयनातऊर्ध्वंविज्ञानोक्तिसत्रनिवंनिकर्तुंविशेष्यंतयाविशेषण
यावाश्रार्थत्रियादेवाजहत्स्वार्थत्यागऊः॥श्रत्राऊरितिवियाकरणश्रतिशेषःयोगार्थस्तांनार्थमाश्रश्रनश्रमितिन्यंतंश्रतिसंबंधित्वं
शक्तिनचित्रंवादिनेतिशेषःश्रन्यथाश्रन्यपदार्थस्यैवत्रार्थस्यसमुदा यस्यावयंवाश्रलक्षणास्यादित्यर्थउत्तरयसिद्धावयवार्थतऊर्ध्वं
र्थंकंश्रन्यथात्यत्रतदनरूपणमादेवतदेनापत्तिरित्यपिपरोक्षं याहितिश्रव्यर्थंवार्थतिनचैवंचित्रयुमानायत्पदावच्यवा
र्थस्यागतऊर्ध्वंतऊर्ध्वंविनागोर्नस्यादितिवांध्यविधेया। त्रयेविशेषणंवोपलक्षणत्वास्यामेवंतऊपपत्तारितिना
वःनत्रनत्यलम्पतयानरूढिरितित्रत्रादृतघाहीतिनाश्रक्रस्य। तियद्यपिसंबंधस्यापित्रावयेतांत्यर्थोनियंमतएवलक्ष्यो
पितात्पर्यत्रियावोक्तनियतत्वात्पर्यस्यशक्तिनिर्वाहकत्वेनोक्तया सिश्रत्रित्रवत्तथात्रकल्पनेनिरूढलक्षणानिर्वाहत्रैकल्यमिति
कल्पतघाद्यापतनश्रदंश्रतएवतत्रैवाश्रक्रयुक्तवरंवश्रतिश्रष्टापत्तिमाश्रंकतेश्रथेतिश्रन्यपदार्थश्रतिस्पोलीषाश्रत्तिजःप्रवरं
नीत्यादिनात्रस्त्रीषस्यान्यपदार्थस्यप्रत्ययेनविधेयंवात्रावादितिनावःतात्पर्याधीनत्वेनविधेयंवात्रावादितिनावःबक्त्रीदोपजननेपचेमाश्रस्यादाव
क्रक्रसामानाधिकरण्याउपपत्त्यान्यपदार्थत्रियेतांत्पर्यमस्यवविधेयतयाचरंनतत्रेतात्पर्यमित्यवाक्यकर्वलेतिश्रत्रोक्तो
र्थःसपाकर्मसंबंधस्यलक्षणात्रादितिनावःशक्तिमितिसमुदायशक्तिर्विनापिश्रवयवलक्षणयवतात्पर्यनिर्वाहादित्यर्थःत्व

ऊत्रीद्वावितिद्वयावयवतात्पर्यनिर्वाह्यत्वसमुदायशक्तिरितिसावः। अस्मदादिसमुदायतात्पर्यनिर्वाह्यशक्तिरितिशंकतेअथेतिश्चन
न्यूनस्यद्वात्रशक्तिरित्याहअस्त्रिति नियतात्पर्यतशक्तिर्यत्रनानालक्षणिकोदर्वाक्वृद्धकालीत्यादावयवद्वालाक्षणिकेव्यभिचा
रादितिनावःप्रामाणिकेनतदेर्घामात्रपरतयालक्षणायाप्रकर्षेपमानत्वनिरूढलक्षणिकत्वेअतएवविरूढलक्षणाशक्तिरुत्थितिवदंति
नन्वेवंकोशंतीत्यत्रलक्षणायालिंगयादकत्वाद्यनिवारइत्यरुवेराद्यालिंगतिइत्यादिव्यभिचारानवकाशेत्रिणामंवाइत्यनघाहवज्रद्वी
देव्यभिधेतिततथाचवज्रद्वीद्वावंयनियमइत्यर्थःसमानाधिकरणस्थेतिणतद्वामत्रस्थेत्याःद्वानित्यत्रव्यभिचारवारणायामत्रःपंचतीत्यत्र
तद्वारणायसमानत्वेनशक्तिकस्थेतिसुक्तिडाश्चसमानत्वमित्यर्थः। नचकर्तुरवाच्यतयातत्रसमानाधिकरण्यमवानतिवाच्यंसमान
संख्याविधायकत्रिशक्तिप्रकृतित्वस्यतत्रापिसत्त्वात्रसंख्यवतश्चिस वात्तनउविशेषणेविनशक्तिःसाधुत्वार्थंविनानशक्त्यर्थकात्व
नवानतथात्वमितिवेतन्नशक्तिधानस्यविज्ञादिलक्ष्यार्थति रिक्तस्यनिषेधमर्थपरत्वान्नोतातरत्वोक्तेअतएववद्वेति
एकसंख्यावाविद्वामेत्यविज्ञादृसामानाधिकरण्यमितिअर्थयो जुकर्तुनिरस्पतिस्त्रेतिअजहदितिथाचलिंगनियमेत्रा
सनात्तावेसनीतिमत्वनियमविशेषणमितीतिनावःनचक्त्रियु प्यदेपिगोपदमजहल्लिंगमितिवींच्यविशेष्यंतद्वनसमु
दायस्यवतत्यद्वात्तविशेषणेतिताद्दशविशेषणविशेष्यपदेस्त्रीत्वाभावेत्यर्थः। नचितिंतपरोक्तनियमव्यभिचारमित्याह
गुरुत्वेतिविशेषणानामितिविशेषणेपस्थापकानांविशेषपदलिंगत्वादित्यर्थः। नचितिंतथाचेर्मभाषिलिंगंउक्षासेनानाढे स
तीतिविशेषणमितिनावःतस्येतिउक्तन्यायेसिद्धमनुवदंतेकोन्वेननवतहतयतदनुशासनसामर्थ्यनमित्यर्थः। नन्वेतदेवह न
त्यतश्चादतत्सुरुषइतिनवुकर्मधारयस्यापितत्सुरुषतयातत्राधारणेनलक्षणोपपादनमसुकमित्यतः। विज्ञानंदिनंजुरुषस्त्या
दावितिषष्ठ्यर्थसंबंधइतिसंबंधिनीत्यर्थः। अत्रव्याप्तिपादिकयारत्नेदंवयबोधएवसामर्थ्यंनावादितिः। अतएववीलोघट्इत्या
त्रानेदोषवारायैवंसमवायेविस्पवयणिसंबंधेसंत्वादितिव देतिततश्चित्यवदोनेत्यत्रोप्तिपादिकयारत्नेदनाप्यन्वयदाशनिन
तथावउनियमानत्यश्चितत्रावादोषदेतिन्नेवंकल्पत्तिरितित दितरत्रतथानियमइतिमत्वसतदासमासपित्तिन्नेवसुत्पत्ति
रितितदितरत्रतथानियमइतिउक्तो। किंचिवंराजेसंबंधीउ रूपइतिवियदेवंकीस्यात्तनुराजःसुरूपइतिसमानार्थो
कर्मधारयंवापात्रेषष्ठीसमासोवेदीपात्रदेसंबंधयालदर्थतियाग ध्वरयंवापात्रेषष्ठीसमासोवेदीपात्रदेसंबंधयालदर्थतियाग
फलसंबंधायानकर्मधारयइतिवाचंतीलोत्पिलदलमित्यादीतदेनाव रूपात्रःनीलेपदस्योपचारिकंवातत्समासंबंधएवलक्षणाराज
संबंधसुरूपयोश्चधर्मधर्मिनावेणवाबयइतिएकंकेवलसमानवषष्ठ्यार्थस्यैलक्षणयानामार्थपरत्वसेदवाप्यत्वयोनिस्यात्विलक्ष्य
र्षपक्षोसादनंनामार्थीयारत्नइतिवक्ष्यमाणेकल्पत्तिविरोधादितिवाचैनस्यविरुक्ष्यघातिरिक्तेनामान्यस्यापरत्वातएवोक्तरीत्याए
जपदार्थस्यापिनानेमतोवियदसमानार्थवृत्तिक्येविरोधनेतवापित्रयमितिहृषणेमनवकाशोबोध्योदीतियत्रतत्संबंधितांत्पर्यग्र
दस्त्रात्रवषष्ठ्यर्थलक्षणाद्यत्रत्रकर्मधारयादानदावयधीरितिनावःविशेष्यंवतिनामार्थघारावतिनावःनवसेदानतिव्यर्थ।
नीलोघदइत्यादोव्याप्तिवारवारकत्वातविशेषणविनाकःसाधुःसाधुत्वात्तन्निरूपणेविनाकःसाधुःसाधुत्वात्तत्स्यात्रतिषेधार्थकत्वो

कृणास्यात्तनवपरंपरासंबंधेकेवलकृणाअन्यपदार्थसंबंधिनिवजत्रीदरुवाससत्तावातत्तस्माद्वजत्रीदोशक्तिरवतिवेतवज्त्री
दिलक्षणयात्रित्वसत्पदस्याद्यपदस्याद्यपदार्थपरत्वतसंबंधिपरंपरासंबंधेनतत्सुरुषलक्षणायाचलक्षणाद्वयादेवत्यापदस्येम
वोक्षपयेत्रेःसुगपद्वृत्तिव्यविरोधस्यमणिकुन्मातलावादितिनतुतत्सुरुषस्त्रलेसमासत्वेनवशक्तिकल्पनाविजत्रीद वपिशक्तिरि
त्यतश्चादतत्सुरुषइतिनतुकर्मधारयस्यापितत्सुरुषतयातत्राधारणेनलक्षणोपपादनमसुकमित्यतः। विज्ञानंदिनंजुरुषस्त्या
दावितिषष्ठ्यर्थसंबंधइतिसंबंधिनीत्यर्थः। अत्रव्याप्तिपादिकयारत्नेदंवयबोधएवसामर्थ्यंनावादितिः। अतएववीलोघट्इत्या
त्रानेदोषवारायैवंसमवायेविस्पवयणिसंबंधेसंत्वादितिव देतिततश्चित्यवदोनेत्यत्रोप्तिपादिकयारत्नेदनाप्यन्वयदाशनिन
तथावउनियमानत्यश्चितत्रावादोषदेतिन्नेवंकल्पत्तिरितित दितरत्रतथानियमइतिमत्वसतदासमासपित्तिन्नेवसुत्पत्ति
रितितदितरत्रतथानियमइतिउक्तो। किंचिवंराजेसंबंधीउ रूपइतिवियदेवंकीस्यात्तनुराजःसुरूपइतिसमानार्थो
कर्मधारयंवापात्रेषष्ठीसमासोवेदीपात्रदेसंबंधयालदर्थतियाग ध्वरयंवापात्रेषष्ठीसमासोवेदीपात्रदेसंबंधयालदर्थतियाग
फलसंबंधायानकर्मधारयइतिवाचंतीलोत्पिलदलमित्यादीतदेनाव रूपात्रःनीलेपदस्योपचारिकंवातत्समासंबंधएवलक्षणाराज
संबंधसुरूपयोश्चधर्मधर्मिनावेणवाबयइतिएकंकेवलसमानवषष्ठ्यार्थस्यैलक्षणयानामार्थपरत्वसेदवाप्यत्वयोनिस्यात्विलक्ष्य
र्षपक्षोसादनंनामार्थीयारत्नइतिवक्ष्यमाणेकल्पत्तिविरोधादितिवाचैनस्यविरुक्ष्यघातिरिक्तेनामान्यस्यापरत्वातएवोक्तरीत्याए
जपदार्थस्यापिनानेमतोवियदसमानार्थवृत्तिक्येविरोधनेतवापित्रयमितिहृषणेमनवकाशोबोध्योदीतियत्रतत्संबंधितांत्पर्यग्र
दस्त्रात्रवषष्ठ्यर्थलक्षणाद्यत्रत्रकर्मधारयादानदावयधीरितिनावःविशेष्यंवतिनामार्थघारावतिनावःनवसेदानतिव्यर्थ।
नीलोघदइत्यादोव्याप्तिवारवारकत्वातविशेषणविनाकःसाधुःसाधुत्वात्तन्निरूपणेविनाकःसाधुःसाधुत्वात्तत्स्यात्रतिषेधार्थकत्वो

स्येकदेशिमतवात्तत्र्यानीलघटइत्यादौकर्मधारयेवियदसमानार्थकतयाविनलक्षणापत्तेर्निषादाधिकरणेविरोधापत्तेश्चवं
वकर्मधारयपित्यत्तिवारवारकुवनदितिप्रयंनावमपिच्छतालघटानाक्षीत्यादौव्यत्तिवारसमर्थकष्टग्रंलक्षणास्फुपगमात्तनवाव्ययानि
यानातिरिक्तस्त्वंलेउक्तंक्तप्रत्तिरितिवाच्यं।अघटइत्यादिसंबंधलक्षणासावश्यंमागादितिचेन्नघटोनास्तिघटोनष्टइत्यादौविनलक्ष्यार्थसं
स्त्यात्तव्ययस्माउनाविकत्वेनतीरोरावाक्यक्तप्रत्तरघत्वत्तिअत्यवतत्रेविनक्तिप्रयोगासाधुरवेत्यतपासंतेष्यावतत्रान्वयप्रकारक
तयेवसंबंधोनासतघटस्यनेलेत्यादिनश्योगासाधुत्वात्तनविवतक्तनिमित्यादौव्यत्तिवारःसंवनास्तिलक्षणाविरहादितिवाअंतत्रा
पितस्यान्वेवस्त्वापितंत्रात्तनत्तसंबंधस्यतत्सदृशक्यतयानतत्रेला। ङैणेतिवाक्यशक्यसंबंधस्यतत्रार्प्तनपायादितिदिक्तअन्वयप्र
कारकतयेतिलिङ्तरत्ववत्प्रकारातरोपस्थितास्पेवान्वयेप्रति योगितयेत्यर्थःनउतदउपस्थितिनतित्रतात्पर्यायरहनतत्रेल्
क्षणापिर्नस्पात्तिदितितउपस्थितिरावश्यकीकिंवघटोने वाच्यंरूपतयोतज्ञानमस्त्वित्यर्थस्त्वाहशाक्षादितिनवत
त्प्रकारकोउनुवोसिद्धेइतिवाच्यंवियदउल्यंप्रकारकज्ञान ज्ञनकत्वात्तविनत्रयेयोपस्थितिर्विनाभिदनान्वयेव्यत्तित्व
विरोधात्तनदृष्टेपदातिउत्रउत्रस्पशक्यत्वउत्रस्पावछेदकत्वमि त्यर्थःवियदाश्रयवणदितिनवदाश्रयेपत्तेपीदंवस्तुसंविना
केनियतोपस्थितिःस्यादितिवाच्यतत्रक्रियाकर्मतावेनान्वयस्यविनक्रियाविनाकाक्षोविरहेणापपत्तेःघटःकर्मत्वमित्यात्रवस्त्वस्त्वमा
सनविनक्रियंतारणास्पाकांक्षादर्शनान्नलाघवेनलक्षणाकल्पनातत्तद्दिसुक्तंअग्निकरणीकोदनकर्मतापाकविषयकइष्टि
रिष्टसाधनमितित्रवाक्यमितियदिवदिवाहिनक्रियापस्थितिःतत्रसमासशक्तिरूपवलक्षणाविरहेपिनलक्षतिरित्यपिवदंतिकर्थं
नपरमितिनवसमानार्थकत्वेत्तारापस्थितावपारापस्थितिनियमशक्तिलाघवंचन्यंयापन्नाशस्मृतसाध्यक्षाद्यवहितियदाबबोधको ध३
नसमासइत्यपिकल्पतितिबोध्यंथवियदस्पतिसमासससमानार्थकसमस्यमानानपदमात्रस्यत्यर्थः।श्रीवेत्फपलंक्षणः

वित्तायगोःसंबंधोऽत्यत्रादिकमपिनवियदइतिबोध्यंतथावियदसाधुत्वासाधुत्वरूपत्वेनित्यत्वनित्यत्वविरागःनउल्याधर्मेनउल्यइतिनिमित्तिकत्व
वाक्यशक्यतावेननदसावात्किंउल्यंनिपादेकत्वलक्षणायामपिउल्यमित्यरुचेरादावावकस्यावतिअत्यायतिअत्रावकस्याप्यउसामनुइत्या
र्थःगंगायामितिगंगायामितिप्रत्ययस्यघनुसामान्यनाप्यनदउशासनादर्घत्रिघाकस्तोविनाप्यउशासनमित्यरुचेराहकिंवेतिआतिपदंकेतिगंगा
पदवृत्तेरित्यर्थःअतएवत्यस्परामर्शणीयमादअत्रावकास्पतिरामदीवादीनांगंगानद्यादिपदेश्वेत्रेणादोर्ध्वविवावकत्वमवुनयोरित्यर्थःअत
एवेत्यस्परामर्शणीयमादअत्रावकास्पतिरामदीवादीनांगंगानद्यव्याकरणुस्यवावकमात्रेउशासकवोनांवादेवेत्यर्थःअन्यथेतियद्यपिस्वादिश
त्रिणस्वादिमात्रेविवक्षतेनत्वकर्त्रादावेकंवचनादिकंनथापितोएक वचनद्विवचनेत्यादिसूत्रेणत्रयर्थसंज्ञाविधानान्नेहोक्तेनाथयर्थज्ञकिमि
त्यध्यर्थविनाक्रोसुलंपविनक्रोतत्यासंत्यनिष्टाप्रात्तरितिसावः स्यापाथःकलिकायीआपइतिश्रयोगेउपपत्तिर्नचावयवमादाय
तत्रबज्ञवाव्ययइतिवाच्यंएकस्मिन्याथःपरमाणोतथाप्र गतःदारादित्यत्रागतेश्चनवतत्रापितरूपादिकमादायव
ऊववनस्पश्रयोगसाधुत्वातत्रत्रायःतस्पत्रकृत्यर्थत्रानावात् नवघकृतिलक्षणोयेवृतउपपत्तितथासत्यनेदत्रत्यर्थतापतोउ
नयसाधारणरूपानावादितिमिश्रास्तत्रबज्ञवचनस्पश्रयोगसाधुत्व रतत्रतएवघमाणोपायेवघमानेवरणःनविनाजरितिकेचिन्तरयो
गइतीत्यादावप्येवमस्तिप्रयोगसाधुत्वापात्तोलक्षणानस्यात्तथाचविनक्रोलक्षणानेतिनियमःविरुद्धगंइत्याजःतृतीयार्थत्रयोतिन
उरथेनगम्यतइत्यादिव्यभिचारःस्यागतीत्यत्रकर्तृवशक्तायातृतीयायाव्यापारलक्षणायाघमायोगादितिवृत्तंघकृतुलक्षणायेवो
पपात्तेतत्रापिलक्षणाविरहादित्याजःवंस्कातावित्यक्रोनलक्षणेत्यत्रउशासनाविरुद्धार्थपर्यंपरत्वंप्रकृतेत्वकंटकरणयोस्तृतीयेत्यादो
कर्तृपदस्यक्रियाउरुलव्यापारस्तागिपरतयानाउशासनविरोधःनचिवसतुयसाधारणशक्तोलक्षणावस्यादिपिवर्व्यंअउशासनार
स्योतयत्रसाधुत्वमात्रबोधकवातत्रशक्तिश्चलाघवानन्यलभ्यवादिकल्पनेनकर्तृमणवकर्तृनावणवयंतुयत्रप्रयोगाहरणेतिविशेषेवना

उच्चासनतत्रतत्पर्यायवज्जलमितिवज्जलपदंएतानसमर्थनीयमितिकेचित्तुयद्यउच्चासनतात्रियमस्तत्रत्रयेयोगबलाद्यत्रकचर्थविशेषक
योरित्यादिदृष्टप्रयोजनकर्तव्यादिवावकवामवस्तुत्रार्थस्तत्रतत्रलक्षणावाध्यस्यात्रुसामान्यतस्तत्रतत्रउच्चासनविराधोयत्रत्रयोःनवितिअन्यथा
समासःसाधुरसाधुस्तितिस्तुत्रार्थविरोधःस्यादितिनावःराजसैवविडरपयोरित्यत्रराजसबंधीत्येवव्यवहारेणराजसबंधडरपयोरि
त्यत्रतात्पर्यविशेषणविनाकिंसाधुत्वार्थमितिमनसाश्रित्यनामार्थयाविनाकिंविनाव्ययेईतदर्थयतिनीलमितियंत्रापिविशेषणविनाकिंरु
त्रात्रयेविशेषणविशेष्यपदोसामवांडनाव्येतंतस्यार्थोसाधुत्वार्थंवात्पक्षेतवविनाकिंविनापिसमासाउच्चासुनवतादव्ययाउत्तवस
क्तघांउत्तासिमवास्त्रिंत्यर्थःनीलस्येतितर्थातनीलमात्रस्यका मंत्रिनाव्ययोनायनांव्ययस्यवितात्किंनिवाव्यतानियमस्यादितिना
वःउपस्थितिरउनावःलाक्षणिकस्यानउनावकतयाशक्तिरस्यउ रूपपदस्यवविशिष्टार्थनावकत्वादितिनावःपरमतेनापिसंगम
यतियदिवेतिराजसबंधीतिराजसंबंधस्यार्थःनचसंबंधश्च ानयनांद्याव्ययविरोधःनीलघटमित्यादौपरंपरयानीलंत
दव्ययवडपपत्तेसमासादितिप्रकृतार्थाव्ययंकर्त्यतिःसमा सातिरिक्तेविषयेतिनावःनवनात्रशक्तिकल्पनवेदनंतकस्य
त्रितरकल्पनउल्यथादिचेसमासएवसमासोवनसामान्यतएव तत्कल्पनंतथापिकल्प्यमित्यरुचेरादरघतिनचापकर्तमर्थविप्रली
त्यादोरूर्वपदप्रधानव्यनिवारःतत्रापिसुनिधानादीनादउशासनिकसंनिधेर्विवक्षितवाचतयाचवयेत्यादानंतरमउशिष्टानेता
त्यदाद्यनुतेसार्थंवाधयेनीत्यर्थःपर्यवस्यतिसमासचसंमस्पतरामवांउशासनमतासतउनुतासर्वस्यार्थबोधयतितवरूपोत्ति
रपदस्योर्णतादिकोमवविनिगमेकमितिनविःबलंत्रीह्यउाराधादाहलक्षणयाचतिमुशक्तिरितिअनदिबोधनायविशेषणवेवमुष
कत्वाद्यश्यादिसादृश्यलक्षणानिरूढेतिभ्येयंपरमतमरूपगमवादनादृशणाणोरितिराजसंबंधत्यर्थअनुवतश्त्यनेनाउ ४४
नवणवात्रनियामकज्ञतिसमृचितंअन्यथापष्ठ्यर्थद्वयणवनत्वव्ययप्रतियोगीतिनलक्षणास्यादितिध्येयंराजसंबंधिनराजसंबंध

स्पत्वबोधनपवादराज्ञःउरपइतिपर्यायवादितिएतत्संबंधत्रकारकत्वमात्रेणनवन्नानतिरिक्तविषयतयाद्वितीयमउपसंबंधवचनन्यायराजस
बंधाश्रयात्तदसंसर्गाएववतिसमासेशक्त्यनावव्यवस्थितावित्यर्थःसमासशक्तिसर्वेषाउल्यत्वावनिरूपणादितिनावकावलादितिसर्व
दानामित्यानकमद्यपदार्थतिसूत्रेउाराधाउक्तवस्कतस्कमनेविशाष्यपदाएवलंद्यणेत्फल्कत्वांत्पष्टीत्फलेकेणावंजनीदावद्येपदार्थल
क्षणयात्रस्थापिबोध्यनउागस्वामवबोधकात्त्वित्यत्रात्रफलसुखंवेतिश्रुउत्तिनउश्रुउपादस्यकारनिपदश्रुतरपरतीयानिपदादेसर्व
वेदपाठाधिकारापत्तिःवेदपाठनिषेधवाक्यवेदपदस्यवंपूकृतोपयोगिवेदितरावदपरतात्पर्यातवेदस्यसर्वश्रुउपाठत्वापत्तिरितिचेत्तवेद
पदस्यविशेषतःप्राप्ततरेवेदपरत्वात्तेनतिषादीनांविशेषतोया वत्मात्रिसांवेदव्यपाठनिषेधःश्रुउतस्यायावत्तएववेदराशेस्त्रि
तरपरतयाथसर्वतिषेधइत्याऊाःउल्येमितितेथाविनकर्म क्षरयस्यवलवत्त्वमित्यर्थःनचेतियद्यपितांत्पर्यान्नियतःसंन
वत्येवतथोप्पापातेतश्रुतिवसतिकर्मधारयस्यिवलवत्त्व वादंसमर्थयतिकर्मक्षरयतइतिनत्रेवकथनंपादरुपश्रु
रलात्तश्रुत्यतश्चाहतघावतिनिषादेश्वरस्यात्रिवारणिकल्पत्व कीएश्चर्यस्यतितंसंगतेश्रुतिशेषःतनगजपतिपदादीनव्यनि
वारःअनुपपत्तेस्तावादादित्यत्रादश्रुउपपत्तिरितियदिपष्ठ्यर्थ नलद्येतित्यादिनोघाउक्तेमतिशेषःतनगजपतिपदादीनव्यनि
वारःअनुपपत्तेस्तावादादित्यत्रादश्रुउपपत्तिरितियदिपष्ठ्यर्थलक्षणयानामार्थयोरित्यादिशास्त्रंकर्मकत्वेरितिकेचित्तुअव्ययनिपातानां
द्योतिरिक्तिएवतथोक्तेःपक्षिरतिवाक्यार्थविधायिवतज्ञानमित्यादौसज्यपत्तिसमर्गनांवशक्तिमेतीत्यर्थअतएवरुदघटोनेत्यत्रसं
सर्गनावस्यैवंपतीतिर्नत्रियोन्यानावस्यापित्रन्यथासंसर्गनावासमूहयउागात्रघानकेवलाद्योद्यानावज्रयागासंसर्गनां
वशाक्तस्यासामान्याधिकरण्यानुपपत्त्यादिनाअन्यान्यानावबतिलक्षणतिनावव्यासपीतिसामानाधिकरण्यानुपपत्तस्क

ल्यत्रादितिनावः नचान्यान्यभावव्रतिलक्ष्यतावच्छेदकत्वेनहेतुगपदृत्तित्वयविरोधश्रतिवाच्यं।विशिष्टलक्षणायत्वेनतत्तन्यूनातिरिक्तमणिक्ष
न्मातत्तद्विशेषकत्वावा।घत्रतत्तद्व्यक्तिरूपेदृष्टान्तघामादयर्थेतिनेत्याससमासयोरुपयत्रापिलक्षणायोःमुख्यश्रयोगानावकथंलक्षणा
पीत्यतआहनपदवतीतिनघत्यादृश्रतिव्याप्तमनिश्रत्यत्वादुक्तवतियत्रानघटरूपत्राघटस्यातद्रूपत्रायसुबर्थतिप्रसंगादाद्यजातिवि
तिमंत्रेकारणतिश्रुत्रेकश्रुत्यर्थःपदद्वयस्यापीतिएतवाक्यार्जपदेपिप्रतियोगित्वलक्षणामस्मपेत्योक्तंवाक्यार्थविषयंवतद्रूनेनएववा
न्यपरत्वंस्यादित्येवंवोध्यंएतदनिघायेणववक्ष्यतिनवालक्ष्येष्व। ख्यार्थत्यागश्रतिनत्वनाश्रयोजोवित्यत्रननुकिंत्वनपदमन्यपरं
वेत्यतआहनपदंवेतिनत्वेवंनत्रैतत्रीणश्त्यादावपिवसमासो नसादेपदेनवनिषेधवोविनागतार्थत्वादित्यतआहअसमा
नोनाश्रितअपदार्थवेतिनञश्चकृतिकमित्यर्थःतथाचापद मपिनित्रैनास्पवतिनावंनत्वेवकथंतत्स्पष्टयगन्निधानमि
त्यतआह।समासेतिअनपक्षत्वतीत्यादिप्रयोगसमासासत्तावा दसाधुरितिनावःएतदपिकश्चिक्कापितिप्रायंयत्रनवऋतरप
दसमर्थेतिरनत्रवतितत्रसमासेतिपितालोपोनित्यवतियथागमिक मीक्षतानिकनीहत्यन्यादीश्रतएवकथंनकपसानिकर्कीत्रि
त्यादिसर्वपदंयिवासर्वोत्तरपदंविवक्षितंयथान्त्रा।स्मरणश्त्यादितावत्ववासीतिसमादेधुक्तंपाहत्वावितिनयोग्यमितिवहिवाक्य
श्रयोजकरूपावच्छिन्नमित्यर्थः।नाचवीदित्वाश्रयोधवश्त्पियोग्यत्वादितिवाच्यंतत्वहित्वसमवायस्यवाक्यंयप्रतियोगित्वात्तस्या
वाप्रसज्यदृत्तित्वात्तधवपदश्रुतिशाघ्यम्पादितिपाघत्वावाच्यंयद्यपियोग्यत्वंहुदकलिङ्गत्तरत्वंवत्मकारांतारापस्थितमेवसोदि
त्यमादायान्वयःसनवतितथापिमतानारणदंतयावेतन्मातपिलिङ्गत्तरत्वंपिलक्षणेवतदिदंवक्ष्यतिलिङ्गत्तरत्वंविशिष्टवृ ४५
रुपदस्यलक्षणेवतिनत्वेवंधवपदंरूपमित्यादौलक्षणानस्यात्अनुपपत्तावावश्यनवपदंपूर्णवऊक्तायोनुपपत्तास

न्यघाएकस्याप्राधान्यविवक्षायांतत्रैवधवसदितरवदिरेछिदीतिकस्यचित्प्रयोगासाधुस्यात्तद्व्यापारेतिशब्देनैकस्यैवसोऽपिनवनवीभूत
समस्यमानपदार्थगतस्त्रार्थबोधकत्वविरहात्तस्यैवस्मारकत्वमितिमतमाश्रित्याहपदतीत्यादिधवखदिरेतिपदार्थतावच्छेदकत्व
णातिरुणद्धीत्यर्थःपदद्वयेनेतिनवैवपौनरुक्त्यकारणतीत्यादिवस्तुतोदोषाभावादितिफलनञ्तिसाहित्यविरूपतयासामान्यत
उपस्थितीपदार्थस्यविशेषणोपस्थितिरवश्यादरणीयेतिभावःअवतिरुतरक्षिनञ्क्रियेतिस्थानेतिरुणद्धीनव
वर्नमवश्यादरणीयेतिक्रियाऽतिरुणद्धीतिक्रियाऽतिरुणद्धीत्यर्थःतनधवखदिरमपिछिदिक्रियान्वयावच्छेदकतावच्छिन्नबोधंप्रतिपद
वानपेक्षादाकाङ्क्षयानक्रियान्वयंतात्पर्यात्समुच्चा तितिव्याप्तिःअतएवारण्यमानयनामवितिसंवादित्यत्रआरण्यगो
स्थितिक्रियानेवविशेषायकलक्षणयासाहित्योपस्थितिर कारणेत्यादाविसाहित्यपरमितिव्याप्तेनैपकारणेषष्ठ्यादिति
णेफलान्वयिक्रियाकर्तृत्वयोस्तेदंनिरूपकत्वेदंसमुच्चये पितथाचापत्तेरितिनिरस्तत्वेवगोश्चेद्यातक्रियागाता
विनसमुच्चयानलक्षणेत्यतआहहिवऊँवचनयोरितिहिवावे त्यादिपदेचासत्यर्थेतत्तिरस्तयोर्गुडहारिप्रायेणसमा
हारत्वनावेपितसंवादितिभाष्यंकश्चित्तुतस्यारस्यमितिपाठन त्रधागितिबोधःनचेतिपक्षेप्रकृतक्रियान्वयसाहित्यतद्या
क्रमितितन्निरूप्योक्तापत्तेस्तयापिपरस्परनिरूपितस्यतस्याःस्वात्रनिषेधलेखनमितिनदोषःविनाक्रियावतिछिन्नतिविन
क्त्यातानतिर्नविश्रामेहतिहिंसावादिवसमृद्धालवनरूपापेक्षाबुद्धिविषयत्वेस्याप्येकत्वसमासात्सत्यर्थःअतएवयुगणादा
तद्विषयापिहिंसाविधानेकर्तृत्वात्रतिर्नावःतस्मिन्विनक्त्यावतिनवतिरुपयतिनत्वतिरुन्यसंबंधस्पृतरसिद्धितावच्छेदकस्य
कस्यसंकीर्तनस्यसाहित्यलक्षणाविरहात्रकांक्षाविरहेणद्विवानन्वायक्रियानन्वयात्तंतङ्कंघातिपदिकार्थइतरपदार्थविशेषणं ५६
स्यविनक्त्यर्थगतत्वात्रादितिएकदापदार्थयोरुपस्थितिरंगनत्वेकपदनागारवात्साचपदद्वयादावापपात्रतिनसाहित्यलक्षणे

त्याहणाकतिपयस्यहिद्वेधमाशंकतेनन्वितिछिंदुतरावतिमतंतारणबोधंप्रयोगप्रतियोगपताचबाधकसामानाधिकरण्यमन्तव्यप्रयोज
करूपंचवादिकमितिनावःलक्षणास्थलपदार्थस्मारकत्वमितिमतमाश्रित्यादपदतीत्यायतिधवखदिरेतिपदार्थतावच्छेदकत्व
मातंतत्रनावच्छेदकपदार्थतावच्छेदकत्वपर्यवसितागारवादितिनावःएत्वेकास्यवतिवासज्यवृत्तितयाएत्वेकमात्रान्वया योग्यत्वं
द्विवचनस्यार्थःयाहद्वेऽतिमिलितस्यार्थःएत्वंकसंख्यपदार्थतावच्छेदकानवच्छिन्नत्वंरूपंपत्यादव्यक्तशक्तिसमभिव्याहारात्तावा
तपदंतदन्वयशक्तियदिस्वीक्रियातत्रादसमभिव्याहृतशक्तिरतएवदेवंकंकमितिनावःपथाकथंचित्समभिव्याहारानधायाजुक
ऽत्यादविनक्त्रीनामितिस्थानेयांतंतियद्यपित्रनयनाद्वितिपा धिकंद्विवाक्यमात्रोदारकवाक्यतासिद्धःतथापिकार्योन्वि
तत्रशक्तेर्मत्यन्तिमाश्रित्यतयाकृणवमपिक्रियारहितेवाक्यं तेदंस्यादित्यर्थःततश्चादृतवतिनवेवाक्यनपूतिपाद
कंवृन्मतंकोयावितकंत्यत्रेतथावक्तुंतत्रकंवा कंवृचितयतयांतन्मातरुद्विवेविशिष्टकार्यावाधक
वानिकंवाक्यतात्रगवयसंज्ञोपीतिनावःलक्षणापाद्यपीतिए कजातीयक्रियान्वयश्चेसुमापिशुल्यःसमुच्चयवक्रमिक
एकक्रियान्वयश्चवाधश्चतिनकंवाक्यतश्चतिसावित्येत्वंकमिति यद्यप्यंकंअंगंवैगकलिंगाइत्यत्रनपुंसकंवेत्यन्वयःअन्य
ग्राधवखदिरेत्यत्रएत्वंकद्विवान्वयापाद्यःयद्विवितत्कारकसंख्यानिधायकंवंकत्वंतिसदाऽन्यतयापित्वंकंवऽन्वेतुता
त्पर्यविवक्षितांतवसुरितेवऽन्वान्वयाप्यस्थिवेतिनावःनत्रितिनवसादित्यरूपकथमावन्नेवऽन्वेवाधकंतिपरस्परसमव
धंगाःअतएवेतिश्चतएवतज्जातश्रुतिःकृतमेवऽन्वइत्यादिप्रयोजकमितिनावःद्विवत्वंपलक्षणंएकत्रोपनीतावत्वेपिबोधंप्रतिव
त्रापिहरणवतानात्वंकत्रोपावंकंतिश्चत्यतआहतंकल्पनाश्रुतियद्यप्येकत्रवऽन्वयेविरोधवऽन्वान्वयेतावापिवदन्व
यसुल्यतयापित्वंकमेकत्रायमितितेवऽन्वान्वयेश्रवणवत्यावृत्तवोपीतिनावःयद्यपिसप्रतिऽस्यामकसंख्यानन्विताना

एवनामार्द्धधातुस्वर्गकामोयजेतत्यत्रश्रूयमाणविधेःस्वर्गकामपदान्नामार्थतयाप्रागगत्यादेरुद्देश्यत्वानद्यनुरूपत्वाकृत्राद्धाणाद्विपत्रवचनतयासौ
रज्जुर्हिनदीपत्यमित्येत्रप्रजनेहीश्वरपतीइत्यत्रतिविधोवृत्तीउसयोरेकैवतिस्किरूपणनामार्थत्वेतातयोर्वान्वयायोगवनामार्थत्वं वा
दिकादशतगतमवाद्यनेनहिवचनाउपपत्तिःनचिवंसत्यवर्तुलायोरवनयोस्त्रियाःक्षोमपरिधानवद्धानमपिस्यात्तस्यान्यथासुवचन
तिङन्तयोःसामानाधिकरण्योपपत्तेःस्याद्यरथकारादिवद्विधौशुक्लिकरणेनमपीतिवाच्यआख्यातमित्यत्रतयावलक्षणेसुगेनिर्वाख्यातोर्थोनिर्वृत्तिपरिणामेत्रेतिनानेवेसुरपरावातइत्यर्थः विवरणादपीतिहेतादितिअत्रेतिनहनहनि
नहनतिनाशःकारागुतेष्ठतितद्याचतेनविरणेपिनयन्नार्थइत्या दहतिनावःकरोतिष्ठत्यनुदत्तउमादेगमुनमितिउकवुक्याअप्या
नस्यव्याप्यत्वतयागुणतिगमनंकरोतीत्याख्यांवास्यंकारातिना विवरणात्तस्यापित्यापारार्थःक्रियेतिव्यापारेत्यर्थःकृतिरितिकरो
त्यर्थःनाख्यमाख्यानस्यकृतिर्वाचकंवस्तुनाख्यातार्थइतिन ज्ञेतिहेत्यतश्चादोहवोतिहवोपरीवृतव्यापारकर्तव्यइत्यर्थः
तद्वावफलाश्रयेकर्तरीपरीवृतव्यापारेकर्तापधार्थविधा यतियोस्लेतावकर्त्रेतीत्यवक्तीतिविनेत्यंज्ञातइत्यर्थःउ
क्तविनागोसिवेइत्यादवीजनेतिकेदृरुपत्यादिकमर्थाद्याप्तिरुमि त्यादकर्तृपदवेतिनत्वेवंचित्रःपक्तेत्यादावाश्रयोश्रयरावनाश्रय
स्यानत्वनेदानतिनामार्थायोरित्यादिविनाधइत्यरुवेतिअक्षाद्दकृताविति द्वितीयस्माद्दकृतीति।उनयेतिकर्मण्याश्रयःक्रियाश्रयोवाक
र्तृत्वंकृतयमतइत्यर्थः।कर्मादीतिकर्मदीतिकर्मकरणपदयोरुणादिप्रत्ययान्तत्रेधाउत्कर्षेसुतदयोःप्रत्ययार्थकर्तृकर्मकयोगानावात्
यथाकेवनस्थेदिपीत्यर्थः।यद्दिरथादिसाधारणकर्तृपदप्रयोगस्तद्दकृियाश्रयवेतिनउपोनिरुक्तंमतुवादनदोषइत्यतआद्याए
कत्रेतिकेवलयोर्धात्वाख्यातयोरसाधुत्वात्परस्परसमभिव्याहारेणान्यतरस्यायतविधायकत्वमपरस्योतुवादकत्वमितिप्राञ्चोपि ४८
निबन्धनयोस्तयोरेकत्रवाक्येविरोधइत्यर्थःकश्चिदुष्टदीक्षादिवेनोपामाण्यंस्यादितिनहनयमाश्रित्याद्यायरूपणत्वमित्याहुः

श्रीयातनास्यात्रशक्तिलक्षणास्यात्एकदाश्रुतेतद्विरोधःश्रुतेचविनक्रियावनसंख्यायामाश्रातार्थत्वेनभावनायालघुत्वेनवर्त्तमानत्वंशक्तित्वयमिति
नदोषावकाशःश्रुतिवृत्तियत्नकालश्रुत्यर्थःअत्यर्थव्यापारत्वेनयतस्यापित्रक्रियतयासंगतेरितरत्नावःय
नवाकंयत्नत्वेनतिशेषःनावंवयेलयदर्थयितापत्तिःश्रुत्वातत्श्रुतिरिक्तवर्त्तमानत्वाद्यतिधीयकेत्वेनातद्यावाद्यासंख्येवेतिगवकारस्यवछेद्यव्यापा
रमात्रेतनवर्त्तमानत्वादेतत्यातेत्यविरोधःधात्वर्थतिर्भावद्यविछेदकफलानुकूलत्वयोधात्वर्थक्रियाव्यापारयोःकर्मधारयश्रुत्यात्अलाभादिति।
यद्यपिश्रुत्युपस्थितोयत्नलक्ष्यविक्लत्तमानत्वायत्नपत्नत्वेनचश्रुत्यार्थयत्नेश्रुतेर्थक्रियानियमःआख्यातसंख्यायामवघ्यनि
वारातत्तेयापिज्ञानंहृयकेत्यनेगिरवनित्यत्तिसंधायितऊक्तनहेत त्यत्रिरावकोणसंबंधःसुवन्तरूपात्मकपदेवेतितेस्पोत्तेत्रिरस्योवा
स्फुरुवेरादावस्फुरुत्तिस्थितिवाक्यार्थएवेतिवंक्तीनांप्रकृत्यर्थनगी दिमत्त्वात्रितिनावःनाचवंनावीनांनवायेआख्याताथसुध्या
वयोतस्यादितिवाच्यंआयवक्ष्यमाणत्वात्तत्रस्वआश्रयति कृत्यतावेतिकृतिसामान्यंनावःश्रुत्यर्थःविद्यमानध्वंसप्रतिर
योगित्वंकृतत्वंविद्यमानपागुनावंप्रतियोगित्वंतविष्यत्वेमितिन तयोःसामान्यंतावनिरूपेत्वमित्यादंपागनावेतिआख्या
ताथेतिनवाख्यातस्यसंख्यावावकत्वेमानानावःश्रुतीतःसुद्धित्त क्यर्थसंख्यायेवोपपात्तेनवविनिगमनाविरहंपथमादिकर्तृकर्मा
दिवावकपदैर्विनाख्याताघयोगात्वित्रोदंडीत्यादावाख्यातेविनापिसुद्धित्तेक्त्योसंख्यापस्थापनादितिमवचएकलैकश्रुत्यादोसुद्धित्ता
क्यर्थबिऊवात्तावेनाख्यातःवाच्यास्पेवृत्तयास्यात्रयातेतेनवाच्येतिएकपदोपात्तेत्वंश्रुत्योसत्यपेनरतरगवादितिनावःकेटगतेतिआ
त्मनेपदवादिकर्तृश्रुत्योजकपदवृत्तेत्यादोव्यक्तिवाराद्तितिनावःकेटगतेतिओदनपचतीत्यादिकर्मगतसंख्याविवक्षायामसाधुत्वं
तावत्एकपदेतिनावनयासद्धितेतिशेषांशश्रुत्यव्यापारात्तवरुक्ष्मित्यर्थःनतुव्यापारस्योद्देश्यतयाविधेयत्वेपिव्यापार्यत्वेनतत्तुल्या
स्रिवविधेयतारूपासिद्धत्वंवोद्देश्यत्वेनश्रुत्याहविधेयत्वंनेतिनाश्रयतायाजावनाश्रयश्रुत्याऽपजातत्वात्तस्यविधेयस्येतिसवशब्दो।

वालक्ष्येवेतिनकश्चेत्विशेषश्रुतिनावःविशेष्यत्वंव्यापारादेरपितद्यापीतरविशेषणत्वंसतिसाक्षात्परंपरयावातद्विविशेष्यत्वंथीएतद्बलादख्याते
मत्तिपूत्वालिङाद्यवतात्पर्यविषयेसाध्यनत्वंविशेष्यंधात्वर्थयागादीसंख्यानत्वंयादन्याएदेवतदत्वंयनियामकंकर्मत्वंसंध्यश्रुतगतंतत्त्व
ंसापावेकंत्वमरूपेत्याकांक्षवक्तृकर्तृकतत्त्वंसाधकत्वानिकत्वासंज्ञायाउक्तावान्नतत्रसंख्यात्वंयेश्रुतावद्यापस्यबऊत्वेपेकवचनस्यि
वसाधुत्वेनप्रयोगश्चेत्याऊः।साकांक्षेणसरतासीकांक्षेणसरतासीकांक्षेणतदन्वयिनेतियावत्तनत्वंवेजातीत्यादिसंख्याव्योनार
स्यान्नवाख्यातत्रात्पर्यविषयनावनात्वंतत्वायादितिचेत्नतत्रवर्त्तमानत्वादेरवाख्यातत्तात्पर्यविषयत्वंतेस्पवेधत्वंघत्वंद्वित्वेपि
परंपरयावित्यादेरद्वित्वेष्यत्वादित्याऊः।नावनेतिसत्यत्तावल कारात्द्वितीयक्रियादिपदोपस्थाप्यगतमित्यंपात्रमित्येकयत
ःघत्वमातोपस्थाप्यत्वमतएवनावनाविशेष्यत्वमित्यघऊत्यन्यत्र ऊमित्यतिप्रतीतिःअतीतिप्रसंगादित्यर्थःकंहंकमादिविशा
षत्वातोनस्यादितिनावःग्राह्याउपस्थितेनानन्वयापत्तिस्तिस्मि पिबोध्यंनवेतिसुंद्रघ्नादिपदिकार्थमात्रेणवप्रथमाविधा
तादितिनावःकेवलादयोतिक्रियाश्रुत्यादीपीत्यर्थःशुद्धत्वंउद्दि तीयाद्विपद्यंकत्वंद्वयप्रकारकादित्यमितिनावःतत्राप्यस्त्री
तिपदाध्याहारश्रुतिपदिक्ष्यंतत्राह।।अन्यथातिरेवंसतिविपर त्वापत्तिरितिनावः।द्वेद्वेकलैकश्रुत्यादोव्यभिचारस्वतंत्रया
पेक्षयानियमपाक्षिपनदोषंश्रुत्याहा।।एकेदहीवियद्यपिसामानाधिकरण्येनकेसंख्यानिधार्यकत्वमर्थसाध्याविशेषात्तानि
नप्रवृत्तिनिमित्तयोरक्यवृत्तिःकर्तृवाच्यवानस्फुरगमनतदसिद्धेश्रुतएवेतियदाद्यनिदद्वेदित्यंपंचकृतयापिविनक्रियार्
थद्वारकविशेषणविशेष्यनावापन्नार्थत्वंसतिविनक्रियमत्वस्यसामानाधिकरण्यंराजःपुरुषश्रुत्यत्रविनक्रियार्थद्वारकविशेषण
विशेष्यनावात्तत्वंविनक्रियाकारकसंख्यानिश्चयकत्वंविनाउपयन्नमित्यत्रतात्पर्यमित्याऊः।एवंसतिद्वेद्वेकलैकश्रुत्यादोकर्त्रंशसामा
नाधिकरण्यमितिचिंत्यत्रन्यघोनास्तामकसंख्यानिश्चयेनान्याख्यार्थसंख्यानत्वंतेनानिराकांक्षत्वादिनाकरणंवरीतएक

संख्यानिधायकत्वेनसामानाधिकरण्येनान्वयेकत्वेतात्पर्यः।अन्यथेतिइदमवसामानाधिकरण्यमित्यनिमानान्यनिचारविवरणंतिविधातित
स्यतिएकपदंपात्रत्वेऽस्यासत्तेरितिनावः।कृतेऽसाधनताज्ञानेऽवश्यंकत्वमानदोषाकांक्षाविषयकृतावितिमतेतदनन्वयादितिएका
ग्रार्थत्वियमित्यादित्यर्थेविधेयत्वेऽन्वयेतिनदकदेशान्वयसत्वेतिनदकदेशान्वयशक्तिनावःपात्रकपद
मितियद्यपिपर्वत्यादियावकेपदेशयागानस्यत्वपावकस्यकृतावनन्वयातथर्मिणोऽप्रिशक्यत्वेनपदोपदिकदेशत्वातपदिवत्तन्नायोगि।
कंकिंतुरुद्दामवयदिवायागपतात्राक्यात्वपिहव्यतयापिगोरवान्नायागपतात्राक्यत्वपवन्येपिपाचकपदंगोणमितिनाकःधर्मितशक्तिकं
उक्तिमात्रेसमवायंसंसर्गज्ञानमेतेनादनेदमित्यन्येग्रामेगगा॥ दावितिकर्मणिणिल्यलासनेस्यंतत्रापिसवादितिसावनीना
स्विन्यत्वरसोर्शवंनतद्बीजेउसामग्र्यंसंवादेवफलंनावेसा। सवतिनत्वनावावलंबनंसदकांक्षेदंपात्रंकांतादिपदेन
निचारश्रुतिपरतिपत्तेत्वेवंगठनीत्यत्रगमनक्रियाफ लस्योत्तरदेशसंयोगस्यावेत्रेतिपिसुवादपिन्यानिवारण
ययद्यप्येवमात्मात्मुतद्यापिकरणंव्यापारेवादिकंतद्बोध्यकर्तृ वेदेतिश्रुतिवदित्यर्थःसमवायस्तुसंसर्गत्वातंकर्मत्वमा
पीत्यद्यपिवांक्यतयांतरूपसतएवंतथापितत्प्रकारकप्रतीतिम स्फेत्योक्तंवक्तेतंकीत्रेणपच्यतेतंतुलंइत्यत्रतृतियलजन्य
व्यापारजन्येफलाश्रयाश्रेतुलइतिश्रुतीतिश्रुतीयांतःसमवेतकृत्फेपान्वितःवेत्तनोमीयांरस्पंजनकंवास्पसंसर्गछप्रत्यया
वोपस्थितोवश्यंलस्यतयाविशिष्टेनशक्तिःकिंवनस्यलस्यतयाफलाश्रयत्वमात्रयादिवफलावछिन्नंवा।पारएवधात्वर्थेस्वरूपाश्रया
त्वमात्रिएवद्वितीयार्थएतदेवतंतुलंपचतीत्यत्रतंतुलइतिफलजनकव्यापारजनकत्वलाश्रयत्वाश्रयाश्रितइतितंत्रापिफक्के ५०
रीत्यातन्मात्रास्पेवानन्यलस्यत्वादिवदितियत्नाश्रयाश्रयमपिसंसर्गाएवेतितत्रतत्प्रकारकत्वस्योक्तत्वमिश्रत्वात्तदसंसर्गादाद्यधा।
वर्थइतिविनश्यतिफलाजनकइत्यर्थःव्यापारवतीतिफलस्वरूपयोग्यंवापारवतीत्यर्थःआख्यातेतिलडाख्यातेत्यर्थः।पारतं।

Digitized with financial assistance from the
Government of Maharashtra
on 11 June, 2017

श्रयाद्व्यवहारोपयोगीतत्प्रमाणत्वकल्यनन्तदनुकूलत्वकल्पनातन्निष्ठविषयकनिश्चायकान्तरानावात्कल्पनाघकूल्पनासकल्पनाबीज
पदमास्याद्यपिस्थितोसर्वत्रकविकाव्यस्यलक्षानवैन्मानसंसर्गप्रत्ययसंनावच्छेतविनातीयमात्रव्यवसायोनावेनज्ञाष्टतनाविनावाद्या
वेशतोर्थेप्रत्येमीत्यनुव्यवसाद्यस्यनतत्यायाजकतामादायमानसज्ञानविषयावेनाप्यगपत्तिरिति दिक्कैनत्वप्रमाणान्तरमित्यद्यापिप्रमाण
मित्यववक्तुमुचितंप्रमाणत्वस्यैवानस्कंपगमात्तथापिप्रमाणांतरत्वामेवांङ्गीकृत्यमितिनदेवऋषितेनतत्वंचेतिश्रुत्याद्योक्तेत्वंनप्रमाणांतर
त्वमितिनबाधितत्वादितिनावानैचसंनवोमानांतरमितिवांमंद्विधादिसंनवत्ययस्यासंनवतिमेघजलमितिनिश्चयांकीस्थायथासंनव
वतिसदृश्यनिमितंतत्राद्योनयमाणमनिश्चायकत्वान्नद्वितीयश्च विनानावादनुमानामवश्यंघचज्ञानेश्वोक्तन्यायेनमानमेवांत
र्नसर्वमितिसघायेसिद्धवदादसिद्धमितिशाद्ध॥ ॥संतःसुनावसु
स्पर्धयोक्तितोनवंउःवमस्तुसानउदृशापरिशीलयत्ताद्ध॥
पंडितश्रीशक्तिदत्तमितिदत्तमहोदयाःसायंचकाररुचिद
तत्वचिंतामणिप्रकाशेउत्तरापपरिछेदःसमाप्तःशाछा ॥ढा॥श्री॥

विनानावादनुमानामवश्यंघचज्ञानेश्वोक्तन्यायेनमानमेवांत
र्नसुजनोव्यकारसलावमात्रशरणाःकेरुणासमुद्राःश्र
१श्रीटवदत्तमथोवितथोपदृश्यीरणुकाविमलगतेधारा
वक्त ःशाःइतिश्रीमदोपाध्यायश्रीरुविदत्तविरचिते
बाश्री॥ ॥श्रीरस्तुकल्याणमस्तु॥श्री॥ ॥छाछाछा॥ ॥श्री॥